

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABD'NİN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ; ÜLKEDEKİ GÜVEN AÇIĞI VE
İSTİKRARSIZLIĞIN ANALİZİ

Abdul Khabir MOKHTARİ

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Danışman: Prof. Dr. Ensar NİŞANCI

TEKİRDAĞ-2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 20...

Abdul Khabir MOKHTARİ

ÖZET

Kurum, Enstitü, : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ABD : Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Başlığı : ABD'nin Afganistan Müdahalesi; Ülkedeki Güven Açığı ve
İstikrarsızlığın Analizi

Tez Yazarı : Abdul Khabir MOKHTARİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ensar NİŞANCI

Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2019

Sayfa Sayısı : 98

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1989 yılında Afganistan'dan çekilmesinin ardından farklı etnik grupların iktidar mücadelesi başlamıştır. Bu mücadeleden sonuç alınamaması üzerine patlak veren iç savaş ve Taliban'ın 1996 yılında Afganistan'ın yaklaşık yüzde 90'ı üzerinde hakimiyet kurmasına kadar devam etmiştir. Ancak bu durum kurumsallaşmış devlet yapısının tam anlamıyla yok olmasına sebebiyet vermiştir. Taliban'ın iktidarda olduğu süreçte ise ülkede modern devlet yapısının varlığından bahsetmek mümkün değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2001 yılında Afganistan'a yaptığı askeri müdahalesiyle birlikte, ülkede Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin işgalinden beri süren istikrarsızlığı daha da derinleştirmiştir. Bu çalışmada; Afganistan'da devam eden istikrarsızlık, güven açığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye müdahalesi ve etkilerinin analizi yapılmıştır. Afganistan'da yıllardan beri süren istikrarsızlığın derinleşmesine sebebiyet veren faktörlerin neler olduğu sorusunun cevabı aranmaktadır. Afganistan'daki etnik çatışmalar ülkede var olan istikrarsızlığın temelini oluşturuyor. Ülkede Sovyetler'in işgali sonrası başlayan etnik çatışmalar büyük kutuplaşmalara yol açmıştır. Kutuplaşmalar egemen güçlerin müdahale edebilmeleri için bir fırsat olarak değerlendiriliyor. Ayrıca etnik çatışmalar ülkede güçlü bir merkezi devletin egemen olması yönünde ciddi engellere yol açmıştır. Bu nedenle Afganistan'da yolsuzluk ve uyuşturucu ticareti yapan örgütlerin güçlenmesi de istikrarı olumsuz etkilemektedir. Afganistan ile Pakistan arasındaki var olan sınır sorunu da Afganistan'daki merkezi etnik grubun, sınır ötesindeki kabileleri kendi soydaşları olarak gördüklerinden dolayı

sınır hattında anlaşmazlıklar yaşıyor. Bu anlaşmazlıklar ÷lkeleki mevcut sorunu daha da derinleştirmektedir. Geliştirilen argümanlara göre Afganistan'da Federal devlet sisteminin uygulanması, Çokkültürcülük izlenimine giden yolların serbest olması, Pakistan ile sınır sorununun BM ve/veya İşbirliği Teşkilatı gözetiminde çözümlmesi ve yabancı aktörlerin ÷lkeyi terk etmeleri, istikrarsızlığı aşmanın yollarıdır

Anahtar Kelimeler: Afganistan, ABD, SSCB, Taliban, İstikrarsızlık.

ABSTRACT

Institution, Institute, : Tekirdağ Namık Kemal University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Department of Globalization and International Relations
Title : USA's Intervention in Afghanistan; Analysis of Confidence Gap and Instability in The Country
Author : Abdul Khabir MOKHTARI
Adviser : Prof. Dr. Ensar NİŞANCI
Type of Thesis/Year : MA Thesis, 2019
Pages : 98

A period of power struggles started among various ethnic groups following the withdrawal of the Soviet Union from Afghanistan in 1989. With no gains these power struggles, an internal conflict erupted in the country and continued until the Taliban took control over almost 90 percent of Afghanistan in 1996. However, it led to the total destruction of the institutionalized state structure, and it is impossible to talk about any modern state structure under Taliban control. The instability in the country since the Soviet invasion went even deeper after the United States invaded Afghanistan in 2001, which occurred after the September 11 attacks. This paper analyzes the ongoing instability in Afghanistan, the issue of “credibility gap,” as well as the US invasion, its causes and consequences. It searches for an answer to what factors are behind the deepening of the instability in Afghanistan for many years. The ethnic conflicts in the country underlie the ongoing instability. The conflicts that started after the Soviet invasion have led to polarization, which is regarded as an opportunity for the world powers to intervene in a country. Moreover, such ethnic conflicts have been great obstacles to a central government. Other reasons behind the instability include the growing strength of illegal and corrupt organizations that are involved in drug trafficking. The border dispute between Afghanistan and Pakistan

also creates problems as the main ethnic groups in Afghanistan accept the tribes living on the other side of the border as belonging to the same kin. All such disputes make the already-existing problems even deeper. Arguments in the field suggest that instability in the country should be overcome with a practice of a federal state system in Afghanistan and by opening the way to multiculturalism, the withdrawal of foreign actors from the country, and finding a solution to the border dispute with Pakistan under the supervision of the UN or the Organization of Islamic Cooperation.

Key Words: Afghanistan, USA, USSR, Taliban, Instability.

ÖNSÖZ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Afganistan işgali ve 10 yıl süren savaşın ardından, iktidar kavgasının beraberinde getirdiği iç karışıklıklara değinilerek devam eden istikrar sorunu incelendi. ABD'nin Afganistan müdahalesi ve bölge güvenliğinin olumsuz etkilenmesi sonucunda, Afganistan'da oluşan yeni güvenlik açığının analizi yapılmıştır. Bu bağlamda Afganistan'daki istikrar sorununun en önemli nedeni ülkede Sovyetlerin çekilişinin ardından farklı etnik grupların iktidarda söz sahibi olma istekleri olumsuz sonuçlanınca iç savaşın çıkması gelmektedir. Söz konusu etnik çatışmalar ülkede derin kutuplaşmalara yol açıyor. Yabancı aktörler de bu durumu Afganistan'da devam eden etnik çatışmalara müdahale edebilmeleri için fırsat olarak değerlendiriyorlar. Afganistan'da etnik çatışmaların yanı sıra uyuşturucu üretimi, yolsuzluklar, Pakistan'ın kuruluşundan itibaren, Afganistan ile arasındaki sınır sorunu ve yabancı aktörlerin ülkede bulunması da istikrarı olumsuz etkilemektedir. Çalışmada Afganistan'da istikrar sorununun aşılabilmesi için federal devlet sistemi, çokkültürlülüğün uygulanması, Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorunun Birleşmiş Milletler ve/veya İslam İşbirliği Teşkilatı'nın gözetiminde çözülmesi ve yabancı aktörlerin ülkeyi terk etmeleri, olarak vurgulanmaktadır.

Çalışma ile ilgili yapılan araştırmada Türkçe, Farsça ve İngilizce kaynaklara başvurulmuştur. Bu kaynaklar arasında, Afganistan sorunu ile ilgili yazılan makaleler, kitaplar ve tez çalışmalarından yoğun olarak faydalanılmıştır. Literatürdeki mevcut çalışmalar siyasi tarih alanında olduğu bilinmektedir. Bu çalışmalar Afganistan'daki gelişmeleri bariz bir şekilde günümüze aktarılması açısından bu alanda bir boşluğu dolduracaktır. Bu nedenle çalışmada ideolojik ve gündelik tartışmalardan uzak kalınarak literatürdeki mevcut çalışmalardan farklı olması için güncel gelişmelere değinilmiştir. Bu bakımdan çalışma literatürdeki mevcut çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmayı sonuçlandırmamda danışmanım olarak her türlü desteği veren ve her daim yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. Ensar NİŞANCI'ya ve yüksek lisans bilgi birikimlerinden faydalandığım uluslararası ilişkiler bölümündeki hocalarıma çok

teşekkür ederim. Her daim maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen değerli aileme ve bu çalışmada destek olan bütün arkadaşlarıma sonsuz şükranlarımı sunarım.

Abdul Khabir MOKHTARİ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	V
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
TABLolar LİSTESİ	XI
HARİTALAR LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE; TEORİK OLARAK DEVLET İNŞASI VE BAŞARISIZ DEVLETLER

1.1. Devlet Kavramı.....	6
1.1.1. Devletin Alt Bileşenleri.....	9
1.1.1.1. Millet (Nation).....	9
1.1.1.2. Devlet Egemenliği (Staatsgewalt).....	10
1.1.1.2.1. İç Egemenlik.....	11
1.1.1.2.2. Dış Egemenlik.....	11
1.1.1.3. Devlet Ülkesi (Staatsgebiet).....	12
1.1.2. Devletin Ortaya Çıkışı	13
1.2. Başarısız Devlet (Failed State).....	14
1.2.1. Başarısız Devlet Tanımı.....	14
1.2.2. Başarısız Devlet (Failed State) Meselesi Neden Önemli?	16
1.3. Güvenlik (Security).....	17

1.4. Devlet Güvenliği.....	19
----------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN DEMOGRAFİK YAPISI VE SİYASAL DÖNÜŞÜMLERİN İNCELENMESİ

2.1. Afganistan'ın Jeostratejik Durumu.....	23
2.2. Afganistan'ın Jeoekonomik Durumu.....	25
2.2.1. Afganistan'dan Geçen (TAPİ) Boru Hattı	28
2.2.2. Afganistan'ın Orta Asya ile Arasındaki Ulaşım Ağları.....	29
2.3. Afganistan'ın Demografik Yapısı.....	30
2.3.1. Peştunlar	32
2.3.2. Tacikler	34
2.3.3. Türkler.....	35
2.4. SSCB İşgali Öncesi Afganistan.....	35
2.5. SSCB'nin Afganistan İşgali ve Devam Eden İç Savaş.....	38
2.6. Taliban Dönemi Afganistan.....	43
2.6.1. Taliban'ın Militan Kazanma Yöntemi Olan İdeolojisi	44
2.6.2. Taliban'ın Zayıflamasının Nedenleri.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN İSTİKRARSIZLIĞININ ANALİZİ

3.1. 11 Eylül ve ABD'nin Afganistan Müdahalesi.....	46
3.1.1. 11 Eylül Olayları.....	46
3.1.2. 11 Eylül Olaylar Sonrası Beyanatlar.....	48
3.1.3. ABD'nin Afganistan Müdahalesi	48
3.1.4. ABD'nin Afganistan Müdahalesinin Nedenleri	50
3.1.5. ABD'nin Afganistan Stratejisi.....	53

3.1.6. Koalisyon Güçleri, İSAF ve NATO.....	55
3.2. ABD Müdahalesi Sonrası Afganistan.....	57
3.2.1. Afganistan’da Siyasi Sistemin Yeniden Yapılandırılması.....	59
3.2.1.1. Afganistan’ın Yeni Yasama Sistemi	60
3.2.1.2. Afganistan’ın Yeni Yürütme Sistemi	62
3.2.1.3. Afganistan’da Yeni Yargı Sistemi	63
3.2.2. Afganistan’da Güvenlik	64
3.2.2.1. Afganistan Güvenlik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması	65
3.2.2.2. Afganistan’da Ekonomik Güvenlik.....	68
3.3. Afganistan İstikrarsızlığının Nedenleri.....	69
3.3.1. Etnik Çatışmalar	70
3.3.2. Uyuşturucu	71
3.3.3. Yolsuzluk.....	72
3.3.4. Dış Müdahale.....	74
3.4. Afganistan’da İstikrarsızlığı Aşmanın Yolları.....	76
3.4.1. İç Kaynaklı Sorunların Aşılması	76
3.4.1.1. Federalizm ve Federal Devleti	77
3.4.1.2. Çokkültürcülük.....	79
3.4.2. Dış Kaynaklı Sorunların Aşılması	80
3.4.2.1. Afganistan ve Pakistan Arasındaki Sorunun Çözümü.....	80
3.4.2.2. Dış Aktörlerin Afganistan’dan Çekilişi	81
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	89

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Devletin Alt Bileşenleri.....	12
Şekil 1.2: Devlet Güvenliğini İlgilendiren, Güvenlik Halkaları	21
Şekil 3.1: Afganistan’da Yasama Sisteminin Yapılandırılması	62
Şekil 3.2: Afganistan’ın Siyası Sisteminin Yapılandırılması	64

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Devletselliğin Tipleri.....	15
Tablo 2.1: Afganistan Nüfusunun Sınıflandırılması.....	31
Tablo 3.1: İSAF Bünyesinde, Afganistan'da Asker Gönderen Ülkelerin Sayısı.....	57

HARİTALAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Harita 2.1: Afganistan'dan Geçen TAPİ Projesi.....	29
Harita 3.1: Afganistan'ın 2016 Savaş Haritası	66
Harita 3.2: Afganistan'ın 2018 Savaş Haritası	67

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	:Afganistan Anayasası (2004 Tarihli)
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ANSF	:Afganistan National Security Forces
AMO	:Afganistan Milli Ordusu
ANA	:Afgan National Army
AMP	:Afganistan Milli Polisi
BM	:Birleşmiş Milletler
BMGK	:Birleşmiş Milletler Güvenlik Konsayı (United Nations Security)
BİO	:NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı
BSA	:Bilateral Security Agreement
DDR	:Disarmament, Demobilization and Reintegration
GS	:Global Security
GSR	:Güvenlik Sektörü Reformu
ISAF	:International Security Assistance Force (Uluslararası Destek Gücü)
İSİ	:Pakistan Uluslararası İstihbarat Servisi
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
KBTM	:T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği
MÖ	:Milattan Önce
MS	:Milattan Sonra
NATO	:North Atlantic Treaty Organization/
KAAÖ	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SAE	:Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
SSCB	:Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği
SSR	:Security Sector Reform
VB	:Ve Benzeri
VS	:Vesaire
ÇEV	:Çeviren

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1979 ile 1989 yıllarını kapsayan 10 yıllık Afganistan işgali sonrası ülkedeki farklı etnik grupları kendi şemsiyesi altında toplanamaması ve her etnik grubunun iktidar mücadelesine girişmesi Afganistan'da iç savaşın başlangıç noktasını oluşturmuştur. Söz konusu iktidar savaşı aynı zamanda Afganistan'ın istikrarsızlaşma sürecinin de başlangıcını teşkil etmiştir. Afganistan'da Sovyet işgalinin ardından başlayan iç savaş, Taliban örgütünün 1996 yılında ülkenin %90'ına egemen olmasına kadar devam etmiştir.

Taliban döneminde hatta kısmen daha öncesinde olduğu gibi Afganistan'da devlet düzeninden bahsetmek oldukça güçtür. Bu dönemde önemli devlet kurumlarının yürüttüğü görevler şûralarca¹ yürütölmekte ve karar alıcı bu şûralar merkezi bir şûraya bağlı olarak görev yapmakta idi. Merkezi şûra Müslömanların emiri yani Taliban örgütünün lideri veya vekilleri tarafından yönetilmekteydi. Bu durum halk iradesinin yönetimde kendisine yer bulamamasının da en büyük gerekçesini oluşturuyordu.

Yukarıda bahsi geçen yönetsel sorunlar 2001 yılında ABD müdahalesi sonrası daha da vahim bir hal aldı. ABD, Afganistan müdahalesi sırasında; terör ve terörle mücadele konusunda bölge devletlerine yönelik herhangi bir tehdidin oluşmaması yönünde güvence vermişti. Ancak 2009 yılı sonrasında Afganistan'da dengeler değişmiş ve önemli bir güç olan Çin, "*ABD'nin Afganistan'da bulunması, Çin'in çıkarlarına yönelik tehdit içermektedir*", açıklamasında bulunmuştu. Afganistan özelinde oluşan bu yeni denge ABD ve Çin'i Afganistan konusunda yeni ittifaklar yapmaya itmişti. Bu ittifaklar doğrultusunda ABD, Afganistan müdahalesinde Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da bulunan hava üslerini kullanmış ve ismi geçen ölkelerde yardımını iki katına çıkartmıştır.

¹ Taliban dönemi Afganistan'da suçlular devletten bağımsız mahkemelerce yargılanmıyordu. Bağımsız mahkemeler yerine şura adını alan bir takım din alımlarından oluşan şuralarda yargılanmaktaydılar. Şura üyeleri din kurallarına göre (Kuran, Hadis, fıkıh, örf ve adetlere) göre kararlarını açıklamaktaydılar.

Çalışmada; uzun yıllar boyunca gerek akademik gerekse strateji çevrelerinde Afganistan'da yıllardan beri süren istikrarsızlığın derinleşmesine sebebiyet veren faktörlerin neler olduğu sorusunun cevabı aranmaktadır.

Afganistan'da yaklaşık 25 etnik grubu uzun yıllardır kendi kültür ve geleneklerini yaşatmakta veya yaşatmaya çalışmaktadır. Ancak merkezi etnik grubu oluşturan siyasal akımlar ve politikalar ülkedeki farklı etnik gruplara karşı baskı politikası uygulamaktadır. Bu nedenle farklı etnik grupları yıllardır iktidarı elinde bulunduran merkezi etnik gruba karşı mücadele etmektedir. Farklı etnik grupların amacı devlet kademelerinde bulunmak ve kendi dil, mezhep ve kültürlerini yaşatmaktır. Bu nedenle anlaşmazlıklar sürekli çatışmalara yol açmıştır. Afganistan'ın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan etnik çatışmalar, ülkeyi, egemen güçlerin müdahalesine açık kapı bırakmıştır. Bu nedenle Afganistan sorununun temel nedeni ülkede etnik gruplarının birleşmemeleri ve sürekli kendi aralarındaki çatışmalar olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda etnik gruplarının Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorunu konusunda da anlaşmazlıklarının olduğu da bilinmektedir. Merkezi etnik grubu soydaşlarının Pakistan sınırları içinde kaldığını ve İngilizlerle dönemin Afganistan kralı, Abdul Rahman Han arasında yapılan sınır anlaşmasını kabul etmemektedir. Ama farklı etnik grupları, Birleşmiş Milletler tarafından tanınan sınır anlaşmalarını kabul ederek, Pakistan ile Afganistan arasındaki sınır açığını kapatılması taraftarıdır. Çünkü bu iki ülke arasında bu sorun devam ettiği müddetçe Pakistan, Afganistan'da barışın gelmesi, güçlü ve bağımsız olması taraftarı olmayacaktır. Bu nedenlerden dolayı Afganistan devleti terör örgütlerine, yolsuzluğa ve uyuşturucuya karşı mücadelede başarısız olmuştur. Söz konusu uyuşturucu ve yolsuzlukların iç ve dış boyutunun olduğu da bilinmektedir. Afganistan'ın güvenlik ve sosyal alanları incelenirse, nispi bir güvenliğin olduğundan bahsetmek bile mümkün değildir. Aynı zamanda yardımda bulunan güçler de ülkedeki karışık ortamdan faydalanarak, varlıklarını garanti altına almaktadır. Bu bağlamda şöyle bir örnek vermek mümkündür; Afganistan Silahlı Kuvvetleri'nin aylık maaşı 200 dolar ama ülkede bulunan yabancı askerlerin aylık maaşı binlerce dolarla ifade edilmektedir. Bu nedenle yabancı aktörlerin Afganistan'da bulunmaları istikrarsızlığın ömrünü uzatmaktadır. Uyuşturucu konusunda da aynı durum söz konusudur. Afganistan'da her

yıl 100 milyar dolarlık uyuşturucu üretilmektedir. Bu miktarın sadece yüzde 3'ü ülkede uyuşturucu işleri ile uğraşan örgütlerin, gerisi yabancıların hesabına gidiyor. 2017 yılında Afganistan'ın batısında yer alan Hilmand vilayetinde, dünya genelinde üretilen uyuşturucunun yüzde 75'i üretilmiştir. Garip olan şu ki; Hilmand vilayetinde İngiliz askerleri bulunmaktadır. İngilizler 2002 yılında Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için yabancı aktörlerle arasında yapılan görev dağıtımında uyuşturucu üretimine karşı mücadeleden sorumlu olmuştur. Bu nedenle yabancı aktörlerin ülkede bulunması Afganistan istikrarsızlık sorunun ömrünü uzatılması yönünde katkı sağlıyorlar. Geliştirilen argümanlara göre Afganistan'da Federal devlet sisteminin uygulanması, Çokkültürcülük izlenimine giden yolların serbest olması, Pakistan ile sınır sorununun BM ve/veya İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gözetiminde çözülmesi ve yabancı aktörlerin ülkeyi terk etmeleri, istikrarsızlığı aşmanın yollarıdır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde Afganistan'ın uluslararası mecrada bağımsız bir devlet olarak tanınmasıyla devlet ve devleti ihtiva eden egemenlik, ülke ve millet kavramlarının tanımı yapılmaktadır. Aynı zamanda devletin olmazsa olmaz meselesi güvenlik konusunda incelemeler yapılarak ve devletselliğin tipleri de bir teorik çerçevede ele alınmaktadır. Söz konusu kavramsal çerçevenin amacı Afganistan'da egemen olan devletin durumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Ancak Afganistan, uluslararası ilişkilerde bağımsız bir devlet olarak tanınmasına rağmen, sürekli işgal ve askeri müdahalelere maruz kalmasının cevabı aranmıştır. Uluslararası hukukta ortaya konulan devlet tanımlarına baktığımız zaman, Afganistan'ın maruz kaldığı saldırıların bu tanımla uyuşmadığı bilinmektedir. Söz konusu devlet tanımı şöyle yapılmaktadır; Belirli bir insan kitlesini, belirli bir toprak parçasında oluşturduğu bir egemenliğin doğurduğu bir olgudur. Afganistan, belirli bir toprak parçasına, insan topluluğuna, iç ve dış egemenliğe sahip bir ülke olması hasebiyle Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınan meşru bir devlettir. Oysaki Amerika'nın Afganistan'a müdahale etmesi bu tanımla hiç uyuşmamaktadır. Son olarak bu bölümde başarısız devlet, çöküş halindeki devlet ve zayıf devlet konuları üzerinde durulmaktadır. Selman Ögüt, Marmara Üniversitesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Dergisi'nde söz konusu başarısız ve başarılı devletlerle ilgili şöyle bir bilgi paylaşmıştır: Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner söz konusu başarılı ve

başarısız devlet tanımını Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ilk defa “Başarısız Devletleri Korumak” adlı makalesinde kullanmış ve başarısız devleti şöyle tanımlamıştır: Uluslararası arenada başarılı olabilmek için belirlenen fonksiyonları işlevsel olmayan bir devlet, başarısız bir Ulus Devleti (failed nation state) dir. Başarılı Devlet tanımına gelince; belirli bir toprak parçasını koruyabilen, hâkimiyet kurduğu topraklarda meşru güç kullanımına sahip olan ve ülkesinde yaşayan insanlara sosyal hizmetleri sunabilen bir devlete “başarılı devlet” denilmektedir.

İkinci bölümde Afganistan'ın jeostratejik ve jeoekonomik durumu incelenerek Afganistan devletinin tarihî süreci, bölgede daha önceleri hangi devletlerin hüküm sürdüğü ve şimdiye dek aldığı isimler belli kaynaklar ışığında açıklanmıştır. Afganistan'ın istikrarsızlık ve güvensizliğini değerlendirdiğimizde görüyoruz ki Afganistan, tarihin birçok evresinde savaş ve direnişle meşgul olmuş ve her zaman dış kaynaklı güçlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Ülkenin bu tür dış saldırılara maruz kalmasının en önemli nedenlerinden biri de bölgede haiz olduğu jeopolitik ve jeoekonomik önemi olarak vurgulanmaktadır. Afganistan'ın jeopolitik durumu ve arka planına baktığımızda uluslararası uzmanların şu ifadelerine rastlıyoruz: “Halford Mackinder, kara hakimiyet teorisi (Heartland) kapsamında, Orta Asya'ya önem vermiştir. İngiliz teorisyeni Mackinder, Birinci Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa'nın öneminin artmasına vurgu yapmıştır. Bu bağlamda (Heartland) sınırlarını batıda Baltık ve Karadeniz'e kadar genişleterek yeni sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Mackinder'a göre Doğu Avrupa'ya hâkim olan güç, Heartland'ı kontrol eder; Heartland'ı ele geçiren ise dünya adasına egemen olur ve dünya adasına hâkim olan güç de dünyayı kontrol eder. İkinci Dünya Savaşı sonrası, SSCB'nin batıya yönelik büyük bir tehdit olacağını söylemiş ve böylece NATO'ya coğrafi bir temel atfetmiştir. Diğer bir ifade ile Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın SSCB'ye karşı uyguladığı çevreleme politikasının temellerini atmıştır. Böylece merkez bölgeye hâkim olan SSCB'nin dünya adasına hâkim olmaması için Amerika çevreleme stratejisini uygulamaya geçirmiştir. Günümüzde Amerika'nın Orta Asya politikasının jeopolitik alt yapısını bu teori oluşturmaktadır. Orta Asya'nın, Avrasya'nın merkezinde yer almasından hareketle başlatılan jeopolitik açıklamalar ABD siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır. Amerika'nın Orta Asya'ya ilgi duyması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

Soğuk Savaş'ın başlamasıyla oluşmuştur. Aslında Mackinder'in Orta Asya'nın merkez bölgeyi kontrol edebilmesi için önemli ve kilit nokta olarak vurguladığı yazısı Amerikan stratejistlerine yol göstermiştir.

Afganistan'ın tarihî açıdan sorunlarının, 27 Aralık 1979 yılında SSCB'nin bu ülkeyi işgal etmesi ile başladığı değerlendirilmektedir. Her ne kadar bu işgal 15 Şubat 1989'da sona ermiş olarak bilinse de Afganistan hâlâ Sovyet işgaliyle başlayan sürecin devamını yaşamaktadır. Sovyetler Birliği'nin işgali sona erdikten sonra savaşın galibi olarak bilinen, devlet yönetimi ve deneyimine sahip olmayan mücahitlerin iktidar savaşları sonucunda Afganistan, Amerika ve Pakistan başta olmak üzere dış aktörlerin olumsuz müdahaleleriyle yeni ve çözülemez bir istikrarsızlık sürecine girmiştir.

Son bölümde, bu çalışmanın inceleme alanı içerisine giren konularla alakalı gerçekleştirilen görüşmeler ve anlaşmalar ile ilişkili genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu çalışmada önemli yer tutan ve çalışmanın odak noktası olarak değerlendirilen 11 Eylül 2001 yılında ABD'de meydana gelen eylemler ayrıca incelenmiştir. Genel olarak eylem sonrası ABD'nin, BM'nin kurallarına uymadan İngiltere'yle beraber Afganistan'da "sonsuz özgürlük" operasyonu başlatması üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda ABD'nin meşru müdafaa hakkını kullanarak münferit bir şekilde harekete geçmesi, 2000'li yıllardan itibaren değişen stratejisinden kaynaklanmaktadır. Amerika'nın yeni stratejisi, olayların diplomatik yöntemlerle değil askeri müdahalelerle çözümünü ön görüyordu. Bu bağlamda ABD'nin 2001 yılında terörle mücadele ve terörün kökünü kazıma iddiasıyla Afganistan'a müdahalesiyle günümüze dek uyguladığı stratejileri incelenmiştir. Aynı zamanda Afganistan'da yıllardan beri devam eden istikrarsızlığa sebebiyet veren nedenlerin incelenmesi ve ülkede istikrarsızlığın aşılabilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE; TEORİK OLARAK DEVLET İNŞASI VE BAŞARISIZ DEVLETLER

Birinci bölümde, devlet ve oluşumunu sağlayan egemenlik, millet ve ülke gibi kavramlar üzerinde durulmaktadır. Devletin olmazsa olmaz meselesi güvenlik (security) kavramı incelenerek teorik çerçeve oluşturulmuştur. Aynı zamanda devletselliğin tipleri “başarısız devlet (failed state)”, “çöküş halindeki devlet (failing state)” ve “güçsüz devlet (weak state)” kavramları Thomas Hobbes tarafından devletin en önemli fonksiyonları olarak bilinen kavramlar çerçevesinde incelenmiştir.

1.1. Devlet Kavramı

Devlet kavramının stılahî anlamı ile ilgili belli bir tanım ifade etmek mümkün değildir. Devlet kavramı fizik ya da kimya gibi çerçevesi belli olmayan bir kavramdır. Öğrenciler yeni okula başladıklarında “kimya nedir?” sorusu karşısında bu bilim dalını öğrenebilmeleri ve konuyla ilgili detaylı sonuca varabilmeleri için belli bir çerçeve içerisinde araştırma ve okumalar yaparak konuyla alakalı bir tanım yapabilmeleri mümkündür. Ama “devlet nedir?” sorusu için bir çerçeve çizerek herkes tarafından kabul gören bir tanımda bulunmak mümkün değildir. Devlet kavramı hakkında tarih boyunca yapılan tanımlarda oldukça farklı ifadeler ve düşüncelerin var olduğu bilinmektedir.

Heywood (2017: 95) göre Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin eserlerinde devlet; toplumun doğal halinin, güvensizlik ve istikrarsızlık gibi sorunlardan korunmasına inanan ve özgür insanların sosyal sözleşmeleriyle ortaya çıkan bir unsurdur. Bireyler tarafından yapılan sözleşme, toplumdaki topluma değişen bir konu olabilir. Gelişen ve modern toplumlarda kendilerini kargaşadan uzak ve istikrarlı bir ortamda yaşayabilmeleri için bireyler, böyle bir sözleşmeye başvururlar ve bir seçim yoluyla kendilerini yönetme yetkisini devlete verirler.

Heywood’un üzerine durduğu sosyal sözleşme teorisinin, gelişmeyen ülkelerde yaşayan insanlar için zor olduğunu söylemek de mümkündür. Demokrasi, birey hakkı ve özgürlüğün olmadığı gelişmeyen devletlerde toplum, devlet olgusunun

ismiyle varlık kazandığının ve beraberinde devlet üzerindeki haklarından yoksun olduğunun idrakindedir.

Bu bağlamda İngiliz filozofu Thomas Hobbes'ın konuyla ilgi felsefi açıklamasına yer vermek, konuyu netleştirme açısından fayda sağlar diye düşünüyorum. (Dağı vd., 2010: 44)'e göre Hobbes'un ortaya attığı "doğa hali" kavramı, devlet oluşumunun açıklanması için geliştirdiği bir kavramdır. Hobbes'a göre insanlar, bir otoriteyi kabul etmeden önce doğa halinde yaşamaktadırlar. Doğa halinde düzen, hukuk ve adalet gibi konulardan bahsetmek mümkün değildir. Hobbes, doğa halini pratikte savaş hali olarak tanımlamıştır. John Locke, Hobbes'in aksine doğa halini savaş hali olarak değil; barış hali olarak tanımlamaktadır. Locke'nin doğa halinde iyi niyet, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma yer almaktadır. Immanuel Kant da Locke'in doğa hali teorisini benimsemektedir.

Bu nedenle gelişmeyen devletlerde insanlar, doğa halinde yaşamaktadırlar. Bu uluslar, devletin varlığına inanmakla birlikte isteklerinin devlet tarafından karşılanması konusunda ümitvar olamamaktadırlar. Devletler de bireylerin ihtiyaçları ve isteklerinin karşılanması hususunda sağlıklı şartlara sahip değildirler. Batı coğrafyasında yer alan sanayileşmiş birçok devlet, liberal iktisadî anlayışa bağlıdır. Ancak bu durumu Afganistan gibi gelişmeyen devletlerle karşılaştırdığımız zaman, (Heywood, 2017: 95)'un sosyal sözleşme teorisine göre devlet tanımının toplumdan topluma değişen bir mevzu olduğunu anlayabiliriz. Söz konusu liberal devlet tanımı Heywood göre;

"Liberal demokratik devletler anayasal yönetim, temel kurumlar arasında kuvvetler ayrılığı, adaletli ve düzenli seçimler, demokratik oy verme hakkı, serbest parti sistemi, bireysel ve sivil özgürlüklerin korunması gibi özelliklerle ortaya gelen bir olgudur" (Heywood, 2017: 94).

Çalışmanın konusu Afganistan olduğundan, devlet üzerinde yapılan tartışmalar ve teoriler üzerinde çok durulmayacaktır. Afganistan ile ilgili araştırmalar ve analizler, çalışmanın 2. ve 3. bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Söz konusu devletle ilgili toplumun doğa halini merkeze alarak bir tanım yapılırsa da toplumdan topluma farklılık göstereceğini belirtmek gerekir. Afganistan'da mevcut modern bir devlet şekli ve anlayışından bahsetmek güçtür.

Söz konusu devlet kavramıyla ilgili belirtildiği gibi devlet, bireylerin güvenliğinin temini ve toplumun çıkarlarının korunması için düzenlenen bir sosyal sözleşme sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle devlet, vazifelerini hakkıyla ifa etmede istikrar göstermek hususunda topluma karşı sorumluluk içindedir. (Wendt, 2016: 24)'e göre devlet, bireylerin güvenliğini sağlayabilmek bakımından, şiddetin kullanımını kendisi için meşrulaştıran bir siyasî otoriteye sahiptir. (Pierson, 2015: 22) Alman siyaset bilimcisi Max Weber'in devlet tanımı üzerinde durulmaktadır: Devlet, faaliyetlerini sonuçlarıyla ele alıp değerlendiremez. Siyasal bir örgütün el atmadığı çok az bir görev vardır. Aynı şekilde kimse, siyasal olarak tanımlanan örgütlerin her zaman kendilerine özgü kalmış herhangi bir görevi olduğunu öne sürmez... Sonuç olarak devlet, tüm siyasal örgütlerde olduğu gibi ancak kendisine özgü araçlarla, yani somut olarak fiziksel güç kullanımı ile tanımlanabilir.

Günümüzde devlet olgusu için genel bir tanım arayışı hâlâ devam etmektedir. Ancak şimdiye kadar en çok benimsenen devlet tanımı (Gözler, 2016: 4)'e göre, Georg Jellinek (1851-1911) tarafından *Allgemeine Staatslehre* adlı kitabında, Üç Unsur Teorisi (*Dreielementenlehre, three elements theory*)'inden hareketle yapılan tanımdır. Jellinek'in üç unsur teorisine göre devlet olgusu insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. “Devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu varlıktır”.

Uygun (2017: 8)'a göre devlet iktidarı, tarihsel olarak ilkel toplumlardan sonra gelen ikinci küresel toplum tipinde, kent toplumlarında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle devlet, siyasî iktidarla aynı özelliklere sahiptir. (Uygun, 2017: 9) Bu durum karşısında; devlet ile siyasî iktidar, aynı özelliklere sahip olmakla birlikte özdeş kavramlar değildirler. Devlet ile siyasî iktidarın sahip olduğu özellikler şunlardan ibarettir: nicelik açısından nüfusça geniş toplumları ihata eder. Var olan tüm iktidarlardan üstündür. Yetki alanı sınırlanamaz. Tektir ve meşru kuvvet kullanımına sahiptir. Kısaca şöyle özetleyelim, siyasi iktidar nasıl ki iktidar tiplerinden biri ise devlet de iktidar tiplerinden biridir. Devleti farklı siyasal tiplerden ayıran özellik ise toplumu yöneten ve toplum tarafından yönetilen canlı bir kurum olmasıdır. Devlet kavramının tanımı, Jellinek'in belirttiği üç unsur ve birtakım özelliklerle birlikte yapılırsa, (Gözler, 2016: 6) bu durumda; “devlet belirli bir insan

topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olmasıyla ortaya çıkan ve hukuki kişiliğe sahip devamlı bir teşkilattır". Devlet olgusu, onu meydana getiren insan, ülke ve egemenlik unsurlarının yanı sıra teşkilatlanma, hukuki kişiliğe sahip olma ve devamlılık gibi birtakım özellikleri de bünyesinde barındırır.

1.1.1. Devletin Alt Bileşenleri

Devlet olgusunun en yaygın tanımı olarak kabul edilen "üç unsur teorisi" de birtakım özelliklere sahiptir. (Kemal, 2016: 5) Bu unsurlar ancak bir arada bulduklarında bir anlam ifade etmekte ve devlet olgusunun var oluşunu sağlamaktadırlar. Bir devlet kurulabilmesi için bir veya iki unsurun varlığı yeterli değildir. Üç unsur da önem derecesi bakımından kıyaslanamaz, yani üç unsuru önem derecesine göre tasnif etmek mümkün değildir. Söz konusu unsurlar bir araya gelerek birbirleri içinde hayati önem teşkil etmektedir.

1.1.1.1. Millet (Nation)

Devletin en önemli unsurlarından biri toplumdur. Millet, devletin oluşumu için zorunlu kurucu unsurlarından sayılmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi bir devletin kurulabilmesi için gerekli unsurların ilki insan topluluğu (population)'dur. Çünkü insan olmaksızın bir devletin kurulabilmesi mümkün değildir (Gözler, 2016: 49-50). Peki, bir devletin kurulabilmesi için en az kaç kişiye ihtiyaç olabilir? Bir kişinin tek başına devlet kurması mümkün değildir. O halde bir devletin kurulabilmesi için birden fazla kişiye ihtiyaç vardır. Bugün bu soruya cevap vermek pek kolay değildir. Bir tarafta (Gözler, 2016: 49-50). Nüfusu yüz binden az Andora², Nauru³, Tuvalu⁴, Vatikan⁵ gibi mikro devletler vardır. Diğer tarafta da Çin ve Hindistan gibi nüfusu

² Andora, İspanya-Fransa sınırı arasında kalan Pirene dağları üzerinde kurulmuş olan yüzölçümü 468 km², nüfusu 69,150; 1275'den beri bağımsız olan bir prensliktir. 1993'te Birleşmiş Milletler üyesi olmuştur (Gözler, 2016: 49).

³ Nauru, Güney Pasifik'te yer alan bir ada olup, dünyanın en küçük Cumhuriyetidir. 1968'den beri bağımsızdır. Yüzölçümü 21 km²; nüfusu ise 13,048'dir. Nauru yeryüzünde başkenti olmayan tek devlettir (Gözler, 2016: 49).

⁴ Tuvalu Güney Pasifik'te yer alan 1978'den beri bağımsız olan bir ada devletidir. Yüzölçümü 26 km², nüfus 11,636'dır (Gözler, 2016: 49).

⁵ Vatikan İtalya'da Roma sihrinin içinde 44 hektar (449 dönüm=0,44 km²) büyüklüğünde nüfusu 921bin olan dünyanın en küçük devletidir. İtalya ile Papalık arasında yapılan 11 Şubat 1929 tarihli anlaşmasına göre bağımsız bir devlet olarak kabul edilmektedir. Vatikan devletinin nüfusu 921'dir. Vatikan

milyarı aşan çok büyük devletler bulunmaktadır. Önemli olan, sınırlarla belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde belli bir insan topluluğunun egemenlik ve hâkimiyet kurmasıdır. 10 bin kişi belli bir toprak parçası üzerinde egemenlik kurup o egemenliği sürdürebilme kabiliyetindeyse orada bir devlet vardır. Tam tersi 10 milyonluk bir insan topluluğu belli bir coğrafyada egemenlik oluşturamıyorsa orada bir bağımsız devletten söz etmek mümkün değildir. Millet kavramının eksiksiz biçimde tanımını yapanların başında Ziya Gökalp gelmektedir. Gökalp, milletin ırkı bir birlik olmadığını, kültürel bir birliğe dayanan bir terbiye (eğitim sonucunda oluşan), aynı lisanı konuşan insanlardan müteşekkil bir birlik olduğunu ifade eder (Tokluoğlu, 2013: 113).

Türkiye Cumhuriyeti'nin korucusu, Mustafa Kemal Atatürk millet kavramının tanımını şu şekilde yapmıştır: zengin bir hatırat mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın korunması ve sürdürülmesi hususunda hem fikir olan bir insani topluma millet denir (İkizler, 1998: 29).

1.1.1.2. Devlet Egemenliği (Staatsgewalt)

Egemenlik, bir devlette yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, mutlak ve en sürekli güçtür. Bu yüksek güce Latinler “maiestatem”, Yunanlılar “arkan eksusian, kurian arkho kurion policeuma”, İtalyanlar “segnoria” ve İbraniler de “tomah şevet”, yani en büyük buyurma gücü demektedir (Tuncay, 2011: 183).

Pierson, (2016: 30-31) Hobbes'in egemenlikle ilgili yaptığı tanımı şöyle aktarmaktadır; siyasi toplumun üyeleri kendi aralarında, güvenliklerinin sağlanması ve isteklerinin yerine getirilmesi için bir otorite gücün oluşumuna imza atarlar. Anlaşma sonucunda ortaya çıkan egemenlik, bir mutlak güç olarak tanımlanmaktadır. Anlaşma sonucunda mutlak güç konumuna getirilenler, bireyleri olumsuz etkileyebilen faaliyetlere başvurabilirler. Otoriterler tarafından değerlendirilirse bütün faaliyetler, siyasi toplumun istikrarı ve güvenliği için alınan kararlardır. Mutlak güç, toplumu olumsuz etkileyen faaliyetler anlamına gelmez.

vatandaşlarının hemen hemen hepsi aynı zamanda bir başka devletin de vatandaşıdır (Gözler, 2016: 49-50).

Heywood (2017: 110)'a göre egemenlik kavramı, 17. yüzyılda Avrupa'da modern devletin ortaya çıkışı sonucunda doğmuştur. Orta Çağ'da prensler, krallar ve imparatorlar "kralların kralı" olan tanrı ve Papalık gibi kendilerinden daha üstün bir otoriteyi kabul etmekteydiler. İlk defa seküler yöneticiler mutlak güç sahibi olma iddiasında bulunabildiler ve bunu da yeni egemenlik kavramıyla yaptılar. Bu bakımdan seküler düzen içerisinde egemenlik, mutlak ve sınırsız güç anlamına gelmektedir. Bununla birlikte açık ilke, çok derin zihin karışıklıklarının, yanlış anlamaların ve farklı görüşlerin üstünü örtmektedir. Başlangıçta mutlak gücün mahiyetinin ne olduğu aşikâr değildir, egemenlik en üst hukuki otorite veya meydan okunamaz siyasi güç anlamına gelmektedir.

1.1.1.2.1. İç Egemenlik

İç egemenlik devletin, kendi sınırları içerisinde en üst düzeyde otorite olması, bu otoriteyi bütün vatandaşlarına kabul ettirmesi ve ülke içerisinde herkes için kesin ve nihai kararlar alabilmesi demektir. Bu açıklamaya göre iç egemenlik devletin, sınırları içerisinde yaşayan halka mutlak hükmetme yetkisi veya siyasal toplumdaki mutlak otorite anlamını ifade etmektedir (Heywood, 2017: 113).

İç egemenlik tanımının çerçevesinde, devlet iktidarını ve yetkilerini içeren iki boyut olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi, devlet iktidarının en üstün, sınırsız, mutlak ve bölünemez olma gibi niteliklerini ifade etmektedir. İkincisi ise devletin yasama ve yürürlük haklarının niteliğini ifade etmektedir (Demirel, 2012: 10). Devlet iç egemenliğine dayanarak yasama, yürütme ve yargı şeklinde genel olarak tasnif edilebilecek hukuki işlemler yapmaktadır. İç egemenlik devletin içerisinde en üst iktidar özelliğini taşıması nedeniyle olumlu bir nitelik olarak bilinmektedir (Türcan, 1999: 95).

1.1.1.2.2. Dış Egemenlik

Dış egemenlik, devletin başka devletlerle bağımsız egemen bir devlet olarak girdiği ilişkiler şeklinde açıklanmaktadır. Kısacası dış egemenlik, devletin uluslararası düzeydeki yerini ifade etmektedir (Heywood, 2017: 117).

Bu değerlendirmeler kapsamında egemenlik kavramıyla bağımsızlık kavramı özdeşleşmektedir. Ancak aynı sistem içerisinde var olan devletlerin ayrı ayrı

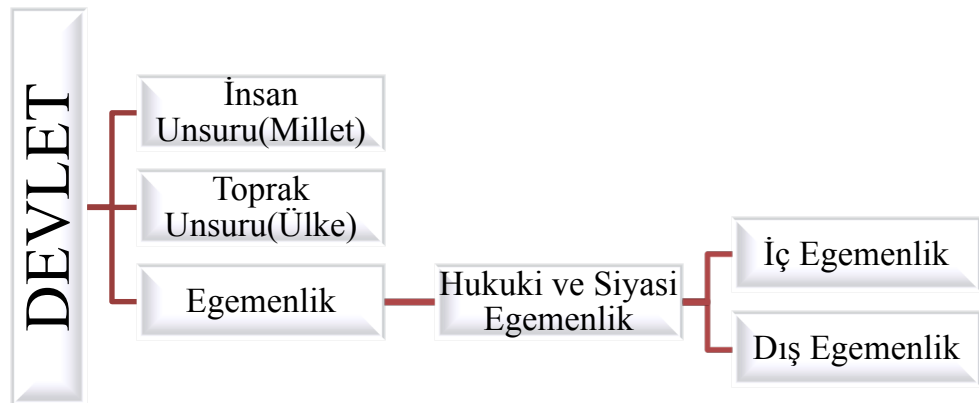
egemenliğe sahip oldukları unutulmamalıdır. Dolayısıyla uluslararası sistem, tüm devletleri egemen bağımsız devletler şeklinde tanıyarak birbirlerine karışma haklarının bulunmadığını ifade eden bir anarşiyi oluşturur (Kumcuoğlu, 2012: 65-66).

1.1.1.3. Devlet Ülkesi (Staatsgebiet)

Devletin toprak unsuru, hukuk terminolojisinde ülke olarak zikredilmektedir. Bir devletin kurulabilmesi için toprak unsurunun olması elzemdir. Ülke olmaksızın bir devletin kurulabilmesi mümkün değildir. Yani milleti teşkil eden bir insan topluluğunun belli bir toprak parçasına hâkim olmadan devlet oluşturması imkân dışıdır. Devletin ülke unsuru, başka unsurlara göre şu özelliği taşımaktadır: Bir ülke içerisinde yaşayan insanlar, farklı ülkeler içerisinde yaşayan insanlarla dil, kültür, siyaset vb. hususlarda tarihsel süreç içerisinde etkileşim içindedirler. Aynı şekilde birbirinden bağımsız iki ülke arasında lisan, kültür, asabiyet, siyasi konjoktür ve tarihsellik bağlamında farklılıklar söz konusudur (Gözler, 2016: 65-67).

Devletin ülke unsuru ile ilgili en önemli konu ise söz konusu devlet, toprak parçası (ülkesini) kaybederse devlet olma vasfından çıkar. Bu nedenle devletler kendi ülkesini korumak için hassasiyetle hareket etmekte ve bu konuda özen göstermektedirler (Gözler, 2016: 67).

Şekil 1.1: Devleti Meydana Getiren Unsurlar

Kaynak: Kemal Gözler, 2016: 5.

1.1.2. Devletin Ortaya Çıkışı

Devlet teriminin kullanımı, hayret uyandıracak kadar çok çeşitli ifadelerle şekillenmektedir. Tarihi varlık, felsefi düşünce, toprak bütünlüğü, kurumlar topluluğu vb. günlük kullanımda çoğunlukla hükümetle karıştırılır ve bu iki terim birbirinin yerine kullanılır. Hükümet biçimleri tarih boyunca birçok toplumda varlığını göstermiştir; lakin devlet, modern haliyle 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Heywood, 2017: 91).

Yeryüzündeki ilk devletlerin oluşum sürecine bakılırsa, eşitlikçi toplumların hiyerarşik topluma dönüşmesiyle meydana geldiğini görürüz. Bu dönüşüm bazen yüzyıllar içerisinde, bazen de çok kısa bir sürede gerçekleşmiştir. Toplumsal eşitsizlikler zamanla derinleşmiş; toplum, farklı katmanlara bölünmüştür. Sonuçta büyük siyasal toplumun sözleşmesi olarak bilinen devlet ortaya çıkmıştır (Uygun, 2017: 63).

İlk devletlerin tarihine bakılırsa günümüzden 10.000 yıl önce tarımsal üretimin başladığı Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki toprakların, yeryüzünde ilk defa kent devletlere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Başka bir örnek vermek gerekirse; M. Ö. 4.000’li ve 3.000’li yıllarda Güney Mezopotamya coğrafyasında kırsal nüfusun azaldığı ve kent nüfusun hızlı bir şekilde arttığı da bilinmektedir. Devletlerin ortaya çıkış tarihini değerlendirirsek şöyle bir sonuca varmak mümkündür: M.Ö. 3.500’lerden itibaren realitede, kent devletlerin ortaya çıkışı bilinmektedir (Uygun, 2017: 63).

Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından kısa bir süre sonra, bu topraklar altı kral arasında bölünmüştür. Bu krallıklar şunlardan ibarettir; Vandal Krallığı, Angıllar ve Saksonlar, Ostrogot Krallığı, Frank Krallığı, Vizigot Krallığı ve Doğu Roma İmparatorluğu. Aslında Roma’nın yıkılış nedenleri, bu kraliyetler için de etkili olmuştur. Bu krallıkların bazıları bir süre sonra ortadan kalkmış; bazıları da ülkelerindeki feodal beylerle eşit bir statüye inmiştir. Bu dönemde Avrupa’nın genel durumu, devlet iktidarının parçalanmış olması ve halkın bölünmesiyle çok sayıda iktidar merkezine bağlı olarak açıklanmaktadır. Feodal beylere, kendi topraklarında yaşayan bireyleri yönetme yetkisi verilmekteydi. Toprak sahibi, toprağın kullanım

hakkını kendisinden daha büyük feodal bir beyden sözleşmeyle elde ediyordu. Büyük feodal bey de daha büyük olan başkasından bir sözleşmeyle alıyordu. Feodal sözleşmelerle kurulan bu sistemin en başında kral yer almaktaydı. Avrupa’da feodal sistem sonrası modern devletler tezahür etmesiyle (Uygun, 2017: 153). Söz konusu modern devlet 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Heywood, 2017: 91).

1.2. Başarısız Devlet (Failed State)

Söz konusu başarısız devlet kavramı ve tipolojisi gibi konuları açıklamak için, devlet olgusuyla ilgili işlevselci yaklaşıma göre bir teorik çerçeve oluşturmakta fayda vardır. İşlevselci yaklaşıma göre devlet, kurumsallaşmış yapılarıyla belli araçları kullanarak toplumun (vatandaşların) çıkarlarını sağlamak için var olan bir olgudur. Bu nedenle devletin oluşum amaçlarından en önemlisi, kamusal hizmeti en iyi biçimde vatandaşlarına sunabilmektir (Özalp, 2014: 352).

Schneckener (2004: 12-13)’a göre modern devletin yerine getirmesi gereken önemli fonksiyon; güvenlik, refah, meşruiyet, adalet vb. meselelerde ihtimam göstermektir. Hobbes’e göre devletin en önemli fonksiyonları ise; vatandaşların güvenliğini sağlamak ve her türlü iç ve dış tehditlere karşı ülkenin toprak bütünlüğünü korumaktır. Aynı zamanda devletin refah düzeyini, siyaset alanında ve kamusal altyapı, sağlık, ekonomi vs. gibi alanlarda gösterdiği performans ile de doğru orantılı olarak ortaya koymuştur. Devletin meşruiyet ve hukuk devleti fonksiyonunu, vatandaşların siyasi haklarının güvence altına alması ve tanzimi olarak açıklamıştır (Özalp, 2014: 352).

1.2.1. Başarısız Devlet Tanımı

Özalp (2014: 353)’e göre devlet olgusu ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda, oluşturulan teorik çerçeveye göre başarısız devletler için belirtilen fonksiyonların (vatandaşların güvenliği, ülkenin toprak bütünlüğü, refah, hukuk devleti vs.) layıkıyla yerine getirilmediği veya bu devletlerin, yalnız kendileri tarafından oluşturulan kurallara da eksik biçimde riayet ettikleri görülmektedir. (Öğüt, 2013: 166-167) göre başarısız devlet kavramının, uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından gündeme geldiği bilinmektedir. Başarısız devlet kavramının, ilk kez ABD Dışişleri Bakanlığından

emekli iki bürokrat (Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner) tarafından 1992 yılında ortaya atıldığı bilinmektedir. Helman ve Ratner Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından “başarısız devletleri korumak” başlıklı makalelerinde ilk defa başarısız devlet kavramını kullanmışlardır.

Belirtilmelidir ki başarısız devlet kavramıyla ilgili bilim adamları tarafından kabul edilen bir tanım bulunmamaktadır. Ama başarısız devletlerin tanımı için belirtilen kıstaslara bakıldığında müşterek olanlar da bulunmaktadır. (Özalp, 2014: 353)’e göre güvenlik, refah ve meşruiyet-hukuk, devletin yerine getirmesi gereken 3 ana fonksiyondur. Söz konusu fonksiyonlara göre, dört farklı başarısız devlet tipi; “başarısız devlet (failed state)”, “çöküş halindeki devlet (failing state)”, “zayıf devlet (weak State)” ve “konsolide devlet (consolidating state)”.

Tablo 1.1: Devletselliğin Tipleri

Devletselliğin Tipleri	Güvenlik	Refah	Meşruiyet-Hukuk
Konsolide Devletler	Fonksiyon tam olarak yerine getiriliyor	Fonksiyon tam olarak yerine getiriliyor veya sadece yerine getiriliyor	Fonksiyon tam olarak yerine getiriliyor veya sadece yerine getiriliyor
Zayıf Devletler	Fonksiyon tam olarak yerine getiriliyor	Bütün kombinasyonlar mümkün	Bütün kombinasyonlar mümkün
Çöküş Halindeki Devletler	Fonksiyonlar kısmen yerine getiriliyor	Bütün kombinasyonlar mümkün	Bütün kombinasyonlar mümkün
Başarısız Devletler	Fonksiyon işlevsel değil ya da artık yok	Fonksiyon işlevsel değil ya da artık yok veya sadece yerine getiriliyor	Fonksiyon işlevsel değil ya da artık yok veya sadece yerine getiriliyor

Kaynak: Osman N. Özalp, 2014: 354.

Tuna (2012: 7)’ye göre devletlerin başarılı olup olmadığını anlamak için belli kriterlerin incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu kriterler yani devleti, devlet yapan unsurların başında gelen belli bir toprak parçası üzerinde egemenlik kurup kuramamak, topluma nitelikli kamu hizmeti verip verememek, toplumun güvenliğini sağlayıp sağlayamamak mevzuları değerlendirildiğinde devletin başarılı olup olmadığı belli olacaktır.

Öğüt (2013: 166) Bu durumda, Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner, başarısız devletleri korumak adlı makalelerinde söz konusu başarısız devlet tanımını şöyle yapmışlardır: “*Uluslararası toplumun bir üyesi olabilme konusunda tamamen yetersiz olan devlet, başarısız sıfatını taşımaktadır*”. Söz konusu makalede yeterli vasıflara haiz olamayan devletler, başarısız ulus devleti (failed nation state) olarak kavramsallaştırılmıştır. Başarısız devlet kavramı, geçmiş zamanda BM’de genel sekreterlik yapmış Boutros-Boutros Ghali ve Kofi Annan tarafından kullanılmıştır; ama BM’nin aldığı kararlarda kullanılmamıştır. (Batır, 2017: 89)’a göre 1990’lı yıllara kadar başarısız devlet ve zayıf devlet kavramları, uluslararası güvensizlik bağlamında kullanılmıştır. Helman ve Ratner, başarısız devlet kavramını, güvenlik etkilerini açıklamak için kullanmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de gerçekleşen olaylar sonrası faillerin saklandıkları ülkelerin başarısız ve güçsüz yönetime sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

1.2.2. Başarısız Devlet (Failed State) Meselesi Neden Önemli?

Başarısız devlet meselesi etki alanına göre incelenirse, elde edilen verilere göre sadece ülke içerisinde yaşayan insanların güvenliğini değil; aynı zamanda bölgesel güvenliğin de açık bir tehdit kaynağı olarak bilinmektedir. (Pektaş ve Ateş, 2018: 7) göre başarısız devletin hem uluslararası politikada hem de akademide gündem olarak yoğun bir şekilde tartışılmasının temel sebebi, Westphalian anlaşmasının varsayımlarına meydan okumasıdır. Başarısız devletlerin yarattığı sorunlar, hem kendi içinde hem de diğer devletlerle olan ilişkilerinde de geleneksel egemenlik meselesini aşması olarak bilinmektedir. Büyük devletler zayıf devletler tarafından kendilerine yönelik tehditleri önlemek için her türlü müdahalelerde bulunarak, egemen eşitliği ve diğer devletlerin iç işlerine karışmama ilkelerini ihlal etmektedirler. Örneğin; ABD 11 Eylül olaylarının ardından Afganistan ve Irak’a askeri müdahalede bulunarak, eski egemenlik kurallarını ihlal etmiştir.

Özalp (2014: 354-355) göre günümüzde modern devlet, teorik olarak hem vatandaşlarının kamusal düzenini sağlamaktadır hem de uluslararası sistemin düzeni için büyük role sahiptir. Başka bir ifadeyle modern devlet hem iç taraflı fonksiyonların hem de dış taraflı fonksiyonların düzenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Başarısız devletler ise bu temel iki fonksiyonu yerine getirememektedir. (Pektaş vd.,

2018: 8)'e göre dünyanın hemen hemen her bölgesinde bir devletin çökmesi, uluslararası toplum açısından kendisine yönelik bir tehlike olarak algılanmaktadır. Başka bir ifadeyle uluslararası sistem, bir bütün olarak oluşumunu sağlayan devletlerin, iç işleri veya dış işleri ile ilgili bütün fonksiyonlarını kaybederek başarısızlığa uğramasını bir tehlike olarak görmektedir. Egemen eşitliğine sahip uluslararası sistemde başarısız hükümetlere sahip uluslar türlü sorunlar yaşamaktadırlar. Sağlık açısından incelendiğinde her türlü hastalıklar bulunmaktadır. Güvenlik alanında ise sürekli can ve mal kayıpları gerçekleşmekte, diğer devletlerle anlaşma yapamamakta ve yaptıkları anlaşmalara sadık kalmamaktadırlar. Niteliksel ve niceliksel olarak ciddi bir biçimde insan haklarının ihlal edilmesi vb. gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Ateş vd., (2018: 8-9)'a göre 2001 sonrası çalışmalardan elde edilen verilere göre başarısız devletler teröristlerin yuvası olarak bilinmektedir. Terör örgütleri, egemenlik ve güvenlik fonksiyonunu kaybeden devletlerin ülke bütünlüğünde gerçekleşen tahribattan yararlanarak kendileri için kolayca eleman toplamaktadır. Aynı zamanda eylemler gerçekleştirmektedir. Başarısız veya zayıf devletlerin sınırları içerisindeki terör faaliyetleri, sadece ülke içerisinde yaşayan vatandaşların güvenliğini değil; aynı zamanda bölgesel güvenlik için de açık bir tehdit olarak bilinmektedir.

Sayabileceklerimiz başka önemli bir sebep ise uyuşturucunun genel olarak başarısız devletlerde üretilmesi, hasat edilmesi ve yaygınlaşmasıdır. Ülke topraklarının üzerinde devletin egemenlik sağlayamaması nedeniyle düz arazilerde uyuşturucu ekimi gerçekleşmektedir. Değindiği gibi güvenlik alanında bölgedeki devletleri olumsuz etkilemekte olan başarısız devletler, sınır güvenliğini sağlayamadığı için ülkede üretilen uyuşturucu başka devletlere de kaçak yollarla ihraç edilmektedir (Pektaş vd., 2018: 8).

1.3. Güvenlik (Security)

Güvenlik kavramıyla ilgili birkaç kaynağa baktığımızda karşımıza farklı tanımlar çıkar. Ama benzer tanımlara ulaşmak da mümkündür. Söz konusu güvenlik kavramı, bireylerden uluslara kadar bütün aktörler için büyük önem taşıyan bir kavramdır. Bu nedenle güvenlik ihtiyacını, varlığı koruyan ve sürdürme amacı taşıyan

davranış şekillerinin tamamı olarak görmek mümkündür (Dedeoğlu, 2008: 21). Güvenlik, insanın dünyaya gelmesinden itibaren hayatın her döneminde bireysel ve toplumsal alanlarda kullanılan önemli bir kavramdır.

Ak (2013: 9)'a göre güvenlik olgusu insandan başlayarak toplum ve devlet gibi sosyal örgütlenme şekillerine değin genişleyen bir kavramdır. Abraham Maslow güvenlik kavramını, hayat süresince insanın ihtiyaç hiyerarşisi temelinde yeme ve barınmadan sonra ikinci önemli basamak olarak şöyle tanımlamıştır: “*Güvenlik korku, tehlike ve tehditlerden özgür hissetme halidir*”.

Bu tanıma göre güvenliğin hem fiziksel hem de psikolojik boyutu olduğu anlaşılmaktadır. (Dedeoğlu, 2008: 22)'a göre tehdit ile güvenlik, birbirleriyle ilişkili iki kavram olarak bilinmektedir. Söz konusu tehdit, bir taraftan hakikatle diğer taraftan ise algıyla alakalı bir kavramdır. Güvenlik, yaşamsal bir zorunluluk şeklinde değerlendirilmekte; bireysel ve toplumsal alanlarda bu arayışın büyük bir ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Söz konusu kavram, çocuğun güvenliği, ailenin güvenliği, binanın güvenliği, şirketin güvenliği, devletin güvenliği şeklinde ele alındığında bu olgunun bireysel ve toplumsal yaşamın her alanını ihata ettiği görülmektedir. Güvenlik kavramının tanımının yapılması için, dönemden döneme değişen şartları göz önünde bulundurmak önemlidir. Böylece tanımın yapılması da kolaylaşacaktır, yoksa genel-geçer bir tanımın beyan edilmesi mümkün değildir. Bu çerçeveyi göz önünde bulundurduğumuz takdirde, güvenlik kavramı ile ilgili korkudan ve tehditten özgür hissetmek ifadesini kullanmak mümkündür (Sancak, 2013: 124).

Birdişi (2017: 15)'e göre, Türkçe'de itimat anlamına gelen güven kelimesinin kökeni küvendir. Güvenlik kelimesi ise sıfatlardan, soyut ad ya da adlardan işlev belirten, ad türeten-lik ekinin eklenmesiyle elde edilir. Bu haliyle günümüzde kullanılan güvenlik, dil tarihçesinde yapısalılık bakımından türetilmiş bir kelime olarak karşımıza çıkar. Güvenlik kelimesi her lisanda takriben aynı manayı karşılamaktadır. Yalnız, burada bahsettiğimiz güvenlik kavramının uluslararası alanda kullanılan İngilizce karşılığı security olarak belirtilmektedir. Latince Securus kelimesinden türeyen security, “*kaygıdan ve üzüntüden emin olma, emniyet hali*” gibi anlamlara gelmektedir. (Dedeoğlu, 2008: 21-22)'ye göre güvenlik kavramı, insan ile toplumun varlığını koruma ve sürdürme amacı taşır. Ancak güvenlik meselesinin, aile,

iş, ekonomik şartlar, dini hayat ve yaşanan belde vd. sebeplerle değerlendirilmesi, ihata ettiği anlamı değiştirmemektedir.

Güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler alanındaki tanımıyla, “*belirlenmiş hedefe ulaşılmasını güçleştiren risk ve tehditlerin ortaya konulması, belirlenen risklerin yönetilmesi, tehditlere karşı güç geliştirilmesi ve tedbir alınması*” anlamlarına gelmektedir (Korkmaz, 2016). Güvenlik kavramı ile gayesi arasında, doğrusal bir bağ söz konusudur. Ne olursa olsun ve nasıl kullanılırsa kullanılsın bir şekilde güvenlik olgusundan söz edilebilmesi için, varlığın korunması ve sürdürülmesi açısından bir ya da birkaç içsel tehdidin, dışsal tehditlerin veya bu şekilde algılamaların var olması gerekmektedir (Dedeoğlu, 2008: 23). Güvenlik olgusu ile ilgili batı geleneğinde insan zihninin felsefi ve psikolojik durumunu ifade eden anlam, ilk kez Cicero ve Lucretius tarafından Securitas olarak ortaya atılmıştır. 11. yüzyıldan itibaren de Pax Romana bağlamında temel bir siyasi kavram olarak da kullanıldığı bilinmektedir (Brauch, 2008: 2-3).

Sosyal güvenlik kavramı 19. ve 20. yüzyıllarda vatandaşların güvenliğini artırmak için temel bir amaç olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal güvenlik ise 2. Dünya Savaşı döneminde Amerika'nın dünyaya açılma politikasına bağlı olarak gelişmiştir (Brauch, 2008: 3). Sosyal güvenlik, İslam ve Hristiyan toplumlarda şu teşekküllerde tesis edilmiştir: Orta Çağ Hristiyan toplumlarında tarım faaliyetleri ve toprak, gençliğin eğitimi ve öğretimi, antik bilimlerin nesilden nesle aktarılması, bunların yanı sıra manastırların, sosyal yardım faaliyetlerinde gösterdiği çaba, bu dönemde her manastır, yoksullara yardım kapsamında, belirlenen sayıda yaşlı ve güçsüzlere ömür boyunca bakmıştır. İslam ülkelerinde, Orta Çağ'ın başlarından Sanayi Devrimi'ne kadar geçen dönemde, sosyal güvenliğe ilişkin tedbir ve uygulamalar dini kurallara ve ahkama göre yapıyordu. Söz konusu sosyal güvenlik, Ahilik ve diğer meslekler çerçevesinde, vakıflar aracılığıyla yapılan yardımlar şeklinde görülmüştür (Dilik, 1991: 20-21-27).

1.4. Devlet Güvenliği

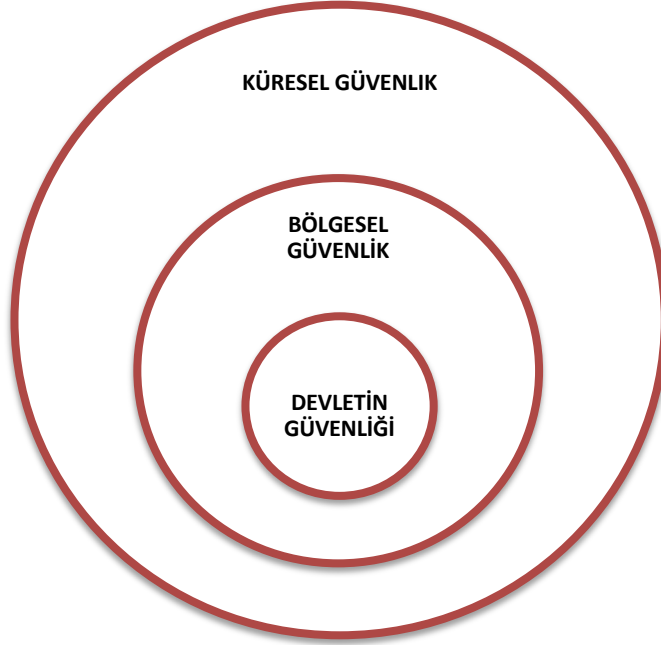
Devlet; hukuki bağlamda tüzel kişiliğe sahip, varlığı iç ve dış tehlikelerden korunmuş, bağımsızlık vaziyeti haiz bir olgu olarak anlaşılabilir. Devletin güvenliği

mevzusu ise hem ulusal ve uluslararası sınırları hem de toprakları üzerinde yaşayan mevcudatı kapsamaktadır. Devletin güvenliği kavramı Umumi emniyet, genel güvenlik, milli güvenlik ve ulusal güvenlik anlamlarına da gelmektedir (Acar vd., 2007: 128).

Milli güvenlik meselesinin önemi, Birinci Dünya Savaşı döneminden itibaren gündeme gelmeye başlamış ve İkinci Dünya Savaşı sonrası bugünkü boyutlarıyla ortaya çıkmıştır (Sarıkaya, 2006: 34). Söz konusu milli güvenlik kavramı ile alakalı, hem devletin sınırları içerisinde yaşayan bireyleri hem de devlete karşı dışarıdan gelebilecek tehlikelere yönelik dış güvenliği kapsayacak biçimde birçok tanım yapılmaktadır. Milli güvenlik, tümel bir meseledir. Bu ayrım daha çok, güvenliğe yönelik tehditlerin kaynağını işaret etmektedir. Bu sebepten dolayı devlet güvenliği ile milli güvenlik kavramları, birlikte ve bir bütün olarak ele alınmalıdır. Milli güvenlik kavramı ortaya atılırken, devletin güvenliğinin topyekûn bir savaş sırasında korunması amaçlanmıştır (Acar vd., 2007: 128-129).

“Günümüzde uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ulusal güvenliği yerel, bölgesel ve küresel olmak suretiyle farklı seviyeleri baz alarak askerî, sosyal, siyasî, ekonomik ve çevresel bileşenlerin oluşturduğu bir bütün olarak değerlendirip güvenlik anlayışının kapsamını genişletmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla güvenlikle alakalı bu beş bileşenden herhangi birine yönelik bir tehdit, yerel veya bölgesel yahut da küresel olsun ulusal güvenliğin konusunu teşkil eder” (Bayraktar, 2008: 43-44).

Şekil 1.2: Devlet Güvenliğini İlgilendiren Güvenlik Halkaları

Kaynak: Göhan, Bayraktar, 2008: 22.

Devlet, insanın güvenlik arayışının bir ürünüdür. Devletin varlığını güvenlik temelinde haklı gösteren Hobbes'a göre insan, doğal olarak zayıf bir tabiata sahiptir ve başka varlıklar için de kötülüğü simgelemektedir. Doğal şartlar içerisinde insanlar, kendi kişisel güvenliğini sağlamak için sürekli bir savaş içerisinde. Bu durumda en güçlü insan bile öldürülebilir niteliğe sahiptir. Esas olarak sürekli savaş durumunda olmanın temelinde yatan neden de budur (Özcan, 2004: 8).

Söz konusu milli güvenlik kavramının, milli güvenlik kurulu ve milli güvenlik kurulu genel sekreterliği kanununa göre tanımı yapılırsa, 2945 sayılı kanunun 2. maddesine göre şöyle tanımı yapılmaktadır: Devletin bütünlüğünün, milli varlığının, Anayasal düzeninin ve milletlerarası alanda ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel dahil olmak üzere bütün menfaatlerinin ve çıkarılan hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı muhafaza edilmesi ve kullanılması anlamına gelmektedir (Küçükuysal, 2010: 1).

Ulusal güvenlik kavramı modern anlamıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası şartlara göre ortaya çıkmıştır. Bir devletin genel olarak, varlığına karşı oluşan tehditleri nasıl algıladığı konusu, dönemden döneme değişmektedir.

Değinildiği gibi güvenlik kavramını tanımlamak için değışen şartları göz önünde bulundurmaksızın herkes tarafından kabul gören bir tanımın yapılması mümkün değildir. Ulusal güvenlik kavramı, askeri boyuta indirgenerek ülkenin toprak bütünlüğü ile vatandaşların can ve mal güvenliğinin sağlanması biçiminde kullanılmaktadır. Hatırlatılması önem taşıyan diğere bir konu ise devlet güvenlik kavramı yerine, ulusal güvenlik ve milli güvenlik kavramları kullanılmaktadır. Bu kavramların birbirinin yerine kullanılmasının amacı ise devlet tarafından ulusa güven vermektir (Başurğan, 2018: 20).

Güvenlik hizmeti toplum hayatında, sunulmasındaki güçlükler açısından, büyük önem arz eden bir kamu hizmeti olarak dikkate alınmaktadır. Bu temel hizmet, yerine getirilmeksizin diğere görevlerin de örneğinin; eğitim, sağlık, refah vs. hizmetler layıkıyla gerçekleşmeyeceğini beyan etmek, doğru bir ifade olmaktadır (Ekinci, 2011: 136). Güvenlik ihtiyacı karşılanmadığı takdirde, diğere konuların birer gereksinim olarak insanın ve toplumun karşısına çıkma potansiyelinden de bahsedilemez. Bu nedenle, esas olarak kişilerin can ve mal güvenliğinin sağlanmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Güvenlik hizmeti sunmak hususunda devlete ait iki oluşumdan bahsedilmektedir. Bu iki merkezinden biri, halkın huzuru ve refahı için devletin iç güvenliğini sağlamakla vazifeli polislerle müteşekkil kurumlar; diğere ise devleti dış güçlere karşı muhafaza etmekle sorumlu askerlerle teşekkül eden ordu ve orduya ait karargahlardır (Ekinci, 2011: 136-137).

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN DEMOGRAFİK YAPISI VE SİYASAL DÖNÜŞÜMLERİN İNCELENMESİ

Bu bölümde Afganistan'ın jeostratejik ve jeoekonomik durumu incelenerek, ülkenin demografik yapısı üzerinde belli kaynaklar ışığında durulmaktadır. Aynı zamanda Afganistan'ın coğrafi konumundan kaynaklanan SSCB işgali kısa bir şekilde incelenerek, ülkede yaşanan iç savaşlarla ilgili değerlendirmeler yapılarak, Taliban'ın Afganistan'da egemen olduğu dönemine değinilmiştir. Söz konusu incelemeler sonucunda şöyle bir sonuca varılmıştır; Afganistan'ın jeostratejik ve jeoekonomik önemi ülkenin tarihi boyunca bölgedeki aktörler ve egemen güçlerin müdahalelerine maruz bırakmıştır. Bu bağlamda SSCB 20. yüzyılda sıcak sulara ulaşma stratejisini gerçekleştirebilmek için, Afganistan'ı işgal ederek Pakistan'dan Hint Okyanusuna inmeyi hedeflemiştir. Sovyetlerin, Afganistan'da başarısızlığının ardından, farklı etnik grupların kendi aralarında çatışmaları, ülkede iç savaş ve istikrarsızlığın çıkmasına neden olmuştur.

2.1. Afganistan'ın Jeostratejik Durumu

Afganistan Eski Çağda Aryana, Orta Çağda Horasan, 1838 akabinde Afganistan bugün ise Afganistan İslam Cumhuriyeti olarak adlandırılan, Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasındaki kesişme noktasında bulunmakta olan bir ülkedir. Afganistan bu coğrafi konuma sahip olması nedeniyle Avrasya'da tam bir kilit ülke konumundadır. Coğrafi, tarihi, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya'nın bir parçası olan Afganistan'ı, siyasi ve dini coğrafyası, Güney Asya ve Ortadoğu'ya yakınlaştırmaktadır (Büyükbaş, 2006: 4).

Ansari (1998: 5) Göre, Afganistan denize açılışı, kara ulaşımı açısından son derece stratejik bir mevkide bulunduğu için Eski Çağlarda dünyanın kavşak noktası diye adlandırılmıştır. Kuzeyde Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan, Kuzey Doğu uçta Çin, güney ve güneydoğuda Pakistan ve batıda İran ile komşudur. Afganistan'ın yüzölçümü 652.090 km²'dir. Afganistan akar sular bakımından oldukça zengin bir ülke olup, büyük akar sular Hindukuş'tan başlayarak genellikle dört ana yöne akarlar.

Bu akar sulardan en ehemmiyetli olanları ise; Hilmand, Harirud, Kabil, Kuzey Nehri ve Amu Derya Nehirleridir.

Afganistan üç belirgin bölgeye ayrılır. Kuzeydeki yaklaşık 103.600 km²'lik ova başlıca tarım alanıdır. Bu bölgede genelde Türk kökenli toplumlar yaşamaktadır. Eğer eski eserlere müracaat edilirse bu bölge Güney Türkistan olarak bilinmektedir. Güney batıdaki yaklaşık 129.500 km²'lik yayla büyük ölçüde çöllerle ve yarı çöllerle kaplıdır. Rigestan çölü de bunlar arasında yer almaktadır. İki bölge arasında, Himalaya dağları'nın uzantısı olan ve Hindukuş dağları'nı da içine alan 414.000 km²'lik dağlık yöre yer alır. Burası yoğun jeolojik hareketlere sahne olmuştur. Hindukuş dağlarının yüksekliği 6.400 m olarak bilinmektedir. Bu dağlar, kuzeydekine göre zengin ve verimli topraklarla ülkenin öteki kesimlerinin doğal bir sınırı gibidir. Dağ dizisi Kabil'in 160 km kuzeyinde yelpaze gibi açılarak batıya doğru uzanır ve Baba, Bend-i Bamyān, Sefid Koh dağları gibi kollara ayrılır. Bu kollardan her biri daha sonra mizansen yönlerine uzanır. Doğu sınırındaki yükseltiler, Hint Okyanusu'ndan yağmur getiren rüzgarları keserek keza kuru bir iklime yol açmaktadır (Ansari, 1998: 6-8).

Afganistan jeostratejik açıdan baktığımızda da ortak tarihi ve kültürel emsalliklerinin yanında coğrafi olarak da Orta Asya'nın ehemmiyetli bir parçasıdır. Orta Asya coğrafi olarak da çok mizansen şekillerde tanımlanabilir. Türkiye'den Çin'e kadar bir bölgeyi tarif etmek için kullanılabileceği gibi Amu Derya ve Sir Derya Nehirlerinin arasındaki bölge olan Maveraünnehir bölgesine karşılık kullanılabilir. İdari ve siyasi olarak Sovyetler, Orta Asya'yı Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan devletlerinin sınırlarının içine alan bir bölge için de kullanmıştır. Zbigniew Brzezinski Avrasya Balkanları, Orta Asya, Güney Asya, Basra Körfezi ve Orta Doğu coğrafyasını içine alan bölgeyi küresel istikrarsızlığın merkezi olarak belirtmiş ve Avrasya Balkanlarında bulunan dokuz ülkeden birini de Afganistan olarak tanımlamıştır. Jeopolitik olarak çok ehemmiyetli olan bu bölgenin en önemli özellikleri, güç boşluğu, güç elde etme ve büyük bir güç kapasitesine sahip olmasıdır. Bölge ekonomi açısından da çok ehemmiyetli, ekonomik kaynağı olarak da bilinmektedir. Altın dahil, önemli minerallerin olduğu, doğalgaz ve petrol açısından oldukça zengin olan Avrasya Balkanlarında hakim olmak isteği, yayılcı düşünceleri ortaya çıkartıp, uluslararası mücadeleyi hızlandırmaktadır.

Afganistan'ın, Avrasya Balkanlarında yer alması, ülkenin Jeopolitik durumunu ön plana çıkarmaktadır (Büyükbaş, 2006: 7).

Afganistan, John Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisine göre Avrasya'nın çok ehemmiyetli ve keza kilit bir noktasındadır. Mackinder 1904 yılında yayınladığı "Tarihin Coğrafi Mihveri" adlı eserinde "Kalpgâh (Heartland)" teorisini işlemiştir. Söz konusu teoride dünyayı üç bölgeye ayırmıştır. "Merkez Bölge": Volga-Doğu Sibirya, Kuzey Buz Denizi, İran ve Afganistan. "İç Hilal": Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin. "Dış Hilal": Britanya, Güney Afrika, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Japonya (Ali, 2004: 60).

Mackinder 1919 yılında "Demokratik İdealler ve Gerçekler" adlı bildirisinde, deniz gücünün ehemmiyeti azaldığı ve kara gücünün ehemmiyeti arttığını ifade etmiştir. Kalpgâh, Baltık Denizinden Yenisey'e kadar 2.500 millik bir sahayı ve Kuzey Denizi'nden güneyde Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır (İşcan, 2004: 60). Dünya adasının Asya, Avrupa ve Afrika'dan oluştuğunu ifade etmiştir. Diğer kıtalar ile ilgili dünya adası'nın uyduları ifadesini kullanmıştır. Mackinder, Adriyatik Denizi'nden Kuzey Denizi'ne bir hat çekerek Avrupa'yı batı ve doğu diye ikiye ayırmıştır. Bunu "Kara Hâkimiyet Teorisi" olarak da bilinen teoriyle açıklamıştır. Bu teoriye göre; Doğu Avrupa'ya kim hükmederse Kalpgâh'a hâkim olur. Kalpgâh'a hâkim olan dünya adası'na hükmeder. Dünya adası'na kim hükmederse dünya'ya hâkim olur (Ali, 2004: 60). Bu tanımlara bakılırsa Afganistan, dünya güçleri üzerinde yüzlerce yıl oyunlar oynamakta olan Avrasya ve Kalpgâh gibi coğrafi bölgelerin çok ehemmiyetli bir yerinde bulunmaktadır. Bu nedenle Afganistan üzerindeki oyunlar sadece bu ülke için değil belki Mackinder'in ifade ettiği gibi Kalpgâh'a ve başka bir ifade ile Brzezinski'nin dediği gibi çok ehemmiyetli ekonomik kaynaklara sahip olan Orta Asya'ya hâkim olmak içindir (İşcan, 2004: 61).

2.2. Afganistan'ın Jeoekonomik Durumu

Burada Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan; İran, Pakistan ve Çin ile sınırdış olan Afganistan ülkesi jeoekonomik açıdan incelenmektedir. Afganistan Güney Asya ile Orta Asya'yı, İran ve Batı Çin'i birbirine bağlamaktadır. Taliban

sonrası, Afganistan devleti ve bu yönetimi güçlendirerek bağımsız bir şekilde ayakta durmasını amaçlayan ABD, Çin, Orta Asya devletleri, Pakistan ve İran, Afganistan'ı bölgesel ticaretin merkezi haline getirmek için politikalar geliştirmişlerdir. Purtaş (2011: 14) Özellikle Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı, Hamid Karzai'nin ilk döneminden itibaren ülke içerisinde ve Afganistan ile sınırdaş ülkeler arasında ulaşım alt yapısı için pek çok projeler gündeme gelmiştir. Kısacası bir proje rekabeti haline dönüşmüştür.

Purtaş (2011: 14-15) göre Afganistan'daki bu hareketliliklerin temelinde ABD'nin ortaya koyduğu büyük Orta Asya girişiminin olduğu bilinmektedir. Orta Asya Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan önemli jeopolitik eksenlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu Orta Asya, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan ülkelerinin yer aldığı coğrafya için kullanılan bir kavramdır. Aynı zamanda çoğu tarihçiler Orta Asya kavramının kullanılmasını doğru bulmuyorlar. İsmi geçen devletlerin bulunduğu bölgeye Türkistan veya Batı Türkistan diye hitap etmektedirler. Bölge devletleri de Türkistan'ın jeopolitik önemini farkındadırlar. Orta Asya, Çin ve Rusya arasında sıkıştırılmış bir şekilde bulunmaktadır. Aslında Orta Asya'yı, Çin ve Rusya'nın rekabet alanı haline dönüştüğünü söylemek de mümkündür. Bu durumda Purtaş'a göre daha da açıklayıcı olabilmesi için şu örnekleri vermek mümkündür; Çin sınırları içerisinde yer alan Doğu Türkistan ile Orta Asya arasındaki etnik ve kültürel bağ olmasının farkında ve ona göre politikalarını geliştiriyor. Rusya, Kazakistan'ı, Orta Asya'dan saymamaktadır ve politikalarını ona göre geliştirmektedir. Aynı zamanda Orta Asya ülkeleri de, ismi geçen devletler arasında sıkışık oldukları nedeniyle, ABD'yi hem baskı unsuru hem de denge unsuru olarak görmektedirler. Söz konusu büyük Orta Asya kavramını, Amerika'nın John Hopkins Üniversitesinde, Orta Asya ve Kafkasya araştırmaları merkezi müdürü, Frederick Starr'ın ortaya attığı bilinmektedir.

Orta Asya'nın 2001 yılı sonrası jeopolitik önemi daha da artmıştır. Starr, Afganistan ve komşuları için genişletilmiş Orta Asya ortaklığı, başlıklı makalesinde Afganistan'da terörle mücadelenin devamı için büyük Orta Asya bölgesinde de politikalar geliştirilmesine vurgu yaparak, büyük Orta Asya projesinin hayata geçmesi için Afganistan, bölgede kilit bir konuma sahiptir, ifadelerine yer vermiştir. Aynı

zamanda Afganistan'ın geleceği ile bu projenin geleceğini birbirine eş değer tuttuğunu da söylemiştir. Söz konusu Afganistan'ın jeoekonomik önemini değerlendirdiğimiz zaman, bu ülkede on yıllardır devam eden istikrarsızlık sorununa, Starr'ın şu ifadelerine rastlıyoruz; ülkenin maruz kaldığı sorunların nedenlerinin bölgeden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu sorunların çözümü ancak bir bölgesel yaklaşımla mümkün olduğu görülmektedir. Starr, Afganistan'ın komşuları ile ticaretin yeniden canlandırılması, bölgesel ve kıtasal ulaşımın geliştirilmesine vurgu yaparak, bunu büyük Orta Asya projesinin amaçlarından saymaktadır (Purtaş, 2011: 17). ABD'nin Güney Asya Boru Hattı başkanı, Richard, Boucher 2006 yılında kongrede konuşurken şöyle demiştir; Afganistan'ın dışı açılmasını, Güney Asya ve Orta Asya arasında bir sorun bölge halından çıkartarak, bir köprü konumuna getirdik ve bu gelişme Amerika açısından bölgede çok büyük olumlu sonuçlar doğuracaktır. Dolayısıyla Amerika, Afganistan üzerinden, Orta Asya ve Güney Asya arasında köklü bağların canlandırarak, ulaşım, demokrasi, ticaret, enerji ve iletişim konularında bağlar kurmayı hedeflemektedir. ABD, Tacikistan ile Kırgızistan'ın hidro enerjisi ve Türkmenistan ile Kazakistan'ın doğalgazı ile, Almatı'dan, Hindistan'ın Yeni Delhi şehrine, güçlü ağı oluşturmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda da Afganistan, Orta Asya'yı Güney Asya'ya bağlama rolüne sahiptir (Purtaş, 2011: 17).

ABD'nin, büyük Orta Asya projesini eleştirenler de bulunmaktadır. Bu durum Orta Asya uzmanı Zvyageskaya'nın ifadelerine göre, bölge devletleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle Orta Asya ülkeleri ile Afganistan arasında ekonomik ve siyasi gelişmişlik açısından mukayese edilemeyecek kadar benzersizlik vardır. Afganistan sanayi ve üretim sahibi olmayan bir ülkedir. Bu nedenle Zvyageskaya, bu mukayeseyi saçma olarak görmektedir. Afganistan SSCB'nin işgali ile sonraki dönemlerde iç savaş ve Taliban yıkımına maruz kalan bir ülkedir. Aynı zamanda Orta Asya ülkeleri SSCB'nin içerisinde bulunduğu uzun dönemli bir modernleşmeden geçmiştir. Bu nedenle Afganistan gibi izole edilen bir ülkeyi, gelişme açısından Orta Asya ile mukayese etmek doğru olmayacaktır. Ama Afganistan jeoekonomik açısından, Orta Asya olarak bilinen ülkelere daha da avantajlı bir konuma sahiptir. Orta Asya ülkeleri, Güney Asya ülkeleri ile ticaret ve ulaşım konusunda, Afganistan'a bağlıdırlar. Aynı zamanda Zvyageskaya, ABD'nin büyük

Orta Asya projesini gerçekçi olmadığını da altını çizerek, şu ifadelerde bulunmaktadır; proje, Rusya'nın bölgedeki etkisine hasar getirmesi için, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) öncülerinden Çin ve Rusya, bölgede ortak girişimlerde bulunarak, gerekli tedbirleri alacaklardır. Bu nedenle ABD'nin okyanus ötesinden gelip bölgede yeni yapılar gerçekleştirmesinin mümkün olmadığına da vurgu yapmıştır (Purtaş, 200: 17).

2.2.1. Afganistan'dan Geçen (TAPİ) Boru Hattı

Yaklaşık kırk senedir SSCB işgalinden bu yana iç savaş ve müdahalelerle istikrarsız ülke Afganistan, jeoekonomik açılarından, Güney Asya ve Orta Asya arasında bir köprü olarak bilinmektedir. Afganistan'ın bulunduğu konum büyük güçlerin ilgisini çekmektedir. Değinildiği gibi ABD'nin ortaya attığı büyük Orta Asya projesinin merkezinde yer alan Afganistan, aynı zamanda, Orta Asya, Afganistan, Kuzey Pakistan ve Hindistan'a kadar uzanan TAPİ gibi projelerin de merkezinde yer almaktadır. (Purtaş, 2011: 23) göre Afganistan 2001 yılı sonrası, kamu harcamalarının %90'ını yabancı ülkelerin yardımıyla karşılamıştır. Asya'nın kalbi olarak bilinen Afganistan'ın güvenliği ve güvensizliği bütün kıtanı etkilemektedir. Afganistan'ın güvenlik ve refaha kavuşması için, ülkenin kara yolları, demir yolları, elektrik ağlarının geçtiği projelerin yapılarak, ticaretin merkezi ve transit ülkeye dönüşmesi önemlidir.

Trans Afgan Boru Hattı (TAPİ), Türkmenistan'ın doğalgazını Hint Okyanusu'na ulaştırmayı amaçlamaktadır. Aslında bu proje, Hazar Havzasının enerjisini dünya piyasalarına ulaştırma girişiminin bir parçası olarak da bilinmektedir. Projenin doğuracağı sonuçlar, Afganistan'a istikrarı sağlanması, Orta Asya ile Güney Asya'nın birbirine bağlanması ve Hindistan ile Pakistan arasında dostane bir ilişkinin temelinin atılması olarak bilinmektedir. TAPİ projesi, Türkmenistan'dan başlayıp, Afganistan ve Pakistan'dan geçerek, Hindistan'a kadar uzanmaktadır. İlk defa 1991 yılında bu proje gündeme gelmiştir. Proje, Asya Kalkınma Bankası tarafından finanse edilmiştir. 1996 yılında, Taliban Afganistan'ın %80'inde hâkim olduktan sonra, proje askıya alınmıştır. 2001 yılı sonrası, Taliban'ın iktidardan uzaklaşması sonucunda, Afganistan, Türkmenistan ve Pakistan, TAPİ projesini tekrar gündeme almışlardır. Projenin daha verimli olabilmesi için 2003 yılında Hindistan da davet edilmiştir. Asya Kalkınma Bankası tarafından yayınlanan verilere göre, proje 2000 km olarak

bilinmektedir. Bu verilere göre 735 km Afganistan ve 800 km de Pakistan'dan geçmektedir (Purtaş, 2011: 27-28).

Harita 2.1: Afganistan'dan Geçen TAPİ Projesi

Kaynak: Muhasebe 7 News, 2018.

TAPİ Boru Hattının maliyeti, Asya Kalkınma Bankasına göre yaklaşık 8 milyar dolar olarak bilinmektedir (TAPİ'nin Afganistan Ayağı Kuruluyor, İstanbul, 2018). Bu projenin yılda 33 milyar m³ gaz taşınması planlanmaktadır. Değinildiği gibi TAPİ, Türkmenistan doğalgazını dünya piyasasına ulaştırmayı amaçlamaktadır (Afganistan TAPI Projesi ile Kalkınacak, Paris, 2018). Bu verilere göre Türkmenistan yılda 70 m³ doğalgaz çıkartmaktadır. Bu miktar gazdan ise, Rusya yılda 10 milyar m³, İran ve Çin ise 12 milyar m³ doğalgaz satın almaktadır. En önemlisi, Türkmenistan'ın doğalgazını, Rusya'dan sonra İran ithal etmektedir. Türkmenistan dünyada, doğalgaz rezerv açısından dördüncü sırada yer almaktadır. Bu ülke 2020 yılına kadar doğalgaz üretimini 230 milyar m³'e kadar artıracığını amaçlamıştır (Purtaş, 2011: 28).

2.2.2. Afganistan'ın Orta Asya ile Arasındaki Ulaşım Ağları

İngiliz İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'nın sebep olduğu Sovyetler Birliği ile kapalı sınırı nedeniyle, güney komşusu Pakistan ile sınır sorununu çözemeyen Afganistan, kuzey ve güney komşuları ile ticari ilişkiler kuramamıştır. Yaklaşık otuz senedir hüküm süren iç savaş, Afganistan'ı dünyadan izole etmiştir. 2001 yılı sonrası

Afganistan'a komşuları, bölge ve dünya tarafından büyük ilgi duyulmuştur. Afganistan Merkezi İstatistik Kurumu'nun verilerine göre, ülkenin 2010 yılında Orta Asya ülkeleri ile arasındaki ticaret hacmi 1 milyar 244 milyon dolar olarak bilinmektedir. Bu verilere göre aynı dönemde, 697 milyon dolarlık ticaret hacmi ise Afganistan ile Çin ve Japonya arasında, 681 milyon dolarlık ticaret de Afganistan ile Güney Asya ülkeleri arasında gerçekleşmiştir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu miktar ticari hacim Afganistan ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasında yaklaşık yüzyıldan sonra gerçekleşmektedir. Bu rakamlara göre, Orta Asya ülkelerinin, Afganistan'ın en büyük ticari ortağı olduğunu da ifade etmek mümkündür. Afganistan ile Orta Asya ülkeleri arasında yükselen ticaretin başında ise, Pakistan ile Afganistan arasındaki sınır anlaşmazlığını söylemek mümkündür. 2001 sonrası sürekli iki ülke arasındaki ticari hacim azalmaktadır. Orta Asya ile Afganistan arasındaki ticari gelişmeler ise, 2009 yılında Taliban'ın, Afganistan ile Pakistan arasındaki stratejik öneme sahip, Hayber geçidinden geçen kamyonlara saldırmasından sonra olmuştur. Hayber geçidi ise tarihi boyunca stratejik önemini korumuştur. Özellikle SSCB'nin Afganistan işgalinde Pakistan'la mücahitler arasında irtibat, Hayber geçidinden sağlanmıştır. 2001 yılı sonrası Hayber geçidinin önemi daha da artmıştır (Purtaş, 2011: 26).

Afganistan ile Orta Asya arasındaki en önemli ulaşım ağı, Özbekistan Cumhuriyeti ile arasındaki Hairatan koridoru olarak bilinmektedir. Afganistan'ın kuzey dağıtım hattının de esas olarak bu koridor oluşturmaktadır. Hairatan koridoru, Afganistan ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır. Sovyetler döneminde, Hairatan hattı daha çok stratejik öneme sahipti. SSCB askerlerinin giriş ve çıkışı da, Hairatan yoluyla olmuştur. *“Afganistan'ın kuzey dağıtım ağının, modern İpek Yolu projesinin temeline konulmuş ilk harç olarak benzersiz bir fırsat sunduğunu iddia etmektedir”*. Afganistan ile Türkmenistan ve Özbekistan arasındaki demir yolları tamamlanmıştır. Aynı zamanda Afganistan ile İran arasında demir yolunun bir kısmı tamamlanmış ve bir kısmında çalışmalar devam etmektedir (Purtaş, 2011: 26).

2.3. Afganistan'ın Demografik Yapısı

Yaklaşık 5 milyon vatandaşı farklı ülkelerde mülteci olarak yaşayan Afganistan'ın toplam nüfusu, 2002 yılı tahminlerine göre 27.577.775 kişi olarak

bilinmektedir. T.C Kabil Büyük Elçiliği 2017 verilerine göre bu rakam 2015 yılında 32.5 milyon görülmektedir. Afganistan, yaşanan bütün savaşlara, darbelere vb. hadiselere rağmen aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi genç bir nüfusa sahiptir (Yılmaz, 2005: 18).

Tablo 2.1: Afganistan Nüfusunun Sınıflandırılması

Yaş Grubu	Nüfus İçindeki %'si	Erkek Sayısı	Kadın Sayısı
0-14 Yaş arası	%42	5.953.291	5.706.542
15-64 Yaş arası	%55.2	7.935.101	7.382.101
65 Üzeri	%2.8	410.278	368.462

Kaynak: Ahmet Yılmaz Soyzer 2005: 18.

Afganistan'da km²'ye düşen nüfus sayısı 31.9'dur. Nüfusun %16.5 kentlerde, %73.7'si köylerde geri kalanı ise göçebe şeklinde hayatını sürdürmektedir (Yılmaz, 2005: 18).

Afganistan'da yaklaşık 27 farklı etnik grup yaşamaktadır. Ülkede farklı etnik gruplar ve azınlıkların yaşamasına rağmen genel olarak resmi din İslam ve halkın %99'u Müslümandır. Müslümanların yanı sıra az sayıda Hindu ve Sih yaşamaktadır. Müslümanların büyük çoğunluğu Sünni ve Hanefi ayrıca %9 civarında Caferiye, Şii inancına sahip ve %2 oranda ise İsmailiye, Şii görüşlü mevcuttur (Varol, 2002: 9-10). Dünya genelinde hemen hemen her ülkede farklı etnik gruplar, farklı kültür ve geleneklerle varlıklarını sürdürmektedirler. Afganistan'da da farklı etnik gruplar varlığını devam ettirmektedir. Ayrıca bu ülkede yüzyıllardır varlığını sürdüren farklı gruplar bulunmaktadır. Kısacası, Afganistan bir azınlıklar ülkesidir. Afganistan'da yaşayan etnik grupların, farklı ülkelere yaşayan etniklerden farkı ise, sürekli asimilasyon politikalarına maruz kalmasıdır. Aynı zamanda bu etnik gruplar yüzyıllardır varlığını devam ettirmektedirler. Bu nedenle farklı etnik gruplarla, azınlık olarak muamele edilmesi bazen çatışmalara da sebebiyet vermektedir. Ülkenin durumunu özetlemiş olursak, Afganistan'daki istikrarsızlığın iç nedenlerinin başında, etnik ve mezhep çatışmaları gelmektedir.

Kurubaş (2017: 21-22) göre, ulus-devletler ortaya çıktıktan sonra, azınlıklar sürekli baskı altında kalmıştır. Ulus-devletlerin iç politikalarına göre azınlıklar, ülkede istikrarsızlığa sebebiyet veren en büyük neden olarak algılanmaktadır. Bazen

azınlıklarla ulus-devletler arasında çatışmalar da yaşanmaktadır. Bu çatışmalar ise uluslararası sistem açısından da sorunlara yol açmıştır. 1945 öncesi uluslararası aktörler, azınlıklar üzerinden başka bir devletin içişlerine müdahalede bulunmuştur. İnsan haklarına göre azınlıklar sadece politika aracı olmaktan ziyade, özen gösterilen bir konu haline gelmiştir. Aynı zamanda azınlık haklarının korunması, insan hakları ve demokrasinin bir parçası olarak da bilinmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili bölgesel ve küresel alanlarda, normatif düzenlemeler yapılmıştır. Azınlık sorunu ulusal olduğu kadar, uluslararası sistemi de etkilemektedir. Söz konusu soruna ulusal çözüm bulunmadığı için, uluslararası düzeyde çözülmeye çalışılmıştır.

Farklı etnik grupların yaşadığı ülkelerde sorunların çözümü için dünya genelinde uygulanan üç yaklaşım bilinmektedir. Söz konusu yaklaşımlar ise, çok kültürcülük, etnik federasyonculuk ve azınlık statüsü verme olarak bilinmektedir. Çok kültürcülük, 1970'lerde Kanada'da ortaya atılmış ve daha sonra İngiltere ve tüm Avrupa kıtasında yayılmıştır. Günümüzde Avrupa'da uygulanmakta olan azınlık rejimiyle çok kültürcülük arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Etnik federasyonculuk yaklaşımı ise SSCB tarafından uygulanmaya konulmuştur. Bu yaklaşım kimi sosyalist devletlerde uygulanmaktadır. Etnik federasyonculuk yaklaşımında her etnik grubun ulus olabilme kabiliyetine göre ayrı bir idari statü verilmektedir. Günümüzde ise, Irak, Lübnan, Kıbrıs gibi ciddi etnik sorunlar yaşamakta olan ülkelerde de güç paylaşımına dayanan ortak toplumculuk modeli bağlamında uygulanmaktadır. Azınlık statüsü verme yaklaşımı ise sadece Avrupa kıtasına ait bir yaklaşımdır. Azınlık statüsü anlayışında ya sadece azınlık hakları verilmekte ya da etnik temelli özerk bölgeler oluşturulmaktadır (Kurubaş, 2017: 25). Afganistan'da çok güçlü olarak bilinen etnik gruplar ise; Peştun, Tacik, Özbek, Hazare, Türkmen, Aymak, Beluç, Paşai olarak bilinmektedir. Söz konusu etnik grupların, ülke siyasetinde çok etkin olanları ayrı ayrı incelenmektedir.

2.3.1. Peştunlar

Değinildiği gibi Afganistan'da farklı etnik gruplar yüzyıllardır iç içe varlıklarını devam ettirmiştir. Peştular ise ülkenin en büyük etnik grubunu teşkil etmektedir. Peştuların kökeniyle ilgili farklı rivayet ve görüşlerin olduğu biliniyor. Peştuların Orta Asya kökenli ve Afganistan'ın güneyinde yaşayan Halaç Türklerinden

olduğuna dair g6r6şler de vardır. Peştunca dilinde çok sayıda T6rk kelimelerini saymak m6mk6nd6r. Bu aşret tarafından T6rk kelimelerin kullanılması, Orta Asya k6kenli olduğunu kanıtlamaktadır. Kesin olarak Peştuların k6keni Hindilere dayanmaktadır. Peştunlar'ın anayurdu Hindistan'ın kuzeyinde yer alan Himalya b6lgesi olarak bilinmektedir. G6ney Afganistan'a yerleştikten sonra, kuzeyden gelen Ak-Hun ve Eftalit T6rklerinden etkilenmişlerdir. Peştuların konuştuğu dil Peştuca olarak biliniyor. Peştuca dilinin Hint-Avrupa dili ailesinden geldiği de bilinmektedir. Peştunların dini İşlam ve %90'in mezhebi S6nni olarak bilinmektedir (B6y6kbaş, 2006: 15).

Peştunlar, ilk defa 1747 yılında Durrani Devleti d6neminde bir etnik grup olarak varlıklarını duyurmuşlardır. Ahmet şah Durrani'nin 6l6m6nden sonra b6lgenin ismi Horasan'dan Afganistan olarak değiştirilmiştir. Bu nedenle 6lkede yaşayan farklı etnik gruplar, Afganistan ismini sadece Peştun, başka isimleriyle Afgan, Augan veya Abkan olarak bilinen Peştuncadan alındığını s6ylemektedirler. Durrani Devleti devam ettiği s6rece, Peştulara bir ayrıcalık tanımıştır; vergilerde %50 indirim yapılması gibi birçok konularda kolaylık sağlanmıştır. Afganistan'ın kuzeyinde genel olarak 6zbekler ve T6rkmenler yaşamaktadır. Ama Durrani Devleti, Peştunları Afganistan'ın genelinde yayma politikası çerçevesinde, arazi dağıtmıştır. Bu nedenle Afganistan'ın kuzeyinde de 6zbek, T6rkmen, Tacik k6kenlilerin yanı sıra Peştular da bulunmaktadır. Peştular, Afganistan ile Britanya İmparatorluğu arasında gerçekleşen tartışmalı Durand anlaşması sonucunda, d6nemin Hindistan'ı ile Afganistan arasında ikiye bulunmuştur. Durand Sınır Hattı Peştunlara g6re resmi olarak tanınmamaktadır. Afganistan ile Pakistan arasında yaşanan gerginliklerin başında da Durand Sınır Hattı gelmektedir. Abdul Rahman Han'ın 1893 yılında İngilizlerle yaptığı sınır anlaşması, Pakistan'ın 1947 yılında kuruluşundan bu yana iki devlet arasında tartışılmış, bazen sınır çatışmalarına da sebebiyet vermektedir. Peştunların ikiye b6l6nmesini gerek Afganistan gerekse Pakistan'da yaşayan bazı Peştun liderler Durand Hattını resmi olarak tanımıyorlar. Bu nedenle iki 6lke arasında sorunlar devam etmektedir (Rahimi, 2018: 11-12).

2.3.2. Tacikler

Tacikler, Peştunlardan sonra Afganistan'ın ikinci büyük etnik grubu olarak biliniyor. Tacikler bu coğrafyada yüzyıllardır kültür ve geleneklerini sürdürmektedir. Taciklerin dili Darıca ve Hint-Avrupa ailesine mensuptur. Söz konusu etnik grubu ağırlıklı olarak ülkenin merkez ve kuzey doğusunda yaşamaktadır. Daha çok Kabil'in kuzeyinde Pencşir bölgesinde, Pervan vilayeti etrafında bulunuyorlar. Ayrıca Afganistan'ın batısında daha çok Pers lehçesi konuşan Tacikler bulunmaktadır (Rahimi, 2018: 12-13).

Afganistan'ın ikinci etnik grubu olarak bilinen Tacikler ise, ülkenin nüfusunun %25'ni oluşturmaktadır. Afganistan siyasi tarihi boyunca, Peştunlar ve Tacikler arasında denge unsuru sağlanmıştır. Bu iki grup arasında sürekli savaşlar yaşanmıştır. Savaşların nedeni ise, iktidara olan merkezi etnik grubu tarafından, farklı etnik gruplara karşı asimilasyon politikalar geliştirilmesi olarak bilinmektedir. Durani (Peştun) devleti 1980'lere kadar devam etmiş. Ama Taciklerin de devlete karşı mücadelesi sürmüştür. Tacik Kökenli Habibullah Kalakanı 1929 yılında, Emanullah Han'ın, Türkiye ve Avrupa ziyaretinden sonra uyguladığı politikalara karşı çıkmıştır. Emanullah'ın politikalarının İslam kurallarına aykırı olduğunu iddia ederek halkı ayaklanmaya çağırmıştır. Kendisini dinin hizmetkarı olarak tanıtan, Kalakanı, Peştun olmayan ilk kral olarak biliniyor. Habibullah'ın hükümeti 9 ay sonra, Peştun kökenli olan Nadir Şah tarafından devrilmiştir (Mutat, 2011: 15). Peştunlarla Tacikler arasındaki anlaşmazlıklar halen devam etmektedir. 2015 Cumhurbaşkanlık Seçiminin sonucunu ilk açıklamalara göre Tacik kökenli aday Abdullah Abdullah öndeydi. Ama sonuç olarak yüksek seçim kurulu, Peştun kökenli Aşref Ganiyi Cumhurbaşkanı olarak ilan etmiştir. Bu durum ülkeyi yeni bir iç savaşa sürüklemekteydi. Amerika Dışişleri Bakanın arabuluculuğuyla, Tacik kökenli aday İcraiye Reisi ve Peştun kökenli Gani Cumhurbaşkanı olarak ilan edilmiştir. İki etnik grubu arasında Afganistan- Pakistan arasındaki Durand Sınır Hattı gibi birçok konu tartışılmaktadır. Tacikler, Afganistan ile Pakistan arasında sorun teşkil eden Durand Hattını, bugünkü şekliyle resmi sınır hattı olarak tanınmasını savunurken, Peştunlar ise Durand Sınır Hattını tanınamamaktadır. Bu nedenle iki etnik grubu arasında tartışmalar hala güçlü biçimde devam etmektedir (Mutat, 2011: 16).

2.3.3. Türkler

Afganistan bölgesinde yüzyıllardır varlığı sürdüren üçüncü etnik grup Özbekler ve Türkmenler olarak bilinmektedir. Bölgede yaşayan Afşar, Aymak vs. Türk boyları asimile edilmişlerdir. İsmi geçen asimilasyon politikasına maruz kalan Türk boyları, Farsça dilinden gelen Darıca lehçesine tekellüm etmektedirler. Afganistan Türkleri, coğrafyanın asıl yerleşkelerinden olduğu bilinmektedir. Peştunlardan önce bölge yüzlerce yıl Türkler tarafından yönetilmiştir. Bölgede hüküm süren Türk devletleri, Babür İmparatoru bugün Afganistan sınırları içerisinde kalan coğrafya, Orta Asya, Güney Asya'dan ise Pakistan ve Hindistan'ı kapsamaktaydı. Aynı zamanda bölge Gazneli Mahmud tarafından yönetilmiştir. Bugün Afganistan'ın batısında Gazne adında bir şehir bulunmaktadır. Gazne şehri ise, Gazneli Mahmud İmparatorluğunun başkenti olarak bilinmektedir. Afganistan Türklerinin, bölgenin en eski etnik grubu olmasına dair başka kanıt ise, Babür'ün mezarı Afganistan'ın başkenti Kabil'de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra tarih ve Türk kültürüne ait birçok eser de bulunmaktadır. Türkler, Taciklerden sonra üçüncü büyük etnik grup olarak bilinmektedir. Afganistan nüfusunun yaklaşık %14'nü asimile olmayan Türkler oluşturmaktadır. Ülke nüfusunun %9'nü, Türklerden sonra en büyük etnik grubu olan Hazaralar, %4'nü Aymaklar, %2'ni de Beluçiler ve geri kalanını ise diğer azınlık gruplar oluşturmaktadır (Muhtat, 2011: 15).

2.4. SSCB İşgali Öncesi Afganistan

Afganistan Tarihi bu ülkeyi art arda zapt eden istilacılar sayesinde pek çok iniş çıkışlardan geçmiştir. Oluşan dizginsiz tablo sosyoekonomik dengesizlikleri de beraberinde getirmiştir. Bazıları gelip giderken bazıları da yerel halkla bütünleşip kaynaşmıştır. Afganistan, Güney Asya'ya giriş kapısıydı. 20. yüzyıl Hindistan'ın İngiliz Genel Valisi Afganistan'ı, Asya'nın kokpiti olarak adlandırırken ünlü şair İkbâl, Afganistan'ı Asya'nın kalbi olarak tanımlıyordu (Büyükbaş, 2006: 25-26). Batıdan ve kuzey batıdan dalgalar halinde gelen Ariler eski kültür ve uygarlıkları silip süpürdü ve yeni bir kültürün temellerini attı. Son 2500 yıl içinde Afganistan'da yaklaşık yirmi beş farklı hanedan hüküm sürdü. Afganistan 7. yüzyıl sonlarına İslamiyet'i yayan Arap ordularının gafil istilasına uğramıştır (Türkoğlu, 2017: 79). Bu

tarihlerden itibaren bölgede büyük bir devletin hakimiyeti görülmezken kabileler halinde yaşayan halk Şah denilen kişiler tarafından yönetilmiştir. Bu yönetim İran'da kurulan Samanilerin 9. yüzyıl sonlarında bölgeyi işgal etmelerine kadar devam etmiştir (Büyükbaş, 2006: 26). Daha sonraki dönemde Türkler, Sebüktekin liderliğinde bugünkü Afganistan'ın Gazne Şehri merkez olmak üzere, Gazne devletini kurmuşlardır. Gazneliler kısa sürede bölgedeki Halaçlarla birleşerek güçlenmişler. Gazneli Mahmut zamanında Gazneliler, Afganistan bölgesinde yaşayan Kabileler arasında iyi bir uyum sağlamıştır. Afganistan'daki Gazneliler Devleti sona ererken, akabinde sırasıyla büyük Selçuklu Devleti, Gur Hanedanlığı ve Harzemşahlar bölgede egemen olmuştur. 1220'den sonra Moğollar, Afganistan'ı istila edip yaklaşık 16. yüzyıla kadar ülkeye hâkim olmuştur. Moğol egemenliği 16. yüzyıl sonlarında Timur ordularınca sona ermiştir. Timur'un torunlarından Muhammed Babür'ün bölgede kurduğu Babür Türk Devleti, Nadir Şah'ın istilasına kadar bölgede hâkim olmuştur. 17. yüzyıl sonlarında Büyük Babür Türk Devletinin zayıflamasıyla, büyük Afgan Kabileleri de bağımsız hareket etmeye başlamıştır (Büyükbaş, 2006: 25-26).

Horasanlı Nadir Şah öldürüldükten hemen akabinde, Nadir'in büyük ordusunda kargaşa ve tartışma ortaya gelmiş ve bunun üzerine, 4 bin Galceyi, 12 bin Abdalı ve Özbek'ten oluşan ordu, Nur Muhammet Galcey ve Ahmet Şah Abdalı yönetiminde Kandahar'a yönelmiştir. Kandahar'da, Nur Muhammet Han'ın önerisi üzerine Cirge⁶ yapılmış ve 9 gün süren bu Cirge sonuç vermeyince, üyeler Sabir Şah Kabili adlı birinin önerdiği kişinin nitekim hakem kabul edilmesine mutabık kaldılar. Sabir Şah ise Ahmet Şah-ı Abdalı'yi Padişah seçerek, buğday sapını onun takkesine takmıştır (Hashimi, 2017: 52).

Afgan kabilelerine dayanarak ilk milli Afganistan Devletini kuran, Ahmet Şah-i Abdalı olmuştur. 17. Asrın sonlarına doğru Herat civarına gelip yerleşen Abdalilerin Sadozay kolunun reisi Muhammet Zaman Han'ın oğlu olan Ahmet Şah 1722 yılında doğmuştur. Değinildiği gibi Nadir Şah'ın ölümünden sonra başa

⁶ İnsanların bir araya gelmesi anlamında gelen Cirge, uzun yıllardan beri Afganistan'da bir meşrulaştırma aracı olarak görev yapmakta ve ülkeninönemli kararları ve olağanüstü hal kararları Cirge aracılığıyla alınmaktadır. Cirgeye toplumunun farklı kesiminden Aksakallılar, dini otoriteler, aydınlar, devlet memurları, siyasetçiler vs. Katılmaktadırlar.

geçmiştir. Afganistan devletinin kuruluşu sadece Ahmet Şah'ın başarısı değildir; Nadir Şah'ın tarihte ilk defa modern anlamda istisna sayılabilecek belki de en ehemmiyetli bir o kadar büyük pay taşıyan başarısı, onun bir Afganistan devletinin ortaya çıkmasındaki rolü nitekim olmuştur. Bunu sadece Ahmet Şah'ın başarısı saymak zira Nadir Şah'a saygısızlıktır, çünkü kurumsal altyapıyı Nadir Şah hazırlamıştır (Saray, 1998: 35-37).

Lakin Sabir Şah-ı Kabili'nin halk tarafından hakem olarak seçilmediğini onun kendiliğinden ve zıncı diye ortaya çıkıp Ahmet Şah-ı Abdali'yi Şah ilan ettiği rivayet edilmektedir. Bu görüşün pek kabul edilebilir yönü yoktur lakin kaynakların pek çoğu Kabili'nin halk tarafından seçildiğini, halkın onaylamadığı birinin kalkıp halk adına böyle siyasi bir karar vermesi dönemin şartlarına göre çok bariz olarak çetin değildir. Padişah olarak tayin edilen Ahmet Şah-ı Abdali kendini Horasan Kralı olarak bildirdi (Saray, 1998: 35). Bugünkü Afganistan devletinin kuruluşu ihtilafın olmasına rağmen Kandahar'da gerçekleşen Cirge sonucunda Ahmet Şah'ın Kral seçilmesi ile beraber gerçekleştiği bilinmektedir (Büyükbaş, 2006: 27). Ahmet Şah'ın hükümetinin temeli İslam dinine dayanmaktaydı, zira hem seçen kişi Kabili gibi dini bir otoriteydi hem hutbede padişahın ismi anılırdı. İdari işler ve yazı Farsçaydı. Kısaca denilebilir ki; Ahmet Şah-ı Abdali döneminde ülkede din siyaseti etkiliydi ve dini devlet hâkim kılındı. Ahmet Şah'ın 1772 yılına kadar monarşi hükümeti devam etti ve 1773 yılında onun oğlu Timur Şah Kral oldu. Afganistan'da Kraliyet Sistemi, Davut Han'ın 1973 yılında kansız bir darbe sonucunda iktidarı devralana kadar devam etti ve Davut Han, Afganistan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir (Saray, 1998: 35-37). Muhammet Davut Han 1909 yılında Afganistan'da Peştun kökenli bir ailede doğdu. Afganistan'ın eski şahlarından olan Nadir Şah'ın üvey kardeşi Muhammet Aziz'in oğludur. Aynı zamanda Davut Han, Afganistan'da hükümdarlık yapan Muhammet Zahir Şah'ın eski Başbakanı olarak da bilinmektedir (Burhanı, 2015: 25).

Davut Han, 1921 yılında lise eğitimi almak için Emanullah Han'ın Afganistan'da modernleşme programı uygulaması sürecinde, iki kuzeni ile beraber Fransa'ya gönderildi. Davut, Fransa'da lise derecesinde eğitim gördükten sonra Afganistan'a döndü ve Habibiye Kolejinde askeri alanda eğitimine devam etti. Davut

Han, Nadir Şah döneminde Afganistan Devletinde çalışmaya başladı. Nadir'in ölümünden sonra Zahir Şah döneminde yüksek kademelerde görev aldı. Davut Han 1947'den sonra Zahir Şah döneminde, 1963'e kadar Afganistan'ın Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Başbakanı olarak görev yaptı. Böylece Afganistan'ın iç ve dış siyasetinde izler bıraktı (Burhani, 2015: 25). Davut Han Başbakanlık döneminde SSCB'den destek alarak sıkı bir Rus yanlısı politika izledi. Bu dönemde kadınların özgürlüklerini destekleyerek onlara verilmesi gereken hakları verdi. Davut Han Afganistan'ın eski Başbakanı ve ilk Cumhurbaşkanı görevde olduğu sürece, askeri alanda çok dikkat ederek polis ve orduya her zaman çok ehemmiyet vermiştir. Pakistan'a karşı izlediği politikalarından dolayı olası bir savaş çıkınca, Pakistan ordusuna karşı kendi topraklarını savunabilmesi için ordunun güçlü olmasına özen gösteriyordu (Burhani, 2015: 26). Sol görüşlü, egoist ve sert mecazlı olan Davut Han, din adamlarının siyaset alanında çalışmalarına karşı çıkmasıyla bilinmektedir. Eğer bu konuda halk arasında açık beyanat vermediyse de kendi arkadaşlarına belli ederek, *“din adamlarının işi siyaset değil belki imamettir”* emsali konuşmalarında bulunuyordu. Zahir Şah, Afganistan'da en uzun süre iktidarda kalan kral olarak bilinmektedir. Zahir Şah'ın dönemi, 1973 yılında Muhammet Davut Han'ın gerçekleştirdiği darbe sonucunda sona erdi. Davut Han iktidara geldikten sonra Afganistan'da Cumhuriyet Sistemini ilan etti. Böylece Davut Han Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak bilinmektedir (Bilgin, 2015: 227-229).

2.5. SSCB'nin Afganistan İşgali ve Devam Eden İç Savaş

Afganistan, 1973 yılına kadar kraliyet sistemi ile yönetilmiştir. Davut Han, Afganistan'ın son kralı Zahir Şah'ın ülke dışında olmasını bir fırsat olarak değerlendirdi ve kansız bir darbe ile ülke yönetimini ele geçirdi. Davut Han 1973 yılında Afganistan Krallığını ortadan kaldırarak yerine Cumhuriyet Sistemini getirdi. Davut Han, Afganistan'da Cumhuriyet Sistemini ilan ettikten sonra yeni bir Anayasa hazırladı ve bu Anayasa 1977 yılında kabul edildi (Hashimi, 2017: 87). Davut Han, kendi ailesinden olan devrik kraliyet mensuplarından oluşan bir ekiple hükümet başına geldi. Darbe sonrası ilk konuşmasını radyo aracılığıyla yaptı ve halka seslendi; değerli halkım bundan böyle eski kraliyet sistemi ortadan kalkmış ve yerine Cumhuriyet Sistemi, İslam değerleri doğrultusunda hareket edecektir (Burhani, 2015: 27).

Afganistan'ın yeni yönetiminde, reform programlar canlandırıldı. Solcu Subaylar Davut Han'dan dini liderlere karşı politikalar başlatmasının taraftarıydı. Davut Han kısa bir zaman içerisinde reformist politika geliştirmiştir. Daha sonra dindar kesim güçlenince büyük sorunlarla karşı karşıya kaldığı da bilinmektedir (Burhanı, 2015: 27). Bu dönemde kadınlara eşit haklar verildi. Toprak reformu ve klasik Marksist-Leninist politikalara önem verilerek, Afganistan kültür öğeleriyle çatışarak ve siyasal baskılarla Afganistan halkının büyük bir kitlesini karşısına aldı. Davut Han'ın, çalışma ekibini kendi ailesinden oluşturduğu için, on ayrı çalışan, iki Solcu, Halk ve Bayrak Partileri karşı çıkarak birleştiler. Halk Partisinin lideri Hafızullah Amin, Sovyetlerin desteğiyle düzenlediği bir darbe sonucunda Davut Han hükümetini devirdi ve han ile bütün aile azaları öldürüldü. 18 Nisan 1978 yılında Afganistan Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Kısa bir zaman sonra Halk ve Bayrak partileri arasındaki birlik bozuldu ve Bayrak Partisi, Amin'e karşı çıkmaya başladı. Halk Partisi yönetimi ordunun desteğiyle giderek güçlendi. 1978 yılında Nuristan bölgesinde ilk ayaklanmalar başladı ve yavaş yavaş ülkenin başka kentlerinde de yayıldı. 27 Aralık 1978'de Sovyetler ile dostluk, iyi komşuluk ve iş birliği imzalandı (Rahimi, 2018: 9). Anlaşmadan kısa bir zaman sonra Afganistan'da, SSCB yanlı yönetime karşı ayaklanmalar güçlendi. Ayaklanmalar karşısında, Afgan ordusunun güçsüz kalması nedeniyle, Afgan yönetimi, SSCB ile imzaladığı dostluk ve iş birliğine dayanarak destek istedi. Bu talep üzerinde kısa bir zaman içerisinde Afganistan'a, çok sayıda Sovyet uzman ve askerleri geldi. Böylece Sovyetler, 27 Aralık 1979 yılında Afganistan'ı fiilen işgal etmiş oldu. Bir darbe sonucunda dönemin Cumhurbaşkanı Hafızullah Amin öldürüldü ve yerine Babrek Karmal getirildi (Salihy, 2014 :39). Sovyetlerin Afganistan işgali milyonlarca insanın komşu ülkeler, İran ve Pakistan'a sığınmalarına neden oldu. Pakistan, Afganistan'daki gelişmelerden endişelendi ve bu durum üzerine BM'ye ve İslam Konferansı Örgütüne başvurarak Afganistan'daki gelişmelerin önlenmesi ve Sovyet askerlerinin çekilmesini istedi. Ancak bu girişimlerden bir sonuç alınamadı (Salihy, 2014: 39).

Genel bir değerlendirme yapılırsa, Afganistan'ın SSCB işgalinde, ABD'nin rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Amerika, Afganistan hükümetinin ekonomik ve askeri yardım isteklerine vermeyerek, Afganistan'ın bölgedeki

rakiplerini modern silahlarla donatması, Afganistan hükümetinin ABD'den soğuyup umut kesmesine sebep oldu (Muhtat, 2011: 33). Böylece Afganistan yönetimini SSCB'ye yakınlaşmasını sağlamıştır. Kısaca özetlemek gerekirse bu politikalar sonucunda, Sovyetler 24 Aralık 1979 yılında havadan ve karadan 58 bin askerle Afganistan'ı resmen işgal etmiştir (Muhtat, 2011: 33).

SSCB işgaline karşı ilk eylem 1979 yılında Kabil'de, esnaflar ve memurların umumi grevi ile başlamıştır. Bu eylem aynı yıl içerisinde başkent Kabil öğrencilerinin kanlı yürüyüşlerine neden olan meşhur eylemle büyümüştür. Aynı zamanda başkente bağlanan otoyollar kapatıldı. Böylece Afganistan'ın 29 ilinde halkın ayaklanmasıyla Afganistan mücahitleri, işgalci Sovyetlere karşı direndiler. Sonuçta, Afgan-Sovyet savaşı 10 yıl devam etti (Oğuz, 1999: 72).

Ülkede Sovyet ordusunca işgal sonrası Afganistan'ın tamamında ADHP hariç büyük bir uzlaşma ortaya çıkmıştır. Kralcı, Laik ve Köktenci gruplar tereddüt etmeden birleşerek, SSCB ordusundan ülkelerini kurtarmak için mücadeleye katıldılar (Muhtat, 2011: 35). Ama genel olarak şunun ifade edilmesinde yarar vardır ki, direniş Afganistan içinden başlamasına rağmen, Pakistan'da İslami Hareketler ön plana gelmiştir. Mücahitler, Afganistan dışında etnik ve ırk ayrımı yapmadan sadece din adına birleşerek birçok ülkenin yardımını elde ederek kutsal savaş, cihat adına Sovyetlere karşı savaştılar. Özellikle Amerika'dan gelen silah ve para yardımları sayesinde bu savaş daha da kapsamlı oldu (Muhtat, 2011: 35).

Sovyetler, Afganistan'a saldırdıktan sonra kendi ordusuna ve gücüne çok güvenerek bu ülkeyi kısa bir süre içerisinde dize getirebileceklerini sanıyordu. Fakat düşündükleri gibi olmadı. Afganistan mücahitleri birçok Müslüman ülkelerin ve ABD'nin desteğini alınca ve bu coğrafyada hâkim olmaları ile birlikte Sosyalist işgalcilerine büyük kayıplar yaşatmışlardır (Erkul, 2010: 148-150). Afganistanlılar, Sovyetleri kâfir olarak algıladıkları için onlara karşı cihat etme düşüncesiyle, eğer ölürseler, Allah tarafından mükâfatlandırılacaklarını umarak birer şehit olarak kabul etmekteydiler. Afganistanlılar, Sovyetlere karşı savaşta ABD dahil birçok ülkeden destek aldılar (Erkul, 2010: 148-150).

Afganistan ve Sovyet savaşına ABD'nin Pakistan üzerinden desteğinin, mücahitlerin başarısında önemli rolü vardır. Amerika, mücahitlere askeri yardımlarını ağırlıklı olarak Pakistan üzerinden ulaştırıyordu. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra, ABD'nin gözünde Pakistan'ın değeri artmıştır (Muhtat, 2011:39). Amerika, Pakistan'a desteklerini işgal öncesi başlatmış. Savaş döneminde ise Pakistan'ı bir cephe ülkesi haline getirmiştir. Sovyetlerin amacı Pakistan üzerinden Hint Okyanusuna ulaşmaktı. SSCB'nin bu hedefine ulaşamaması için ABD başta olmak üzere Pakistan, Suudi Arabistan ve birçok Körfez ülkelerinin katkısı olmuştur (Salihy, 2014: 49). SSCB aslından Afganistan üzerinden sıcak sular yoluyla ABD'nin hakim olduğu Körfez ülkelerindeki petrolü ele geçirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca Amerika mücahitlere yardım ederek Orta Asya'ya geçmeyi planlıyordu (Muhtat, 2011: 39). Amerika 1981 yılında Pakistan'a 3.2 milyar dolarlık askeri ve ekonomik yardımda bulundu. General Ziya-ül-Hak, Pakistan'daki mücahitler üzerinden bu ülkenin dış politikaları için yararlanmayı düşünüyordu ve nitekim öyle oldu. Bu plan Pakistan'ın askeri istihbaratına bağlı olan "Uluslararası İstihbarat Servisi" (İSİ) üzerinden yapılıyordu. İSİ, 1989 yılında Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinden sonra çok güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Pakistan'daki mücahitlere askeri eğitim İSİ tarafından veriliyordu (Mağat, 2016: 5). Böylece Pakistan'da bulunan mücahit grupları da kolay bir şekilde kontrol etmiş oluyordu. Pakistan'da bulunan kırktan fazla gruptan sadece 9'u faaliyetine devam etti. Geri kalanları İSİ tarafından yok edildi (Muhtat, 2011: 39).

Amerika savaşın ilk 5 yılında 600 milyon dolar miktarında silah yardımında bulundu. Daha sonra bu miktar 3 milyar dolara ulaştı. Mücahitler savaşın ikinci yılından itibaren ABD yapımı Stinger Füzesini kullanmaya başladılar ve bu füzesler Sovyetlerin hava saldırılarına karşılık olarak kullanılmıştır. ABD'nin, Afganistan'daki vekalet savaşı 10 sene devam etti. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre Sovyetler 15 Şubat 1989 yılında Afganistan'dan çekilmiştir (Hacaloğlu, 1999: 70). Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesine rağmen ülkede barış sağlanamamıştır. Düne kadar bütün partiler bir olup SSCB'ye karşı din, vatan ve bayrak için savaştılar ama Sovyet sonrası kendi aralarında iktidar için savaşlarını sürdürdüler. Aynı zamanda iktidar kavgası daha yıkıcı bir savaş oldu. Afganistan'da

iç savaş devam ederken, 1991 yılında Sovyetler ve Amerika Dışişleri Bakanları Moskova'da bir araya geldiler ve savaşın taraflarına silah yardım edilmemesi konusunda anlaşma imzaladılar. Dönemin Cumhurbaşkanı, Doktor Necibullah'ı tek başına bıraktılar (Mutat, 2011: 40). 1992 yılında Necibullah iktidardan gitti ve yerine Sibgatullah Müceddedi Afganistan Cumhurbaşkanı seçildi. Hizbi İslami (İslam Partisi) lideri Hikmetyar, Müceddedi'yi kabul etmeyerek çatışmayı devam ettirmiştir. 15 Haziran 1992 yılında toplanan konseyde 6 ay süre ile Rabbani Cumhurbaşkanı ve Hikmetyar Başbakan olarak seçildi ama Hikmetyar bu uzlaşmayı da kabul etmeyerek saldırılarına devam etti. Böylece başka mücahit grupların da dahil olduğu iktidar savaşı hızlıca büyüdü (Mutat, 2011: 40).

Afganistan'ın Cihat ve iç savaşın dönemlerinde, Pakistan ve Afganistan'da gazetecilik yapan Aslan, Balcı ile yaptığım röportajda, dönemin gelişmelerini şöyle özetledi; Afgan-Sovyet savaşında Amerika silah ve müsteşarlık yardımlarını mücahitlere ilk defa, Gülbiddin, Hikmetyar üzerinden yaptı. Hikmetyar, Afganistan'ın Hizbi İslami lideri ve mücahit grupların birinin önderi olarak bilinmektedir. Hikmetyar'ın Kabil'in yıkımında da büyük bir rolü olmuştur. İç savaş döneminde, Rabbani hükümeti kuruldu. Hikmetiyar ise Tacik kökenli, Rabbani hükümetini kabul etmeden, Kabil'e füze atmaya devam etti. Balcı, Hikmetyar ile yaptığı röportajı şöyle özetledi; üstadım! Aşağıda İslam devleti kuruldu. Siz bu tepeden füzelerle siviller ve hastaneleri hedef alıyorsunuz, bunun nedenini açıklayabilir misiniz? Hikmetiyar'ın cevabi ise; biz sivilleri hedef almıyoruz. Hastanelerde Rabbani hükümetine bağlı militanlar bulunmaktadır. Siviller arasında hükümet mensuplarını hedef alıyoruz. Hikmetiyar'ın, Kabil'in kalabalık ve yerleşke alanlarına, yaklaşık 200 füze attığı bilinmektedir. Balcı, Hikmetiyar'ın iç savaşı daha da güçlendirmesine sebep olduğunun nedenini ise, ırkçılık savaşı olarak açıklıyor. Rabbani, Peştun olmayan bir Cumhurbaşkanı olarak göreve geldi. Hikmetyar, Başbakan seçilmesine rağmen kendi soydaşı olmayan Cumhurbaşkanı'na karşı saldırılara devam etti. Balcı bu nedenle Hikmetyar'ı bir ırkçı olarak tanımlıyor. Hikmetiyar, 2001 yılı sonrasında da, Afganistan devletine karşı eylemler gerçekleştirmeye devam etti. 2014 yılı sonrası Gani hükümeti döneminde, Afganistan devleti ile müzakere etti. Hikmetiyar, ABD'nin terörist listesinden çıkartılması ve bütün militanlarının hapishanelerden serbest

bırakılmasını istedi. Afganistan Hükümeti, Hikmetyar'ın bütün ön şartlarını kabul ederek, barış anlaşması imzalamıştır. Hikmetyar, müzakere döneminde İran'da bulunuyordu. İran'dan Afganistan'a gelerek, siyasi faaliyetlerine devam etmektedir.

2.6. Taliban Dönemi Afganistan

Taliban kavramı Arapça bir kelime ve talebeden gelmektedir. Ama bu kelimenin çoğulu Taliban, Farsça dilinde din öğrencisi anlamına gelmektedir. Bu sözcük, geleneksel medreselerde eğitim alan öğrenciler için kullanılır. Afganistan'da bu gelenek hâkim olduğu için din öğrencilerine Talip olarak hitap ediliyor. Afganistan'da Taliban'ın tarihine bakılırsa, 1994 yılının kasım ayında ülkenin Kandahar kentinde medrese öğrencileri ilin yönetimini ele geçirdikten sonra ülkenin genelinde Taliban olarak algılandılar. Hareketin liderliğini Molla Muhammet Ömer yapıyordu. Taliban, kente otoriteyi sağlayınca suç oranları hızlıca azaldı (Ahmadi, 2011: 29). Ama bunu da hatırlamakta büyük fayda olacaktır ki; o dönemde Kabil'de Rabbani ve Hikmetyar arasında iktidar kavgası devam ediyordu. Bu örgüt Güney Afganistan'da halkın umudu haline gelmiştir. Pakistan mücahit grupları üzerinden, Afganistan'da nüfus sahibi olmak istiyordu. O dönemden sonra her şey değişti ve bütün mücahit tanzimlerini gözden düşürerek, Taliban'a odaklandı ve Taliban'ı desteklemeye başladı. Amerika, Pakistan aracılığıyla Taliban'a destek sağlıyordu. Bu nedenle Taliban ülkede hâkim oldu. Böylece Pakistan'ın, Afganistan'da nüfuz mücadelesini kazandığını ifade etmek mümkündür (Kuyucu, 2007: 38-39). Büyük mücahit grupları arasında savaş devam ederken, Taliban ilk defa 1991 yılında Afganistan'ın Kandahar şehrinde tohumunu attı. Bir kısmı Pakistan medreselerinde eğitim gören mücahitler ve genel olarak kırsallardan gelen Peştun kökenli insanlar, Taliban'ı oluşturarak Afganistan'da sahneye çıkmasını sağlamıştır (Bilgin, 2015: 233). Taliban 1994 yılında Kandahar'ı ele geçirdi. Taliban Kandahar'a hâkim olduktan kısa bir zaman içerisinde büyük güce sahip oldu. Kandahar'ı ele geçirdikten sadece beş sene sonra Afganistan'ın %90'ının kontrolünü ele geçirdi. Taliban 1996 yılında Afganistan'ın başkenti Kabil'de egemenliğini sağladıktan sonra Peştunlara düşman olarak bilinen Tacik kökenli Rabbani Hükümetini devirmeyi başardı (Ahmadi, 2011: 29). Taliban ülkenin çoğuna hâkim olduktan sonra 1997 yılında Afganistan İslami Emirliği'ni açıkladı. Afganistan, Molla Muhammet Ömer liderliğinde yönetilmeye

başladı. Taliban döneminde Afganistan’da bir Anayasa veya kanundan söz etmek mümkün değildir. Kanun ve Anayasa yerine din adamlarından oluşan Şuralarda oy birliğiyle alınan kararlara göre ülke yönetiliyordu (Bilgin, 2015: 233-234). Taliban dönemi Afganistan’ı değerlendirdiğimiz zaman somut olarak şunu ifade etmek mümkündür ki; Taliban hükümeti döneminde, Afganistan’da kurumsallaşmış ekonomik, askeri, sosyal hizmet ve altyapı projelerden bahsetmek mümkün değildir

Afganistan, 1996 yılından 7 Ekim 2001, Amerika’nın müdahalesine kadar Taliban tarafından yönetilmiştir. BM’nin açıkladığı gizli bir rapora göre Taliban dönemi Afganistan’da insan hakları ihlal edilerek Şii mezhebine tabi olanlar ve genellikle Peştun olmayan kesimler feci bir şekilde katledilmiştir (Bilgin, 2015: 233-234).

2.6.1. Taliban’ın Militan Kazanma Yöntemi Olan İdeolojisi

Taliban’ın militan kaynağı, Afganistan içerisindeki medrese öğrencilerinden daha ziyade, Pakistan’da bulunan köktenci medreseler oluşturuyordu. Pakistan’da 8 bin üzerinde, radikal öğrenciler yetiştirmeye devam eden medreseler bulunmaktadır. Bu medreselerde iki yüz bini aşkın Afganistanlı ve Pakistanlı talebe bulunmaktadır. Birçok medreseler 19. yüzyılda İslam’ı canlandırma amacıyla Kuzey Hindistan’da, Deoband hareketi olarak ortaya çıktı. Bu hareket hatta fotoğraf çekmeye bile izin vermeyen radikal sistemler üzerinde kurulmuştur. Söz konusu medreselerin sistemi de Taliban rejiminin güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Taliban da Afganistan’da bu sisteme emsali bir sistem oluşturdu. Sonuç itibarıyla ülkede yaşayan İlimli İslamcılarla aralarında sürtüşmeler devam ediyordu. Söz konusu medreseler Taliban’ın kontrolüne girdikten sonra ağırlıklı olarak Cihat ideolojisi eğitilmiştir. Kısacası, söz konusu cihat teorisi Taliban’ın militan kaynağını temin etmiştir (Soyyer, 2002: 119-120).

Bugün Afganistan içerisinde yüzlerce özel ve devlete kayıtlı olmayan medreseler bulunmaktadır. Düşüncelerinin temelinde, *“Allah’a iman ettikten sonra bizim görevimiz kefereye karşı cihattır”*. Bu düşünce Selefi ideolojisinden kaynaklanan bir İslam yaklaşımıdır. Bugün Afganistan’da eylem gerçekleştiren Taliban militanları, Selefi ideoloji yaklaşımı öğretilen bu medreselerde yetişmektedir (Gündüz, 2001: 49).

2.6.2. Taliban'ın Zayıflamasının Nedenleri

Taliban'ın başta gelen komutanları Molla Ömer'e tabi olmalarına rağmen kendi aralarında çok sıkıntı yaşıyorlardı. Her molla kendini başkalarından daha bilgin olarak düşünüyordu. Birçok mollanın kendi partisi vardı. İç muhalefetler gittikçe artıyordu. Taliban lideri Molla Ömer, iç sıkıntılara sebep olan komutanlarına bir mektup yazarak ikaz etmek zorunda kaldı ve bu yazıda şöyle demişti; bu hareket içerisinde öyle sıkıntılar var ki, bu hareketin yıkılmasına sebep olmasından korkarım. Sıkıntı yaratmakta olanları Allah utandırısın (Aydın, 2010: 52).

Bu konu da başka bir örnek vermek istersek; Taliban hükümetinin Dışişleri Bakanı olan Mevlevi Mütevekkil ile Usame Bin Laden arasındaki sorunları söyleyebiliriz. 2001 yılı Hürriyet Gazetesinde yer alan habere göre Mütevekkili Taliban yönetiminin haberi olmadan ABD'li yetkililerle pazarlık yapmaya gittiği bilinmektedir (Hürriyet Gazetesi, 2001). Bir gün Taliban Dışişleri Bakanıyla Usame arasında tartışma çıkınca Mütevekkili dedi ki, bizim iç sıkıntılarımız bize yeter bari sen bize sorun çıkartma. Usame; ben en kısa zamanda sizi iç sıkıntılardan kurtaracağım. Ama bir hafta sonra iki Arap Gazeteci tarafından Kuzey İttifak Lideri Ahmet Şah Mesut intihar saldırısı sonucunda öldürülmüştür. Bazı yazarlara göre Usame konuşmasında Kuzey İttifak Liderinin öldürülmesini kastetmiştir şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Aydın, 2010: 52). Hürriyet'in haber kaynaklarına göre; Mütevekkili, Pakistan'da bulunduğu dönemde ABD yönetimine, Usame'nin yakalanması için yardım edebileceğine dair imzalı bir mektup yolladığı da yer almaktadır (Hürriyet gazetesi, 2001).

2001 yılında Taliban, Usame'nin BBC muhabirine röportaj vermesini engellemesi ile röportajı Eymen ez-Zevahiri gerçekleştirmiştir. Ez-Zevahiri ifadesinde; El Kaide kısa bir zaman içerisinde ABD'ye yönelik bir operasyonun olduğunu belirtmiştir. Söz konusu röportaj çok yoğun bir şekilde haber kanallarında yer almasıyla, Eymen ez-Zevahiri bu haberin doğru olmadığıyla ilgili açıklamada bulunmuştur. Sonuç itibarıyla 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik eylemler gerçekleştirilmiştir (Aydın, 2010: 52-54).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN İSTİKRARSIZLIĞININ ANALİZİ

Bu bölümde ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ve bölgedeki etkileri incelenmiştir. 2001 sonrası Afganistan'daki gelişmeler de siyasi sistemin yeniden yapılandırılması ve güvenlik sisteminin reformu şeklinde ele alınmaktadır. Aynı zamanda Afganistan'da uzun yıllardan beri devam eden istikrar sorunun nedenlerine değinilerek ülkede istikrarsızlığı aşmanın yolları değerlendirilmiştir.

3.1. 11 Eylül ve ABD'nin Afganistan Müdahalesi

3.1.1. 11 Eylül Olayları

11 Eylül 2001 günü Amerikan Başkanı, George W Bush, bir ilkokulda ikinci sınıf öğrencilerine ders anlatırken, bir yolcu uçağı Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kulelerine çarpmıştır. Olayın ardından ABD halkı bunu bir kaza olarak algılamıştır. Birkaç dakika sonra başka bir uçağın New Jersey tarafından, Hudson Nehri'nin karşısından geldiği ve doğruca güney kulesine çarptığı görülmüştür. Ancak o zaman olayın bir kaza olmadığı anlaşılmıştır. Bunu bir terör saldırısı olduğu bilinmiş ve Amerika Birleşik Devletleri saldırıya uğradığı anlaşılmıştır. Genel olarak Boston'dan havalanıp Los Angeles'a gidecek olan 81 yolculu Amerikan Airlines'e ait Boeing 767 tipi yolcu uçağı saat 08:55'te New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezinin İkiz Kulelerinin birine çarpmıştır. Daha sonra 158 yolcu kapasiteye sahip olan uçağı ise saat 09:05'te İkiz Kulelerin diğerine çarpmıştır. Böylece İkiz Kulelerin ikisi de yıkılmıştır (Polat, 2006: 38). Bush saldırı haberini aldıktan sonra Washington'a dönerek Ulusal Güvenlik Konseyinin açıklamasına göre; *“Bu terör saldırılarının gerçekleştirenlerin sorumlularını mutlaka bulacağız”*. Bu açıklamaya göre Washington saldırıların hedefi olmuştur. ABD başkanlarını korumakla görevli olan gizli servis 11 Eylül sabahı aldığı bir masaja göre; *“Bir sonraki hedefimiz Başkan uçağı olacaktır”* bu mesaj teröristlerin, Beyaz Sarayın gizli gönderdiği kodlara sahip olduğunu ifade etmekteydi. Bu mesaj en az İkiz Kuleler saldırısı kadar yönetimi şoke etmiştir. Birazdan yani saat 09.39'da bir AA77 numaralı uçak ise bu kez Pentagon'a çarpmıştır. Dördüncü uçak ise yolcular ve hava korsanları arasında yaşanan bir

mücadelenin ardından saat 10:03'ta Pennsylvania eyaletinde bir tarlaya düşmüştür ve uçaktaki bütün yolcular hayatını kaybetmişler (Polat, 2006: 37-38).

ABD Başkanı Bush ülkeyi sarsan terör hadisesinden 4 gün sonra 14 Eylül'deki açıklamasında, saldırının arkasında Usame bin Ladin'in olmasına dair bir şüphe bulunmadığını söylemiştir. Ama ABD halkından uzun bir dönem terörizme karşı mücadele için destek vermelerini istemiştir. Bush konuşmasında; *“Amerika teröristler tarafından saldırıya maruz kalmıştır, biz savaştayız ve bunun faillerini bularak adalete teslim edeceğiz”* şeklinde devam etmiştir (Örnek, 2007: 113-114).

Amerika Birleşik Devletleri 1812 yılı savaşından sonra ilk defa 11 Eylül'de saldırıya uğramıştır. Bu saldırı dünya tarihine çok önemli bir dönüm noktası olarak bilinmektedir, çünkü bu normal bir terör eylemi veya banal bir dehşet değildi. ABD Başkanı Bush bu hadisenin hemen akabinde terörizme karşı savaş kampanyasını başlattı. Kampanya kapsamında NATO'nun 5. maddesini kullanarak başka ülkelere de seslendi. Başta İngiltere olmak üzere birçok ülke bu kampanyaya destek vermiştir (Haya, 2014: 72). Ama dünya medyası olayı medeniyetler çatışması olarak yorumlamış ve şöyle yansıtmıştır; 11 Eylül Amerikan vatandaşlarına bir sürpriz olabilir ama İsrail'le Filistin arasında çatışmalar gittikçe artması sonucunda Ortadoğu gerilimi iyice şişmiş bir durumda ve Amerikan karşıtı protestolar yoğunlaşan bir vaziyetteyken bu terör saldırılar yönetim için bir sürpriz olamaz. Bunu sürpriz olmadığına dair başka bir kaynak ise; New York Times, *“Asimetrik savaş döneminde hoş geldiniz, askeri uzmanlar, artık küçük bir komando ekibi Amerika'yı allak bullak edebileceğini ve saldırı emrini kimin verdiğiine dair geriye küçük bir kanıt bile bırakmayabileceklerini söylüyordu”*. Başkan Bush eylemin yapıldığı akşam açıklamasında, *“Bizim özgürlüğümüze bizim yaşam tarzımıza saldırıldı”* diye konuştu (Haya, 2014: 72-76).

Hadisenin hemen akabinde birçok açıklamalara göre bu eylem El Kaide terör örgütü tarafından Amerika'ya karşı yapıldığı vurgulanmıştır. ABD'nin saldırı sonrası terörle mücadele etmek ve gelecekte Amerika'ya yönelik saldırıları önleme bahanesiyle Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Ardından Irak'a karşı aynı politikayı izlemiştir ve Saddam Rejimini Amerika için büyük bir tehdit olarak tanımlamış ve askeri operasyon başlatmıştır. Bazı açıklamalara göre ABD'nin

Afganistan ve Irak'a müdahale edebilmesi için ABD politikasından kaynaklı bir senaryo olduğu da söylenmektedir (Haya, 2014: 77).

3.1.2. 11 Eylül Olaylar Sonrası Beyanatlar

Söz konusu 11 Eylül hadisesiyle ilgili açıklamalar çok farklıdır ama burada bazılarına değinilmektedir. Milli Gazete yazarı olan Ekrem Şama, şöyle açıklamalarda bulunmuştur; 11 Eylül İkiz Kuleler olayları İslam dünyasına saldırıların bir bahanesiydi ve bunun bir mizansen olduğunu bilmeyen yoktur. Buna dair deliller yüzlerce madde haline dilden dile dolaşmaktadır. Söz konusu olaylardan sonra Afganistan'dan başlayan işgal, katliam, tecavüz ve sömürü hızlı bir şekilde birçok İslam ülkelerinde yayılmıştır. Bugün Suriye, Irak, Libya, Yemen ve Afganistan gibi İslam ülkeleri talan edilmekte ve halkları mülteci haline düşürülmüştür. Bu bahane ile başlatılan Haçlı saldırıların 11 Eylül saldırıların intikamı ile bir alakası olmadığına değinen yazar, ABD ve yandaşları bu olayları bir bahane olarak kullanmıştır” (Şama: 20 Kasım 2017). Milliyet gazetesinde yer alan habere göre 11 Eylül saldırısı bir terör saldırısı değildir. ABD yönetimi tarafından hazırlanan sahte bir saldırıydı. Habere göre, ABD bu saldırıyla Afganistan işgali ve Ortadoğu ülkeleri üzerinde yeni stratejilerinin uygulamasını meşrulaştırmıştır. Prof. Dr. Burhan Kuzu Twitter hesabından atmış olduğu bir mesaja söz konusu 2001 olayları ile ilgili şöyle yazmıştır; *“ABD 11 Eylül olaylarını El Kaide yaptı dedi biz inandık ama 15 Temmuz’u FETO yaptı diyoruz inanmıyor o zaman bende 11 Eylül olaylarını El Kaide’nin yaptığına inanmıyorum”*. Yazar 11 Eylül olaylarıyla ilgili, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın şu ifadesi üzerine soru şeklinde bir ifadeye bulunmuştur; *“Afganistan’da oynanan oyunları, Irak’ta oynanan oyunları, Libya’da ve Suriye’de oynanan oyunları biz çok iyi biliyoruz”* bu ifadeler 11 Eylül’ün İslam dünyasına saldırmasının bir bahane olmasını ifade etmiyor mu? (Şama: 20 Kasım 2017).

3.1.3. ABD’nin Afganistan Müdahalesi

Amerika Başkanı Bush 11 Eylül İkiz Kuleler terör saldırılarının ertesi günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini (BMGK) göreve davet ederek şu ifadeleri kullanmıştır; Birleşmiş Milletler (BM) kuruluş amacına mı hizmet ediyor yoksa devre dışı kalacak mı? Neyse ki aynı gün içerisinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini

1368 sayılı karar almıştır. Bu kararda (BMGK), 11 Eylül terör saldırılarını şiddetle kınamış ve bu eylemi uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği açıklanmıştır (Acet, 2017: 61). Bu kararın devamına terör saldırılarının organize edenleri, yardım eden ve destekleyenlerin bulup hesap sorulması için tüm devletleri birlikte çalışmaya davet etmiştir. Ayrıca bu bağlamda konseyin 1999 yılında 1269 sayılı uluslararası terörle mücadele etme ve işbirliğini artırma kararını uygulanması ile birlikte, uluslararası toplumu terör eylemlerini önlemek ve mücadele etmeyi artırmalarını ve iki katına çıkartmaları çağrısına bulunmuştur. Ayrıca bu kararda BM şartı 51. maddenin meşru müdafaa hakkı öngördüğü de çok ehemmiyetlidir (Begzad, 2014: 11).

Saldırıların akabinde önlem almak ve karşılık vermek için dört farklı görüş sunulmuştur. Bu görüşler şunlardan ibarettir; birincisi savaş karşıtı pasif tepki verilmesiydi, bu görüş hiçbir askeri güce başvurulmamasından yanaydı. İkicisi yasaya dayalı Birleşmiş Milletler yaklaşımıydı, bu görüşe göre uluslararası mahkemesinde zanlıların yargılanmasını benimsiyordu. Ama görüş dünya çapında bir terörist saldırısına karşılık veremeyeceği açısında taraftar bulmadı. Üçüncüsü askeri yaklaşım; tamamen askeri güç kullanarak askerlerin idaresine bırakılmasına sahip olan bir tepkiye sahipti. Bu görüşe de aşırı güç kullanma da ters tepip başka saldırılara neden olabileceği için fikir sahipleri bulma konusunda noksan kalındı ve Dördüncü görüş ise, sınırlı araçlar amaçlar yaklaşımıydı. Bu konuda eğer kamuoyunda kabul edilirse uygun olabileceği görülmekteydi (Acet, 2017: 61). Ama aşırı asker kullanımı Cihat seslerinin yükseleceğinden endişe ediyorlardı. Ama bu tartışmalar devam ederken Amerika ve İngiltere meşru müdafaa haklarını gerekçe göstererek 8 Ekim 2001'de Afganistan'da nizami hareket başlatmışlardır. Genel olarak bakıldığında ABD ve koalisyon güçlerinin Afganistan'da müdahalelerinin hukuki boyutu meşru müdafaa hakkına dayanmaktadır (Begzad, 2014: 11). Şunu da hatırlatmamıza fayda vardır ki dünya barışının sürdürmesi ve savaşın önlenmesi amacıyla 1945 yılında kurulan BM'nin temel amacı uluslararası güvenlik ve barışın korunmasıdır. BM'nin 2. maddesinin 3. paragrafında uluslararası gerginlikler ve anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesine vurgulanmıştır ve aynı maddenin dördüncü paragrafında uluslararası ilişkilerde devletlerin bir başka devletin toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına

askeri güç kullanımında ve tehdit oluşturmadan kaçınmalarını da hükme bağlamıştır (Acet, 2017: 61).

3.1.4. ABD'nin Afganistan Müdahalesinin Nedenleri

Genel olarak bakıldığında şunu anlamak mümkün olabilir ki, ABD Soğuk Savaş sonrası genişleme ve yayılma politikası için yeni bir düşman aramaktaydı. Bu düşman da somut olarak İslam dini olmalıydı ve nitekim de öyle oldu. Aslında burada açık bir şekilde şunu da ifade edebiliriz ki düşman yaratmadan amaçlara doğru ilerlemek mümkün değildir. İslam'ı yeni bir düşman olarak Yeni Dünya Düzeni için kullanmak istediler keza başardılar (Büyükbaş, 2006: 72).

Bu oyun sürekli devam etmektedir. Lakin bu oyunları devam etmesi ve amaçları doğrultusunda ilerlemeleri konusunda hayal kırıklığına uğrayabilirler; çünkü yeni güç aktörleri ortaya çıktı. Daha doğrusu güç dengesi değişmektedir. Yeni güç aktörlerinden bahsederken Çin, Türkiye, Pakistan, Putin'in Rusya'sı gibi devletler ilk akla gelenlerdir. Aslında Türkiye şunu anladı ki yeni dünya düzeni kendisi için pek hayra alamet değildir. Bugüne kadar beraber hareket eden güçler, Türkiye dahil bütün İslam dünyasını yıkmaya çalışıyorlar. Bu nedenle Türkiye kendi yerini buldu ve kendisi dahil Yeni Dünya Düzeni konusunda izleyeceği siyaseti somut bir şekilde ortaya koymuştur. Yeni Dünya Düzeniyle ABD'nin Afganistan müdahalesinin nedenleri değerlendirildiğinde şu ifadelerle rastlanıyoruz: Amerika'nın, İran'ı çevreleme politikasında Afganistan'ın coğrafi konumunun önemi büyüktür. Taliban'ın ortaya çıkması ve İran'ın doğusunda bir Sünni tampon bölgesinin oluşturulmasıyla beraber ABD'nin stratejik çıkarları ile örtüşen bir durum ortaya çıkmıştır. Böylece Amerika açısından İran'ın Orta Asya'ya yönelik ticaret tekeli kırılmıştır. Taliban'ın Terör örgütü El Kaide'ye verdiği destek, ev sahipliği yaparak Afganistan'da barındırması Amerika'nın savaş stratejisini metamorfoz bir neden olmuş ve baskı politika uygulanmasına yol açmıştır (Büyükbaş, 2006: 73). Bir başka nedeni ise Afganistan'ın, Orta Asya'daki zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarını dünya piyasasına ulaştırılması konusunda kilit bir konumda olması, ABD'nin bölgedeki politikasını hızlandırmıştır. Hazar Havzasının petrol ve doğalgazını Afganistan ve Pakistan'dan Hint okyanusu yoluyla dünya pazarlarına ulaştırmayı amaçlaması, ABD'nin Afganistan'a yönelik orta ve uzun vadeli stratejik politikalarının büyük bir

bölümünü teşkil etmektedir. ABD'nin Orta Asya'ya yönelik uzun vadeli politikası 1997 yılından itibaren değişmiştir. Bu konuda şunları ifade etmek mümkün; Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin demokratlaşması ve normalleşmesi, enerji kaynaklarının Rus kontrolünden çıkması ve Amerika şirketlerine Orta Asya'da destek verilmesi olarak özetlenmektedir. Bu politika kapsamında Amerika'nın, Hazar merkezli Yeni Dünya Düzenine yönlenmesini ifade edilmesi mümkündür (Büyükbaş, 2006: 72-74).

Aslında ABD'nin Afganistan'a müdahil olmasıyla ilgili ayrıntılı bir şekilde bakılırsa, Afganistan'a müdahale etmesi 11 Eylül 2001 öncelerine dayanmaktadır. İkinci bölümde değinildiği gibi Afganistan'ı Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) koçağına çetince iten etmenlerin başında Amerika olmuştur. O dönemde Ortadoğu politikasının değişmesi nedeniyle Ortadoğu ülkelerinin sınırlarını oluşturan ülkeleri desteklediği gibi, 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler terör saldırısı sonrası Orta Asya'da Afganistan ve Pakistan'dan Hint Okyanusuna kadar enerji boru hattını oluşturulması ve Ortadoğu'ya bağımlı kalmaması ve Afganistan'da bulunmak için bu ülkede askeri müdahalede bulundu. Başka nedenleri ise 11 Eylül 2001 olaylarından 9 ay önce hazırlanan bir rapora göre ABD, Afganistan üzerinde denetimi sağladıktan sonra bu ülke üzerinden bölgedeki güç aktörleri ve İran'a denetimi sağlamak istemiştir. Bu rapora göre, Afganistan'ı ele geçirmesiyle bölgedeki bütün Jeokültürel dinamikleri istediği anda harekete geçirebilmesine vurgu yapılmıştır. Yani Balkanlar ve Kafkaslardan sonra Orta Asya'dan güneye inişle beraber 3. geçiş güzergahına hâkim olmayı planlıyordu⁷ (Büyükbaş, 2006: 74). Amerika, Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarına ulaşma politikasını Afganistan'da hâkim olan Taliban ile diplomatik ilişki kurarak bildirmiştir. Bu nedenle Taliban yönetiminin Afganistan'da şeriat kanunlarını uygulamasına bir sakınca görmediğine dair açıklamada bulunmuştur. Yani umumi olarak, Orta Asya enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşınması konusunda ehemmiyetli bir mesafe alınması aşikârdır⁸. Orta Asya sadece ABD için önem

⁷ Erol, M. S., & Tunç. Ç. "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", Avrasya Dosyası, Sonbahar 2003, Cilt 9, Sayı 3, s.17

⁸ Yeni Büyük Oyunun Hazar Petrolleri alanında ilk gelişmeler, 1994 yılında Arjantinli BRİDAS şirketinin Türkmen'ler, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan hattında bir doğalgaz boru hattı yapmayı teklif etmesi ile başlamıştır. Daha sonra Washington destekli Amerikan UNOCAL şirketi de benzer bir hat yapma isteğini bu ülkeye bildirmiş ve sonrasında iki şirket arasında, Taliban ve diğer grupları da içeren Afganistan merkezli bir mücadele başlamıştır. Hazar petrol kaynaklarının kontrolü

taşınamaktadır, belki aynı zamanda Çin ve Rusya için de çok önemlidir. SSCB'nin dağılımından sonra beş Orta Asya ülkesi bağımsızlığını kazanmasından bu yana bölgede güç boşluğu ve aynı zamanda doğalgaza yataklık yapmasından dolayı ve önemli jeopolitik konumu ile büyük güçlerin dikkatini çekmektedir (Aydın, 2015: 1-11). Real bir şekilde yaklaşmak istersek; ABD, Taliban'ın Usame'yi kuruma altına alması ve kendi şirketlerinin projelerini desteklemesi ve ülke içindeki muhalefetin baskısıyla Taliban'a destek vermeyi keserek, Ladin'in peşine düşmüştür. Böyle bir dönemde Orta Asya boru hattının Afganistan'dan geçmesi pek mümkün olmadığı anlaşılmıştır ve Afganistan'da düzen ve barışı sağlanması ve terörle mücadele etme bahanesiyle ABD bu ülkeye müdahale etmiştir. Amerika'nın Afganistan müdahalesi Jeoekonomik açıdan değerlendirilirse, en az Amerika kadar Afganistan'ın komşu ülkelerini de ilgilendirmektedir (Büyükbaş, 2006:74).

ABD'nin Afganistan müdahalesi, jeopolitik açıdan değerlendirilirse sadece Orta Asya ülkeleri değil Rusya, İran ve hatta Çin için aktif bir tehdit olarak algılanmaktadır. Afganistan'da güvenlik ve istikrarsızlık sorunlarının ve dış kaynaklı güçlerin müdahale etmelerine sebebiyet veren, başta bu ülkenin yer altı kaynakları ve zenginliği olarak bilinmesidir. Yer altı kaynaklarından yanı sıra dünya uranyum ve lityum rezervinin yüzde 30'u Afganistan'da olmasıyla ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Bu zenginlikler Afganistan'a avantajlı olmasından ziyade, Afganistan'ı sürekli dış güçlerin hedefi haline getirmiştir. Afganistan'ın coğrafi konumu da bu ülkenin yabancı güçlerin müdahalesine maruz kalmasına neden olmuştur (Seren, 2017).

için yaşanan petrol boru hatları savaşında, Rusya, Kuzey Kafkasya'daki Çeçenistan'ı da kapsayan, kendi topraklarından geçen boru hatlarını desteklemektedir. Bölgede artan petrol bağımlılığının uyandırdığı dev olan Çin, doğuda Kazakistan'dan geçen bir boru hattı kurmak istemektedir. İran ise İran Körfezi'nden geçen bir boru hattı ağını önermektedir. Bunların tersine, Washington, Rusya'yı ve İran'ı saf dışı bırakan iki boru hattını desteklemektedir. Birisi, Türkmenistan'dan Afganistan'a oradan da Hint Okyanusu'na uzanmaktadır. Diğeri ise Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den başlayıp Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e oradan da Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan'a uzanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattıdır (Büyükbaş, 2006: 74).

3.1.5. ABD'nin Afganistan Stratejisi

ABD yönetiminin Afganistan'a müdahalesi ile geliştirdiği kapsamlı stratejisinin bölgedeki gelişmelere göre geliştirildiğini ifade etmek mümkündür. ABD Başkanı Bush Afganistan'a askeri müdahalenin ardından Afganistan ile ilgili iki temel strateji belirledi. Bush yönetimi döneminde Afganistan'da bu iki strateji çerçevesinde hareket edildi. ABD Başkanı Bush'un söz konusu Afganistan stratejisi, El Kaide'ye destek veren Taliban hükümetinin düşmesine ve Afganistan'da meşru bir devlet kurulana kadar bölgenin istikrarının sağlanmasıydı. Bu iki strateji haricinde Bush yönetimi tarafından, Afganistan'la ilgili açıklama yapılmadı (Bilgin, 2015: 225). ABD'nin Afganistan stratejisinin, Bush yönetiminin 20 Mart 2003 tarihinde Irak operasyonu ve Irak'ı işgaliyle açıklamak mümkündür. Irak, ABD için bir öncelik olarak bilinmekteydi. 2005 yılında ABD Irak için zafer stratejisinin ardından Amerika'nın Afganistan stratejisi gündeme geldiğini söylemek doğru bir ifadedir⁹ (Özdikmenli, 2008: 98-118). Bush doktrini incelendiğinde de şunu net bir şekilde anlamak mümkündür ki; ABD Başkanı Bush'un dış politikasında Afganistan üzerinde sınırlı biçimde durulmuştur. Doktrinde küresel terörle mücadele kapsamında Afganistan da yer almış ama niteliği ile ilgili bilgilere yer verilmediği bilinmektedir. ABD'nin Afganistan stratejisi, NATO unsurlarını sürece dahil olmasıyla başta belirtilen stratejik hedefleri genişlettiği bilinmektedir. Bu çerçevede net olarak belirtilmemesine rağmen, 2002-2009 yılları arasında NATO ve ABD tarafından yürütülen stratejide şu konulara da değinmek mümkündür; Afganistan hükümetinin ülke genelinde etkin olabilmesi için ekonomik yardım, güvenlik, yeniden teşkilatına başlayan Afganistan ordusuna eğitim, teçhiz etme ve uyuşturucu üretimine karşı mücadele edilmesiyle beraber, kaçakçılığı önleme ve teröre karşı mücadele sürdürüldüğü bilinmektedir (Bilgin, 2015: 127).

Amerika eski Başkanı, Obama, 2010 yılının ilk yarısında, ABD'nin Afganistan stratejisini açıkladı. Obama'nın Afganistan'la ilgili açıkladığı stratejisini şöyle özetlemek mümkündür; stratejiye göre Afganistan'ın güvenlik sorumluluğunu Afganistanlılara devredilmesine değinerek Afganistan'da askeri yardım yanında sivil

⁹ (U.S. Department of State [web], 2006).

desteğini de artırmasına yer verildi. ABD askerlerinin 2011 yılında sorumluluğun Afganistanlılara teslim edilmesine değinen stratejide, Afganistan halkının yararlanabileceği kurumsal yapılar da görülmektedir¹⁰ (Obama Afgansitan Stratejisini Açıkladı, İstanbul, 2009). ABD Başkanı Obama'nın 2010 yılında açıkladığı strateji 2011 yılından itibaren Amerika askerleri Afganistan'dan geri çekilme konusu tartışmalara yol açtı. Bu nedenle ABD Başkanı Obama 22 Haziran 2011'de ABD askerlerinin Afganistan'ı 2011'in Temmuz ayından itibaren terk etmeye başlayacağını ve 2014 yılına kadar bitmesini bildirdi¹¹. ABD'nin Afganistan stratejisi nitekim 30 Eylül 2014 tarihinde iki ülke arasında imzalanan "BSA" ile Amerika askerlerinin Afganistan'dan geri çekilme tablosu netleşti. Bu antlaşma kapsamında 2015 yılında 9800 ve 2016 yılında 4900 askerın Afganistan'da kalması konusunda mutabık kalındı. Anlaşılan o ki ABD Afganistan müdahalesinde, bu ülkeyle ilgili net bir stratejisi yoktu. Bu değerlendirmeler sonucunda Amerika'nın zaman geçtikçe Afganistan'la ilgili bir strateji geliştirdiğini ifade etmek mümkündür (Bilgin, 2015: 226).

ABD Başkanı Donald Trump'ın Afganistan ile ilgili yeni stratejisini açıklamadan öncesi ve sonrasını ile ilgili değerlendirme yapılırsa şöyle ifadelerde bulunmak mümkündür; Trump'ın Afganistan'la ilgili stratejisi, Obama ve Bush'un stratejilerinin belirsizliği açısından pek bir farkı bulunmamaktadır. Değınildiğı gibi ABD'nin Afganistan stratejisinin temelini teröre ve Radikal İslamcı Gruplara karşı mücadele oluşturuyordu ve bu politika hala devam ediyor. Şunu da ifade edilmesinde fayda vardır ki; Trump Amerika'sının politikaları arasında değerlendirmeler sonucunda bir bağlantı kurabilmek neredeyse imkansız olarak bilinmektedir. Bu nedenle ABD'nin Afganistan stratejisi ile ilgili bir öngörüye bulunmak mümkün değildir. Bu sebepten dolayı eğer ABD'nin Afganistan stratejisi nerede ve nasıl hareket edeceği bilinmez gibi bir stratejiye dayanıyorsa kesinlikle başarı penceresine ulaşıldığı söylenebilir. Ama bu stratejinin başkalar tarafından çözülemediğı gibi Amerika içerisinde de kararsızlık bir politikadan kaynaklanıyorsa ABD'nin Afganistan'daki yatırımları sonuç olarak değerlendirilirse, içi boş büyük bir hiçten bahsedilmesi mümkündür.

¹⁰ (White House [web] ,2009).

¹¹ (White House [web] ,2011).

ABD Başkanı Donald Trump Afganistan'la ilgili yeni stratejisinde terör örgütleri DEAŞ ve El Kaide ile mücadelenin devam ettirilmesine değinerek, Afganistan devletine karşı savaşıyan Taliban ile de mücadelenin sürdürüleceğini vurguladı. Trump Afganistan halkının nasıl bir yönetim kuracaklarına karışmayacağını açıklayarak, Afganistan'da istikrarı ve güvenliği sağlayabilecek bir devlet kurulana kadar Amerikan askerlerinin bu ülkede kalacağını altını çizerek şu ifadelerde bulundu; ABD askerlerini Afganistan'dan çektiği takdirde bu ülkede bir güven açığı ortaya gelecek ve bu boşluk ya terör örgütleri tarafından veya başkaları tarafından doldurulacaktır, açıklamasında bulundu. Bu strateji ile ilgili çok dikkat çeken konu Trump'ın başkanlık öncesi ve sonrası açıklamalarının çelişkili olmasıdır. Trump 2017 seçimleri öncesi Bush'un Afganistan'da askeri müdahalede bulunmasını büyük bir hata olarak algılaması, Amerikan askerlerinin bu ülkeden geri çekilmesi kanaatindeydi. Ama başkan olduğundan sonra askerlerinin Afganistan'dan çekme yerine, artıracığını açıkladı (Dedeoğlu, 2017).

ABD Başkanı Trump'ın açıklamalarında Amerika Afganistan'dan geri çekildiği takdirde, ülkede bir güven boşluğu ortaya çıkacaktır. Güven boşluğunu, radikal gruplar veya başkaları tarafından kapatılacak ifadesi üzerinde durulursa, dikkat çeken konu Afganistan'da başkalarının devreye girecek ifadesi önem taşımaktadır. Trump'ın endişe ettiği başkaları İran olabilir mi? Sorusunu yanıtlamak istersek, net bir şekilde sadece İran değil belki Şanghay İşbirliği Örgütüne üye olan Çin ve Rusya da ABD başkanını endişelendirmektedir. İran Ortadoğu'da, Amerika'nın endişelendirdiği gibi Afganistan'da da endişelendirmektedir. Bu nedenle ABD yakın zamanda Afganistan'dan geri çekilmeyecektir.

3.1.6. Koalisyon Güçleri, İSAF ve NATO

11 Eylül 2001'de ABD'deki İkiz Kuleler yönelik terör saldırısı Afganistan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 7 Ekim 2001'de Amerika ve İngiltere'nin oluşturduğu koalisyon güleri kalıcı özgürlük operasyon başlattı. Sonuçta bu operasyon kapsamında NATO kapsamında 31 ülkeden yaklaşık 5500 kişilik International Security Assistance Force (İSAF), uluslararası destek gücü oluşturuldu. ABD başta olmak üzere bu müdahalenin gayesi; Kabil'de güvenlik ve istikrarı sağlamak ve Afganistan'da yeni kurulan geçici hükümeti desteklemektir. Bu operasyon öncesi Kabil

havaalanına hakim olan ve Kabil’de hakim olacak bir psikolojik algı ve özel ehemmiyet taşıyordu. Bugün ise kabil havaalanının iç güvenliği Türkiye tarafından ve dış kısmı ise Afganistan güçleri tarafından sağlanmaktadır (Seren: 2017).

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (KAAÖ), North Atlantic Treaty Organization’a (NATO) bağlı İSAF’ın kuruluşu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), 20 Aralık 2001 tarihinde Bon anlaşmasına dayanarak aldığı 1386 sayılı karara dayanmaktadır. İSAF başlangıçta sadece Kabil ve etrafında Taliban ve El Kaide’ye karşı savaşıyordu ama 2003 yılında geçici hükümetin kurulmasıyla Afganistan genelinde yayılmasına karar verildi (Aljazeera: 2011). Ama 2006 yılından itibaren askeri operasyonlara ağırlık vermeye başladı. Bu dönemde toplam 47 ülkeden uluslararası güvenlik ve destek gücüne katılımı olmuştur. Bu ülkelerden 27’si NATO üyesi ve 11’i ise NATO Partneri olarak Afganistan’da toplam 130 bin ve 638 yabancı asker bulunuyordu. 2003 yılından itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri de İSAF’a katkı sağlamak için Afganistan’da bulundu. 2007 verilerine göre 1840 askerle başkent Kabil ve Wardak vilayetinde görev yapmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kabil’de ise iç güvenliği sağlamak ve Wardak’ta da Afgan güvenlik güçlerinin eğitimine destek vermektedir (Aljazeera: 2011).

Tablo 3.1: İSAF Bünyesinde Afganistan'a Asker Gönderen Ülkeler.

	Almanya	5.000		İtalya	3.952
	ABD	90.000		İzlanda	4
	Arnavutluk	286		Kanada	529
	Avustralya	1.550		Karadağ	39
	Avusturya	3		Kore Cumhuriyeti	350
	Azerbaycan	94		Letonya	174
	Belçika	520		Litvanya	236
	Birleşik Arap Emirlikleri	35		Lüksemburg	11
	Bosna Hersek	55		Macaristan	415
	Britanya	9.500		Makedonya	163
	Bulgaristan	597		Malezya	46
	Çek Cumhuriyeti	623		Moğolistan	114
	Danimarka	750		Norveç	429
	El Salvador	24		Polonya	2.580
	Ermenistan	126		Portekiz	140
	Estonya	159		Romanya	1.873
	Finlandiya	156		Singapur	39
	Fransa	3.932		Slovakya	309
	Gürcistan	937		Slovenya	77
	Hırvatistan	317		Tonga	55
	Hollanda	183		Türkiye	1.840
	İrlanda	7		Ukrayna	23
	İspanya	1.526		Ürdün	0
	İsveç	500		Yeni Zelanda	188
	Yunanistan	153			
Toplam		130.638			

Kaynak: Aljazeera Türk, 2017.

3.2. ABD Müdahalesi Sonrası Afganistan

ABD'nin 2001 yılı Afganistan müdahalesi sonucunda, ülkede bir otorite boşluğu ortaya gelmiştir. Bu boşluğun doldurulması için Kasım 2001 Bonn Anlaşması sonucunda Hamid Karzai geçici Afganistan devlet başkanı seçilmiştir. Rabbani, Bonn Anlaşmasında alınan kararı kabul etmemiş ve sonradan iktidarı devretmeye hazır olduğunu açıklamıştır. 2001'in Aralık ayında Afganistan İslam Cumhuriyeti Burhaneddin Rabbani liderliğinde resmi bir törenle Hamid Karzai geçici hükümet başkanlığına getirilmiştir (Salihy, 2014: 111). Bonn Anlaşmasında geçici hükümetten bir sonraki hükümetin kurulmasının zamanının belirtilmesi için Loya Jirga'nın

gerçekleşmesi öngörülmüştür. 11 Haziran 2002’de Geleneksel Meclis toplanmış ve Hamid Karzai kabine üyeleriyle, 18 ay Afganistan devlet başkanı seçilmiştir. Bonn Anlaşmasında Afganistan için Yeni Anayasa öngörülmüştür. Yeni Anayasa oluşturulana kadar Eski Anayasa çerçevesinde hareket edilmesi öngörülmüştür (Salihy, 2014: 111).

Aslında Bonn Anlaşmasında, Abdul Satar Siret, Afganistan devlet başkanı olarak seçilmiş. Ama Siret bir Türk kökenli olduğu nedeniyle Peştunler ve Perslerin itirazı sonucunda kabul edilmemiş ve Peştun kökenli olan Hamid Karzai seçilmiştir. Geçici hükümet döneminde bu ülkede Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR), programı ve güvenlik reformları iyice geliştirilmiş ve DDR beş sene devam etmiştir. Bu programın birinci adımı Bonn Anlaşmasında atılmıştır ama bu anlaşmada adı sadece Security Sector Reform(SSR) olarak bilinmektedir. Anlaşma SSR ve DDR ile herhangi bir ilişkisinin olmamasını içermektedir. Bu programa göre Afganistan’daki tüm silahlı grupların Afganistan geçici hükümetine katılmaları ve denetim altında olmaları zorunlu olmuştur. DDR programı Afganistan’da Japonya tarafından uygulanarak, Ocak 2003 yılına kadar devam etmiştir. DDR programına katılan savaşçıların sayısı 50 ile 250 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca geçici hükümet döneminde 2003 yılında yürürlüğe geçen kanun kapsamında Afganistan’da yabancı bankaların şube açmalarına izin verilmiştir. Bu çerçevede İngiltere’den Standart Chartered Bankası ve Pakistan’dan ise Milli Banka Afganistan’da faaliyet göstermek için gerekli işlemleri tamamlamıştır. Bu dönemde Moskova ve Dubai’deki iş adamlarının 5 milyar dolarlık sermayesinin Afganistan’a intikal etmesi ve modern bir şekilde bir bankacılık sisteminin oluşturulmasının işlemleri başlatılmıştır (Salihy, 2014: 114).

Afganistan bölgedeki hareketlerden çok bariz bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca bölge devletleri kısa vadeli menfaat ve çıkarları doğrultusunda, Afganistan’daki gelişmelerden etkilendiklerinin farkında değildir. Örneğin; İran, Afganistan’da istikrar ve barışın sağlanması konusunda çok şüphelidir ve ülkenin kalkınması konusunda kendisine zarar geleceğinden endişe duymaktadır. Hâlbuki Afganistan’da terör olgusunun yok edilmemesi İran’ı doğrudan ilgilendiriyordu. İran, doğusunda bulunan Taliban hükümetini tehdit olarak algılamaktaydı. Taliban sonrası ABD bir tehdit

olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bölge devletlerinin Afganistan ile ilgili hasmane politikaları bölgenin istikrarını olumsuz etkilemektedir.

Pakistan'ın, Afganistan barışında hayati rolünün olduğu vurgulanmaktadır. Pakistan'ın, Afganistan'da barışın sağlanması konusunda iradesi olmadan bu ülkede barışı ve istikrarı hâkim kılmak güçtür. Pakistan şunun farkında değildir çünkü ne kadar Afganistan ile ilişkileri kötüleşir ve zedelenirse o kadar zararlı çıkmasına sebebiyet verecektir. Afganistan jeostratejik açısından Pakistan için çok önemli bir konuma sahiptir. Eğer Afganistan'da istikrar sağlanmazsa o zaman Pakistan, Orta Asya ticaretiyle ilgili sorun yaşayacaktır. Afganistan, Hindistan ile ikili ilişkilerini daha da güçlendirecek ve bu ticareti Pakistan üzerinden değil İran üzerinden gerçekleştirecektir. Bu nedenle Pakistan karlı değil zararlı çıkacaktır.

Peki bu durumda NATO ne yapabilir? NATO'nun Afganistan'da bulunması ve askeri yöntemlerle Afganistan'da barış ve istikrar sağlayabilecek mi? Afganistan'ın NATO için önemi neler olabilir? Şunu da ifade etmekte büyük bir fayda vardır, Afganistan'da NATO için bir ilk yaşandı. Bu, NATO'nun 5. maddesini gerekçe göstererek kıta dışına gitmesi ve kara savaşına katılması olmuştur.

3.2.1. Afganistan'da Siyasi Sistemin Yeniden Yapılandırılması

Afganistan'ın Taliban sonrası yeni siyasi sisteminin yapılandırılması, güvenlik ve ekonomik sistemlerinden daha kolay olmuştur. Ülkede temel sorun ve zorlayıcı konuların başında istikrarı sağlamak ve barışı tesis etmek gelmiştir. Dolayısıyla bu sorunlar hala devam etmektedir. ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin ardından oluşan yeni Afganistan devletinin en kolay konularının başında siyasi sistemin oluşumu gelmiştir. Güvenliği sağlama ve ordunun teşekkülü gibi konular bir alt yapıya sahip olmadığından dolayı pek kolay olmamıştır. Ekonomik yardım teçhiz etme ve eğitim konularında sürekli ülkede bulunan yabancı güçlerin istekleri ve kararlarıyla hareket edilmesinden dolayı çok zorluklar yaşanmıştır. Ama siyasi sürecin başlatılması konusunda farklı ülkeler Afganistan'da Taliban karşıtı olan kesimlerin liderlerinin bir araya gelmesini organize etmişlerdir.

Yeni Afganistan devletinin siyasi yapılandırılmasının temeli Almanya'nın Bon şehrinde bir aydın ve Taliban karşıtı olan Afganistan liderlerinden oluşan grup

tarafından atılmıştır. 2001 yılının Aralık ayında ABD ve BM aracılığıyla Afganistan'da bulunan etnik grupların başta gelen Peştun, Tacik, Türk ve Hazara liderlerinden oluşan bir Afganistanlı aydın grup ülkede 2,5 yıllık zaman içerisinde kademeli olarak egemenliğe geçmesini planlamıştır. Bon Antlaşmasına göre Peştun kökenli Hamit Karzai 2002 yılının Ocak ayından itibaren görev başında olması, aynı yılın Haziran ayında Karzai'nin yönetiminde Afganistan geleneksel meclisi (Loya Cirga) toplanması ve yasalara uygun seçim yapılana kadar yönetiminin oluşturulması öngörülmüştür. Ayrıca Bon Antlaşmasında Loya Cirga'nın toplanmasından itibaren 18 aylık bir zaman içerisinde Afganistan'ın Yeni Anayasası hazırlanıp onaylanması da zikredilmiştir. Belirtildiği gibi Ocak 2004'te Loya Cirga tekrar ülkenin başkenti Kabil'de toplanarak Afganistan'ın Yeni Anayasasını onaylamıştır. Bon Konferansında diğer bir önemli husus ise Afganistan halkının Haziran 2004'te adil ve özgür bir seçime giderek demokrasinin temelini atmalarına da yer verilmiştir. Ama seçim bir takım siyasi nedenlerden dolayı Ekim ayına kadar ertendi. Afganistan halkı Ekim 2004'te seçime giderek demokrasiye damgasını vurmuştur. Seçim sonuçlarına göre Hamit Karzai iki diğer yardımcısıyla beş yıllığına Afganistan devlet başkanı seçilmiştir (Özel, 2018: 167).

Emanullah Han'ın 1923 yılında hazırladığı ilk Anayasasından bugüne dek 4. Anayasa olarak tanınan Afganistan'ın Yeni Anayasasının önsözünde şu ifadelere rastlanıyoruz; Afganistan İslam Cumhuriyetinin her dayım İslam dinine bağlı kalmasına vurgu yaparak ülkede yaşayan bütün etnik grupların idaresine bağlı her türlü zulüm ve ayrımcılık gibi insanlığa yakışmayan konuların bitmesine vurgu yapılmıştır. İnsanların hak ettiği temel haklarına ve özgürlüklerine kavuştuğunu açıkça beyan etmiştir. Ayrıca Afganistan'ın Yeni Anayasası insan haklarının sosyal adalet, bütünlüğü ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir sivil toplum oluşturmayı amaçlamaktadır (Özel, 2018: 168).

3.2.1.1. Afganistan'ın Yeni Yasama Sistemi

Afganistan Anayasasına göre ülkenin yasama sistemi Loya Cirga ve Milli Meclisten oluşmaktadır. Bu iki organa ayrı ayrı görevler belirlenmiştir. Afganistan'ın Yeni Anayasasının 110. maddesine göre Loya Cirga halkın en yüksek biçimde iradesini beyanı olarak bilinmektedir. Ayrıca 111. madde de bu meclisin görevlerini

şu şekilde beyan etmiştir; Loya Cirga Afganistan devletinin toprak bütünlüğü, ulusal güvenlik, bağımsızlık ve ülkenin yüksek çıkarları ile ilgili konularda karar verme yetkisine sahiptir. Ayrıca Anayasanın 69. maddesine göre devlet başkanını uygun bir şekilde yargılayabilir. Diğer bir konu ise Anayasanın hükümlerinin değişmesinde de bu meclisin onayı elzem kılınmıştır.

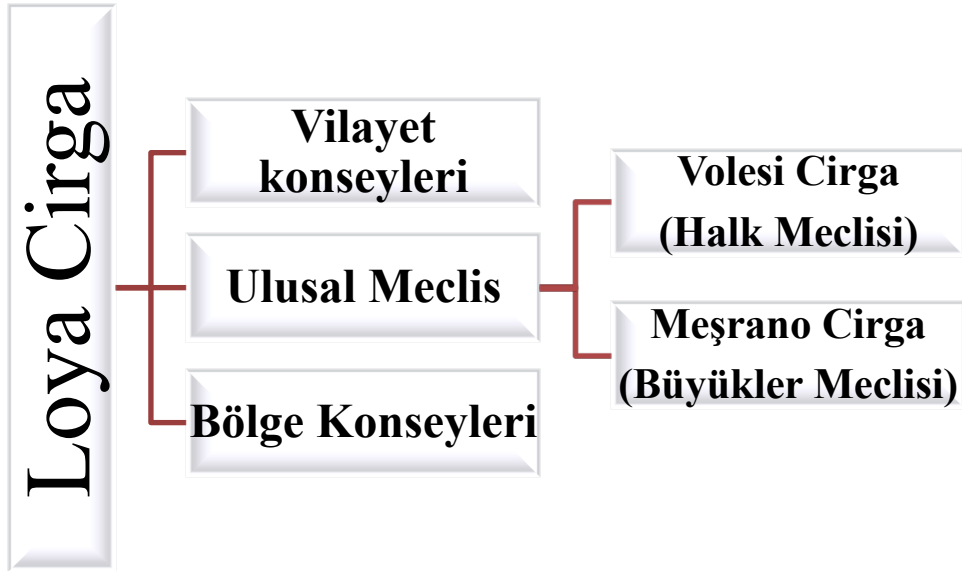
Milli Meclis, Anayasanın 81. maddesine göre en yüksek yasama organı olarak belirlenerek halkın iradesini beyanı ve bir bütün ulusun temsilini elzem kılmıştır. Milli Meclis, Ulusal Meclis olarak da adlandırılmaktadır. Ulusal Meclisin görevleri ise Anayasanın 90. maddesine göre şunlardan ibarettir;

- Kanunların düzenlemesi, iptali ve onaylanması.
- Sosyal, ekonomik, teknolojik ve kültürel gelişmelerin onaylanması.
- Afganistan devletinin bütçe ve borcu gibi konuların onaylanması da bu meclisin görevlerinden sayılmaktadır.
- Kurumların oluşumu ve lağvı da bu meclise bağlıdır.
- Uluslararası alanda yapılan anlaşmaların onayı gerçekleşmesi ve feshini de Afganistan Ulusal Meclisi gerçekleştirmektedir (Özel, 2018: 169).

Afganistan Ulusal Üst Düzey Milli Meclisi aynı zamanda Anayasanın 82. maddesine göre Volesi Cirga ve Meşrano Cirga şeklinde de tasarlanmaktadır. Anayasanın 83. maddesi Volesi Cirga'nın şu şekilde tanımını yapmıştır; Volesi Cirga üyeleri doğrudan ve gizli olarak halk tarafından 5 yıllığına seçilmektedir. Afganistan'ın Volesi Cirga, ona Parlamento da denir üyelerinin sayısı 250 kişiden fazla olmama şeklinde her vilayetin nüfuzuna göre (nüfuz orantılı) olarak iki kadın toplam 64 bayan da bu mecliste, Afganistan halkını temsil etmektedir. Anayasanın 84. maddesine göre Meşrano Cigra üyeleri çok zor süreçlerden geçmektedirler. Bu meclisin teşekkül süreci üç ayrı kategoriye kapsamaktadır. Sandalyelerin ilk üçte biri ise bütün vilayetlerin konseyleri tarafından birer kişi Ulusal Mecliste görev yapmak için 4 yıllığına seçilerek başkent Kabil'de görev yapmaktadırlar. Diğer üçte biri ise vilayetlerin bölge konseyinin bütün üyeleri tarafından Ulusal Üst Düzey Meclise görev yapması için 3 yıllığına seçilerek görev yapmaktadırlar. Son olarak üçte biri Afganistan devlet başkanı tarafından %50'si kadın olarak seçilmektedir. Anayasada belirlendiği üzere bu mecliste iki üye koçiler (Göçmenler) ve iki üye da toplumun

engelli gibi az temsil edilen kesiminden da bulunmaktadır. Afganistan Anayasasında aksi belirtilmedikçe kanunların çıkartılması Volesi ve Meşrano Cirga tarafından onaylanmasıyla yürürlüğe geçmektedir. Kanun tasarıları ise Volesi Cirga ve Meşrano Cirga onaylanmasıyla birlikte devlet başkanına sunulacak ve devlet başkanı 15 gün içerisinde kararını verecektir (Afganistan Anayasası/AA, 2004: 94. Madde). Devlet geliştirme projeler ve bütçe gibi konularda iki meclis arasında anlaşmazlık ortaya geldiği takdirde Volesi Cirgenin onayı ile devlet başkanına gönderilecek ve başkanın imzalamasıyla yürürlüğe geçecek, Meşrano Cirganın bu gibi konularda muhalif olması herhangi bir soruna sebebiyet veremeyecektir.

Şekil 3.1: Afganistan Yasama Sisteminin Yapılandırılması

Kaynak: Çengiz, Özel, 2018: 170.

3.2.1.2. Afganistan'ın Yeni Yürütme Sistemi

Afganistan'ın Yeni Anayasasında ülkenin yürütme sistemi açık beyan edilmiştir. Anayasanın 60-62. maddelerinde belirlendiği gibi Afganistan yürütme sisteminin başında devlet başkanı yer almaktadır. Devlet başkanı ise doğrudan halkın gizli oylarıyla iki yardımcısıyla 5 yıllığına seçilmektedir.

Anayasa 64. maddesinde devlet başkanının yetkileriyle ilgili beyanata bulunmaktadır. Devlet başkanı Yeni Anayasaya göre çok yüksek ve geniş bir yetkiye sahiptir. Söz konusu yetkiler şunlardan ibarettir;

- Meclisin onayını alarak devletin genel politikalarını belirlemektedir.
 - Başsavcı ve merkez bankanın başkanının atanması.
 - Silahlı Kuvvetlerin komutası ve Ulusal Meclisin açılması.
 - Afganistan Milli Güvenlik Konseyi başkanının seçimi.
 - Ulusal Meclisin onayını alarak Afganistan yüksek mahkeme başkanı ve bütün üyelerinin tayini.
- Meşrano Cirga Meclisinin üçte birinin %50 kadın şeklinde intisabı.
 - Savaş ve ateşkesin ilanı de Milli Meclisin onaylamasıyla devlet başkanının yetkilerindedir.
 - Ülkede olağanüstü hal ilan edilmesi
 - Kararnamelerin onaylanması.
 - Anayasanın 68. maddesinin hükmü hariç, Loya Cirga'nin toplanmasının sağlanması de devlet başkanının yetkilerindedir (Özel, 2018: 171).

3.2.1.3. Afganistan'da Yeni Yargı Sistemi

Afganistan'da yargı sistemi Stera Mahkeme (Anayasa Mahkemesi), yüksek mahkeme ve temyiz mahkemelerinden oluşmaktadır (AA, 2004: 116. madde). Anayasa Mahkemesi yargı sisteminin başında yer alarak devletin bağımsız bir organı olarak tanınmaktadır. Anayasa Mahkemesinin 9 üyesi devlet başkanı tarafından Halk Meclisinin onaylamasıyla tayin edilmektedir. İlk defa Anayasa Mahkemesi üyeleri şu şekilde atanırlar: ilk üçü, 3 yıllığına, ikinci üçü ise 7 yıllığına ve son üçü ise 10 yıllığına devlet başkanı tarafından atanırlar (AA, 2004: 117. madde).

Afganistan mahkemeleri davalara Anayasa, Ceza kanununun ve diğer kanunların hükümlerine göre hüküm tesis etmektedirler. Kanunlara hüküm bulunmadığı takdirde Hanefi fikhına göre hüküm icra edilmektedir. Davanın tarafları Şii olduğu takdirde Şii fikhına göre hüküm edilmektedir (AA, 2004: 130-131. madde).

Şekil 3.2: Afganistan'ın Siyasi Sistem'inin Yapılandırılması.

Kaynak: Afganistan Anayasası, 2004.

3.2.2. Afganistan'da Güvenlik

“Güvenlik kavramı, insanın dünyaya geldiğinden itibaren geçirdiği her bireysel ve toplumsal evrede kullanılan bir terimdir. Bu nedenle bir yaşamsal zorunluluk şeklinde değerlendirilebilmektedir. Çocuğun güvenliği, ailenin güvenliği, binanın güvenliği, şirketin güvenliği, devletin güvenliği şeklinde ele alınırsa; bireysel ve toplumsal yaşamın her alanında ciddi bir güvenlik arayışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Güvenlik kavramı “varlığını koruma ve sürdürme” amacı taşıyan her davranış şeklinde, ailesi, işi, parası, dini, ülkesi ya da başka bir şeyle açıklıyor olması bunu değiştirmemektedir” (Dedeoğlu, 2008: 21-22).

Mevzu bahis Afganistan'daki güvenlik sorununu salt askeri boyuttan incelemek yeterli değildir. Afganistan'da güvenlik sorunu içerisinde askeri boyuttan ziyade ekonomik, toplumsal, çevre gibi güvenlik sorunları da bulunmaktadır. 11 Eylül İkiz Kuleler terör saldırısının ardından ABD'nin Afganistan'a müdahalesiyle birlikte,

ülkede Taliban yönetimi sona ermiştir. Afganistan için yeni bir dönem başlamıştır. Afganistan'daki güvensizlik ve istikrarsızlık sorunlarını gidermek için yoğun çalışmalar yapılmıştır. NATO (North Atlantic Treaty Organization) ve İSAF (International Security Assistance Force) Afganistan'da güvenliği sağlamak ve terörü yok etmek için büyük çaba göstermektedir. Verilen askeri kayıplar ve yapılan mali masraflara rağmen, Afganistan'da güvenlik sağlanamamıştır. Taliban militanları çok güçlü bir şekilde bombalı saldırılar gerçekleştirerek insanların güvenliğini tehlikeye sokmaya devam etmektedir. Ayrıca son üç yılda sadece Taliban değil DEAŞ terör örgütü ortaya çıkarak camilere yönelik saldırılar gerçekleştirmektedir. Bu nedenle Afganistan'daki güvenlik sorunlarını gidermek için, sadece askeri yöntemlere başvurmak yeterli değildir. Devam eden sorunların ekonomik, toplumsal ve çevre yönlerinden de ele alınması gerekmektedir.

3.2.2.1. Afganistan Güvenlik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

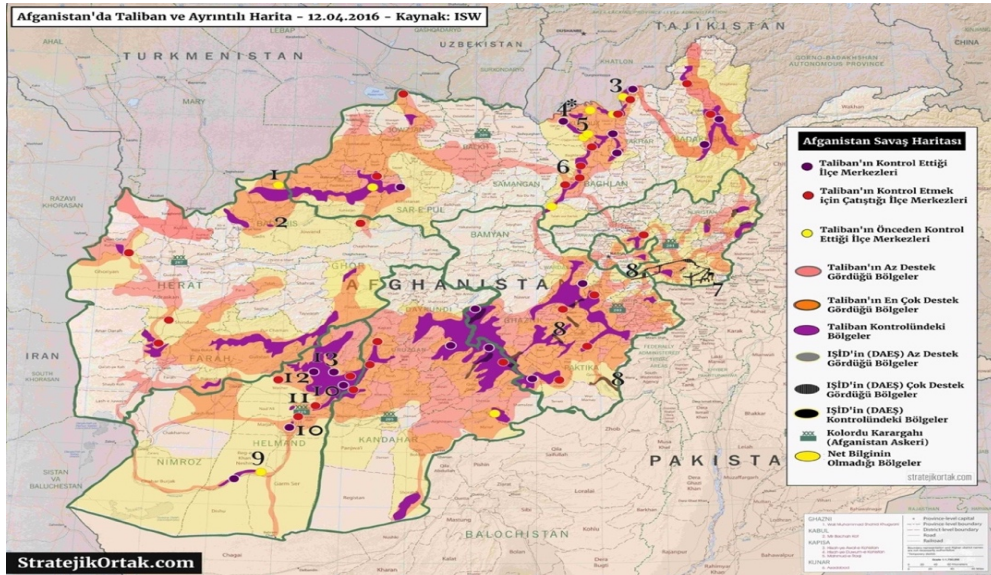
Amerika'nın, Afganistan'a müdahalesinin ardından ülkenin güvenlik sektörünün reformunun temeli Bon Anlaşması ve akabinde Japonya'nın başkenti Tokyo'da düzenlenen zirvenin ve Mayıs 2002 tarihinde Chicago'da yapılan zirveler çerçevesinde atılmıştır. Afganistan güvenlik sektörünün reformu için 34 ülkenin katkısı olmuştur. Güvenlik Sektörünün Reformu(GSR) beş temel ilkedен oluşmaktadır (Özel, 2018: 172).

- Silahsızlanma, terhis etme ve sivil hayata entegrasyon (STB/DDR) faaliyetleri Japonya'nın liderliğinde başlatılmıştır.
- Afgan Milli Ordusunun(AMO) "Afgan National Army" (ANA) kuruluşu, ABD liderliğinde gerçekleşmiştir.
- Afganistan Milli Polis Teşkilatı Almanya'nın liderliğinde gerçekleşmiştir.
- Hukuk sisteminin reformu ile ilgili faaliyetler İtalya önderliğinde olmuştur.
- Uyuşturucu ile ilgili mücadeleler İngiltere'nin liderliğinde esasa bağlanmıştır (Özel, 2018: 172-173).

Afganistan Güvenlik Sektörünün Reformu 2002 yılında başlamıştır. Bu süreç içerisinde onlarca milyar dolar harcanmasına rağmen ülkede nispi bir güvenlik sisteminden söz etmek güçtür. Genel olarak değerlendirdiğimizde ülkenin yeniden inşası için bir çok ülke tarafından edilen yardımlar, Afganistan'ın yeniden inşası ve yapılandırılması için harcanmadı bilakis devlette görev alan insanlar tarafından şursuz ve gaipçe çalındı. Ülkenin milli ordu ve milli polisinin kuruluş ve teşkilatı alanında, koordinasyon noksanlık ve maaşın az olması nedeniyle, ülke silahlı kuvvetlerinden çok sayıda personel uzaklaşarak yerel liderlerin yanında yer almaları, güvenliğin sağlanmamasının temel nedenlerindedir.

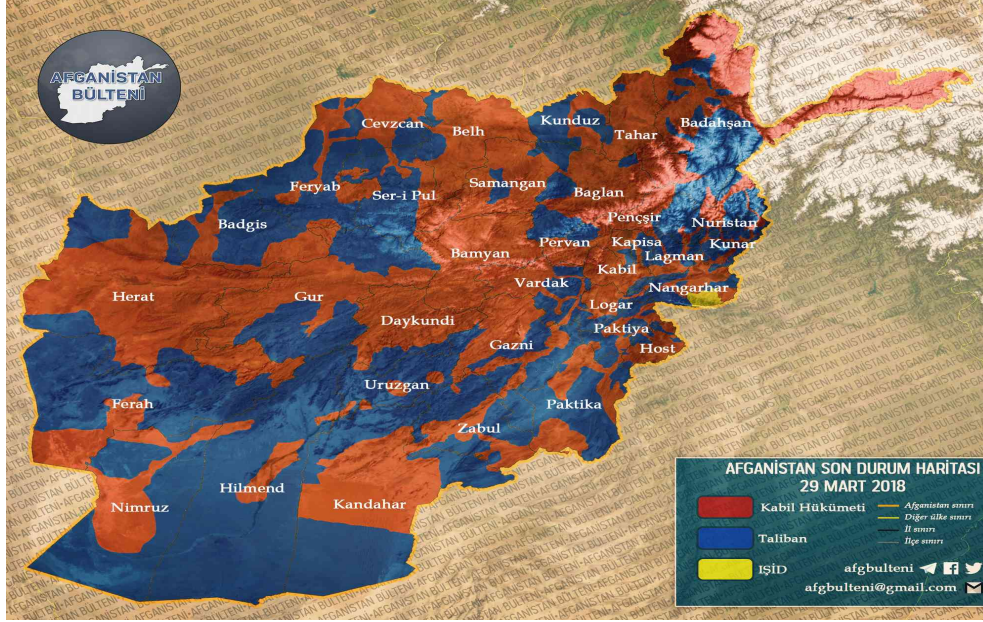
Harcanan paraların büyük bir kısmı da stratejik noksanlığından kaynaklanan, yolsuzluk ve kötü yönetim ile boşa gittiği de bilinmektedir. Bu nedenlerden dolayı hala ülkede ciddi bir şekilde güvenlik açığının yanı sıra Taliban gibi örgütlerle mücadele devam etmektedir. Uluslararası Güvenlik yardım kuvvetlerinin yaklaşık 18 yıldır Afganistan'da farklı alanlarda faaliyetlerde bulunması, özellikle 2014 yılı sonrası ülkenin genelinde Afganistan güvenlik güçlerinin sorumlu olduğundan sonra ortaya atılan savaş haritası şöyle sunulmaktadır (Özel, 2018: 173).

Harita 3.1: Afganistan'ın 12 Nisan 2016 Savaş Haritası

Kaynak: Stratejik Ortak, 2017.

Harita 3.2: Afganistan'ın 29 Mart 2018 Savaş Haritası

Kaynak: Stratejik Ortak, 2017.

Afganistan'ın güvensizlik sorununu gidermek için, askeri güvenliğin sağlanması çok önemlidir. Ama sadece askeri açıdan güvenliğin sağlanması yeterli değildir. Mevzu bahis askeri güvenlik Soğuk Savaş öncesi yegâne çözüm olarak bilinmekteydi. Soğuk Savaş sonrası başka güvenlik alanları ortaya çıkarak kullanılmaya başlanmıştır. Afganistan'ın askeri güvenliğinin sağlanması için, Afganistan halkından oluşan güçlü bir ordunun olması elzemdir. Afganistan ordusu, SSCB'nin ülkeden geri çekilmesinden sonra iç savaş ve iktidar mücadeleleri sonucunda dağılmıştır. Afganistan'ın o zamandan beri güçlü bir Ulusal Ordusu yoktur (Noory, 2014: 61). NATO'nun temel gayelerinden biri Afganistan halkının kendini savunabilen Ulusal Orduya sahip olmasıdır. Yabancı güçlerin Afganistan'dan çıkmaları, Afganistan'ın kendisine ait Ulusal Ordunun olmasına bağlıdır. Ancak modern bir ordunun kurulması de büyük bir girişimdir. Afganistan'da orta düzeyde deneyimine sahip olmayan bir liderlik büyük sorundur. Bu kapsamda, yeni Afganistan ordusu, NATO'nun bu ülkede güvenlik ve istikrarın sağlaması amacının büyük bir parçasıdır. NATO güçleri Afganistan ordu ve emniyet güçlerinin eğitimi konusunda görev yapmaktadır (Noory, 2014: 62). Bu bağlamda Türkiye Afganistan polis ve emniyet güçlerinin eğitilmesi için çok büyük yardımlarda bulunmaktadır. Afganistan

polisi Türkiye harp okullarında farklı alanlarda eğitim aldıktan sonra ülkelerine geri dönerek görev yapmaktadır. Türkiye'nin Afganistan'da askeri dâhil olmak üzere farklı alanlarda yardımları bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye, Afganistan'ın yeniden yapılanması ve kalkınması için büyük yatırımlar yapmıştır.

3.2.2.2. Afganistan'da Ekonomik Güvenlik

Ekonomik güvenlik Soğuk Savaş sonrası bir güvenlik unsuru olarak damgasını vurmuştur. Ekonomik güvenlik de en az askeri güvenlik kadar önemlidir. Ekonomik güvenlik olmadan, bir ülkede güvenliğin sağlanması neredeyse imkânsızdır. Afganistan'da ekonomik güvenliğin sağlanması en önemli güvenlik unsurlarından biri olarak bilinmektedir. Uzun yıllardır devam eden savaşlar Afganistan'ın ekonomik faaliyetlerini zayıflatmış ve halkın gelir kaynağını da kısıtlamıştır. Afganistan'ın ekonomik sorunu, bu ülkedeki yasa dışı faaliyetlerin yükselmesine neden olmuştur. Uyuşturucu üretimi artarak gelir kaynağına dönüşmüştür. Ülkenin yeniden yapılanması ve kalkınması için dış kaynaklı yardımlar büyük rol oynamaktadır. Afganistan devletinin yeniden yapılanması için hiçbir gelir kaynağı yoktur (Noory, 2014: 68). Afganistan'ın gelir kaynağını değerlendirdiğimizde şu konulara rastlarıyoruz; ülkenin gelir kaynağının başında kaçakçılık gelmektedir. Kaçakçılık bu ülkenin gelir kaynağının başında gelerek, ülke gelirinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. İkincisi ise afyon üretim ve ticareti olarak bilinmektedir. Ülkenin üçüncü geliri uluslararası insani yardımlardan oluşur ve dördüncüsü ise tarımcılık ve hayvancılıktan oluşmaktadır. Afganistan tarımı, özellikle 2001 yılı sonrası yoğun yağışlardan dolayı büyük bir artış göstermiştir. Afganistan'da iş imkânları çok sınırlı olduğundan dolayı ülke nüfus açısından genç bir nüfusa sahiptir. Afganistan'da istihdam ve iş imkânı olmamasından gençler ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla istikrarsızlık, iç savaş ve iktidar mücadeleleri neredeyse bütün fabrikaların yıkılmasına sebebiyet vermiştir (Noory, 2014: 68).

Afganistan'ın ekonomik güvenliği en az bu ülkenin askeri güvenliği kadar önemlidir. Ülkenin ekonomik güvenliği, istikrarı ve askeri güvenliği devlet gücüne bağlı olarak değerlendirilmektedir. Ülkedeki zayıf ekonomi devletin istikrarını olumsuz etkilemektedir. Ekonomi güvenliğinin sağlanması insanlar için iş ve gıda güvenliği sağlar ve böylece insanlar ekonomi güvenliği açısından çok zor durumlara

maruz kalmazlar. Sanayileşme ülkenin istikrarında önemli rolü vardır. Afganistan devletinin gelişmesi için farklı ülkelerde sanayi alanlarında yatırım yapılması gibi bu ülkede de sanayi ve fabrika alanlarına yatırımların yapılması çok önem taşımaktadır.

Afganistan'ın ekonomik güvenlik sorunları olarak başlıca unsurlar yolsuzluk, kaçakçılık, afyon üretimi, uluslararası yardımların doğru bir şekilde kullanılmaması ve halkın çalışma imkânının olmaması olarak bilinmektedir. Afganistan devletinin gelir kaynaklarının başında değinildiği gibi uyuşturucu üretimi gelmektedir. Dünya genelinde uyuşturucunun %90'dan fazlası Afganistan'da üretilmektedir. Afganistan genelinde yaklaşık 3 milyon insan uyuşturucu üretmektedir. SSCB'nin, Afganistan işgali öncesi ülkenin gelir kaynağı tarım ve hayvancılık olarak bilinirken şimdi uyuşturucu olarak bilinmektedir (Noory, 2014: 69).

Afganistan'da diğer bir önemli güvenlik konu ise çevre güvenliğidir. Çevre güvenliği kavramı uluslararası arenada Soğuk Savaşın bitiminin akabinde kullanılmaya başlanmıştır. Savaş döneminde çatışma ve savaşta kullanılan araçlar çevre kirliliğine neden olmuştur. 1980 yılında çevresel sorunlar toplumda çatışma ve şiddete sebebiyet verebilecek seviyede yükselmiştir. Bu nedenle çevresel sorunlar, ülke, şehir ve toplumun sağlığını tehdit etmesiyle güvenlik unsurlarından biri olarak vurgulanmaktadır (Dalby, 2008: 179). Afganistan'da çevre kirliliğinden dolayı her yıl binlerce kişi hayatını kaybetmektedir. Bu ülkede çevresel güvenliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu ülkedeki çevresel güvenliğin önlenmemesi takdirde birçok kişinin hayatına mal olabilir. Çevre kirliliği sadece insanlara değil aynı zamanda ekolojik dengenin bozulması ile ülkenin büyük gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılığa da zarar vermektedir (Noory, 2014: 73).

3.3. Afganistan İstikrarsızlığının Nedenleri

Afganistan'da yıllardır devam eden istikrarsızlık ve güven açığının incelenmesi sonucunda, ülkede etnik çatışmalar ve mezhep ayrılıklarını söylemek mümkündür. Ülkede iç savaşın yanı sıra uyuşturucunun üretilmesi, yıllık bütçesinin %80'ni dış yardımlarla sağlayan Afganistan'da yolsuzluk ve rüşvet olaylarının yüksek oranda mevcudiyeti olarak bilinmektedir. Aynı zamanda ABD ve NATO askerlerinin Afganistan'da bulunması bölge devletlerini endişelendirmektedir. Bölgedeki bazı

devletler Afganistan'ı, ABD'nin güvenli üssü olmasına karşı çıkmaktadır. Bu nedenle yabancı aktörlerin Afganistan'da bulunması istikrarı olumsuz etkilemektedir.

3.3.1. Etnik Çatışmalar

Afganistan'da istikrarsızlık ve güven açığının en başta gelen faktörü ülkedeki etnik çatışmaları ve mezhep ayrılığı olarak vurgulanmaktadır. Söz konusu etnik çatışmaları, 1989 yılında SSCB'nin ülkeyi terk etmesinin ardından farklı etnik grupların iktidarda söz sahibi olabilmesi sonuç vermeyince, iç savaşın çıkması ile derinleşmiştir. Afganistan'da etnik anlaşmazlığın beraberinde getirdiği iç savaş Taliban örgütünün 1996 yılında ülkenin %90'ne egemen olmasına kadar devam etmiştir. Taliban döneminde Afganistan geleceğe yönelik büyük bir belirsizlik dönemini geçirmiştir. Taliban sonrası merkezi etnik grubu farklı etnik gruplarına karşı asimilasyon politikalarını uygulamaktadır. Söz konusu etnik anlaşmazlıkları ülkede derin bir kutuplaşmaya yol açmıştır. Kutuplaşmalar yabancı aktörlerin müdahalesine açık bir kapı bırakmıştır. Bu nedenle etnik anlaşmazlıklar ve dış müdahaleler ülke istikrarsızlığını çıkmaza sokmuştur. Afganistan'da yaklaşık 25 farklı etnik grubu yıllardır kültür ve geleneklerini sürdürmektedir. Söz konusu etnik grupların başta gelen ve ülkenin siyasi tarihinde derin izler bırakanlar; Peştun, Tacik, Özbek, Türkmen ve Hazaralardır. Bu bağlamda iktidarı elinde bulunduran merkezi etnik grubu diğer etnik gruplara karşı baskı politikası uygulamaktadır. Farklı etnik grupları festivallerde dil ve kültürlerinin yanı sıra merkezi etnik grubun dil ve kültürüne de yer vermek mecburiyetindedir. Bu bağlamda Afganistan Anayasasında Peştuca ve Darice diller resmi dil olarak tanımlanmaktadır. Zikredilen dillerin yanı sıra Özekçe, Türkmençe dilleri de üçüncü resmi dil olarak bilinmektedir (AA, 2004: 16. madde).

Afganistan Anayasasında zikredilmesine rağmen farklı etnik grupları kendi dillerinde eğitim alma imkanları yoktur. Bu nedenle bazı etnik grupları kendi dillerini tamamen unutarak asimile olmuştur. Ülkede devam eden etnik çatışmaları 2014 yılındaki Cumhurbaşkanlık seçimlerinde usulsüzlüğün olması ile bir sonuca varılamamıştır. Tartışmalar sonucunda yabancı aktörlerin arabuluculuk sonucunda, Anayasaya aykırı bir sistem adeta iki hükümet kurulmuştur. (AA, 2004: 60. madde)'de belirtildiği gibi Afganistan Cumhurbaşkanı iki yardımcısıyla halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı Anayasaya göre yasama, yürütme ve yargı alanlarında

faaliyet göstermektedir. Ama bu Anayasanın hükümlerine karşı olarak Afganistan'daki Cumhurbaşkanı adaylarından, Eşref Ganı Cumhurbaşkanı, Abdullah, Abdullah, İcrai Reisi olarak göreve başlamıştır. Bu nedenle ülkede etnik çatışmaları büyük kutuplaşmalara yol açmaktadır. Ülkedeki etnik çatışmaları sonucunda meydana gelen kutuplaşmalar her türlü müdahaleye uygundur. Bu bağlamda ABD, Afganistan'dan çekilmemesi için ülkede güçlü bir devletin olmadığını öne sürmektedir. ABD Başkanı Donald Trump Afganistan ile ilgili yeni stratejisini açıklarken, *“bizim ülkeyi terk etmemiz ülkenin durumuna bağlı, Afganistan'da güçlü ve bağımsız bir devletin kuruluşuna kadar ülkeyi terk etmeyiz”*. Dolayısıyla Afganistan'ın istikrarsızlığı çözülmeden ülkeyi terk etmemelerine vurgu yapmıştır. Bu nedenle Afganistan'da devam eden istikrarsızlığın temelini ülkedeki etnik çatışmalar oluşturmaktadır (BBC Türkçe, 2018).

3.3.2. Uyuşturucu

Afganistan'da uyuşturucunun bir gelir kaynağına dönüştürülmesi Taliban dönemi olarak bilinmektedir. Taliban hükümeti yıllık bütçesinin büyük bir kısmını uyuşturucudan sağlamıştır. Aynı zamanda olası tehditlere karşı silah teminatında, bir geliri olmadığı için uyuşturucu üretimini desteklemiştir (Husaini, 2013: 79). 2001 sonrası Taliban rejiminin sona ermesinin ardından, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için yapılan desteklere rağmen, büyük oranda uyuşturucunun üretimi devam etmektedir. Farklı terör örgütleri ülkede hâkim oldukları topraklarda uyuşturucunun ekilmesi konusunda destek vermektedirler. Bu nedenle, ülkede uyuşturucu hala büyük bir sorun olarak devam etmektedir.

2001 yılı sonrası Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında farklı ülkeler görev almıştır. ABD, Afganistan ordusunun kuruluş ve eğitim görevini üstlenmiştir. Almanya ise Afganistan polisinin kuruluş ve eğitimine destek vermiştir. Afganistan polisinin eğitimi konusunda Türkiye büyük katkılarda bulunmuştur. Ayrıca yüzlerce Afganistan polisi, Türkiye'nin polis akademilerinde eğitim görmüş ve ülkesine dönerek hizmetine devam etmektedir. Birleşik Krallık ise uyuşturucu ile mücadele alanında destek vermiştir. Ne yazık ki Birleşik Krallık'ın izlediği strateji, uyuşturucunun yok edilmesi için pek faydalı olmamıştır. Uluslararası toplumun Afganistan'daki uyuşturucu ile ilgili düzenlediği konferanslar ve mücadelelere

rağmen, son yıllarda ülkede uyuşturucu üretimi en üst seviyeye ulaşmıştır. Afganistan eski Cumhurbaşkanı, Hamid Karzai döneminde, ABD'li bir yetkili açıklamalarında, Karzai'i de uyuşturucu tüccarı olarak nitelendirmiştir. Ama Karzai açıklamalarında, Afganistan'da bulunan yabancı güçlerin uyuşturucunun üretiminde destek verdiğini ifade etmiştir. Karzai'ye göre yabancı güçler, Afganistan'da üretilen haşhaş ve uyuşturucudan 60 ila 100 milyar dolar elde etmektedirler. Yerel uyuşturucu tüccarları ise bu miktarın %3'ne sahiptir. ABD yetkilerine göre, ABD hükümeti uyuşturucuyla mücadelede 6 milyar dolardan fazla harcadığını açıklamıştır. Afganistan'da uyuşturucu üretiminin miktarı ise Taliban döneminde, 180 tona ulaşmışken, 2002 yılında 3.400 ve 2009 yılında 8.200 tona ulaşmıştır. Afganistan'ın batısında yer alan Helmand vilayet 2012 yılında Birleşik Krallığın 10 bin askeri bulunmuştur. Aynı yılda sadece Helmand vilayetinde üretilen uyuşturucu, dünya genelinde üretilen uyuşturucunun %90'ına denk gelmektedir (Tahiry, 2018: 14-15). Afganistan devleti uyuşturucu üretimine karşı mücadelesinde başarısız olmuştur. Bu nedenle toplumda 3 milyondan fazla uyuşturucu bağımlısı bulunmaktadır.

3.3.3. Yolsuzluk

Yolsuzluk, Afganistan'da devam eden istikrarsızlık sorunun büyük bir nedeni olarak bilinmektedir. Afganistan'da hâkim olan yolsuzluk iki kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi, 2001 yılında ABD müdahalesi sonucunda ülkede bulunan yabancı güçler tarafından yapılan yolsuzluk ve diğeri ise halk tarafından yapılmaktadır. Bonn Anlaşması sonucunda Afganistan'da nispi bir düzen hâkim olmuştur. Farklı ülkeler, Afganistan'da güvenliğin sağlanması için büyük miktarda finansal destek vermiştir. ABD müdahalesi sonrası Afganistan'ın kalkınması ve yeniden yapılanması için yüklü miktarda finansal destekler ülke için büyük bir fırsat sağlamıştır. Afganistan devleti bu fırsatı değerlendirememiştir. Afganistan'a yapılan finansal destekler ise; 2002 yılı Tokyo Konferansında 4.5 milyar dolar, 2004 yılı Berlin Konferansında 8 milyar dolar, 2006 yılındaki Londra Konferansında 10 milyar dolar, 2008 yılında Paris Konferansta 14 milyar dolar ve 2012 yılında düzenlenen ikinci Tokyo Konferansında 16 milyar yardım edilmiştir. Bu destekler, güçlü bir yönetimin olmadığından ülke ve halkın yararına kullanılmamış ve her gün yolsuzluk ve rüşvet olayları güçlenmiştir. Afganistan'da yolsuzluk ve rüşvet olaylarının gelişmesine

sebebiyet veren nedenler ise; hukukun üstünlüğünün sağlanmaması ve yeni kurulan siyasi ve güvenlik sistemin yönetiminde liyakatin esas alınmaması olarak vurgulanmaktadır. Yolsuzluk ve rüşvet toplumu olumsuz etkilemiştir. Ayrıca destek sağlayan uluslararası toplumun Afganistan üzerindeki dikkatinin azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle uluslararası toplum birtakım önlemlere başvurmuştur (Tahiry, 2018: 11-12).

Yolsuzluk ve rüşvet olaylarının her alanda olumsuz etkisi olmaktadır. Kamu alanı ve eğitim kurumlarında yolsuzluk ve rüşvet olayları yüksek oranda mevcuttur. Bu nedenle toplumun bir kısmının maddi durumu olmamasından kamuda memur atamalarında olumsuz değerlendirilmektedir. Rüşvetin güçlü olması nedeniyle devlet idarelerinde liyakat esas alınmamaktadır. Özel sektörde de aynı durum söz konusudur. Gümrüklerde yüksek oranda yolsuzluk ve rüşvet olayı bilinmektedir. Bu nedenle standarda uygun olmayan gıda, ilaç akar yakıt gibi önemli ürünler ithal edilmektedir. Söz konusu İthal edilen kalitesiz ürünler çeşitli hastalıkları beraberinde getirmektedir. İthal edilen akar yakıt kentlerde çevre kirliliği ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

Yolsuzluğun temel nedeni yasaların hakimiyetinin olmaması olarak bilinmektedir. Afganistan İcra Reisi Abdullah, yasa ve yargı sisteminin reforma tabi tutulmasının yolsuzluk ve rüşvet olaylarının en aza indirilmesine katkı sağlamasına vurgulamaktadır. Cumhurbaşkanı Aşraf Gani, olaylarla mücadele için yargının şeffaf olduğunu savunmaktadır (Askarzada, 2018: 22). ABD eski Başkanı Obama yönetimi, Afganistan eski Cumhurbaşkanı yönetimini rüşvet ve yolsuzlukla suçlamıştır. Karzai, söz konusu yolsuzluk ve rüşvet olaylarıyla ilgili yaptığı açıklamasında, Afganistan'da yolsuzluk ve rüşvet olaylarının yayılmasında yabancı aktörlerin parmağının olduğunu söylemiştir. Karzai, yabancı aktörlerin yolsuzluk ve rüşvetin yayılmasında etkisinin olduğunu iddia ederek, SSCB dönemi, Afganistan'ın daha iyi olduğuna vurgu yapmıştır. Karzai'nin iddiasına göre ABD Afganistan'da projelerin kendi yandaşlarına verildiğini belirtmiştir. Sonuç olarak Afganistan'da yolsuzluk ve rüşvet olaylarının yok edilmesi için ciddi bir siyasi iradenin olması, gereken yasal reformların yapılması ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak güçlü bir devletin olmasıdır (Tahiry, 2018: 11-12).

3.3.4. Dış Müdahale

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Orta Asya için bir dönüm noktası olarak bilinmektedir. 11 Eylül tarihinde İkiz Kuleler terör saldırılarının ardından ABD, dünyanın farklı bölgelerinde terörle mücadele bahanesiyle askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan ise birçok ülkeyle işbirliği yapmıştır. Bu ülkelerin başında Orta Asya Cumhuriyetleri gelmektedir. ABD ilk etapta Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan hava sahasından faydalanmaya başlamıştır. Özbekistan'ın, Termez ve Hanabad, Kırgızistan'ın, Manas ve Tacikistan'ın, Kulyab, Kurgan-Tyube ve Hokand havaalanları Afganistan müdahalesine kullanılmıştır. Ayrıca Amerika 1990 yılının ikinci yarısından itibaren Orta Asya ülkeleriyle ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirerek bölgeye girmeye istekli olduğunu belirtmiştir. ABD, Rusya'nın geçici onayla bölgeye girmiştir (Büyükbaş, 2006: 81).

ABD ile Taliban arasında çıkan kriz esnasında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini en çok endişelendiren husus ise; Afganistan'daki savaşın kendi topraklarına sıçramasıydı. Ayrıca bu devletlerin sınırları içerisinde bulunan köktenci ve radikallerin ABD'ye ve kendi nizamlarına yönelik operasyonlar ve eylemler başlatabileceklerinden de keza endişe duymuştur. ABD'nin, Afganistan operasyonu sonucunda yüzbinlerce mültecinin Orta Asya ülkelerine gidebilme ihtimali de görülmektedir. Orta Asya ülkeleri olası bir göçün üstesinden gelemeyeceklerinden endişeliydi. Aynı zamanda böyle olası bir göçün siyasi, ekonomik ve sağlık sorunlarına yol açacağı tehlikesi de vardı (Kurubaş, 2017: 142).

ABD ile Taliban arasındaki savaş Orta Asya ülkeleri açısından köktenci olgusunun yok edilmesi için bir avantaj olarak algılanmaktaydı. ABD'nin Afganistan'a girmesi, bölge ülkeleri, Rusya ve Çin'i dengelemesi anlamına gelmiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan'a müdahalesi için kapılarını açan ülkeler, ABD'yle işbirliği kapsamında yeterince demokratlaşmayan, uzak bir tutum sergileyen ve insan haklarının ihlal edildiği ithamlardan kurtulma ve Rusya'nın kendileri üzerindeki baskılarını giderme amacını öngörmüşlerdi (Kurubaş, 2017: 145-146).

Çin, ABD'nin Afganistan'a saldırısının ardından izlediği politikaya destek vererek sessiz kalmıştır. Ancak Amerika'nın uzun dönem bölgede kalacağı anlaşılınca, Çin Milli Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Uluslararası İlişkiler Araştırmalar Enstitüsü tarafından bir rapor yayınlanmıştır. Raporda, Çin, ABD'nin Afganistan'da kalmasından dolayı rahatsızlık duyduğunu belirterek ABD'nin bölgede bulunmasının Çin'in çıkarlarına ters olduğu, Çin'e yönelik kuşatma ve askeri baskıyla karşı karşıya bırakma teşebbüsüne vurgu yapmıştır. Ayrıca bu raporda ABD'nin Afganistan'a yönelik askeri operasyon düzenlediği ve neticesinde Çin'in etrafındaki bölgenin jeostratejik açıdan güvensizliğinin artmasına değinilmiştir. Bu doğrultuda Rusya ve batı arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle beraber Çin ve Rusya'nın ilişkilerini olumsuz etkileyeceği, ABD askerlerinin, Orta Asya Ülkelerinin batıya kaymasını sağladığı ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün birleştirici gücünün azaltılması stratejisine değinilmiştir (Kurubaş, 2017: 21).

İran, ABD'nin Taliban ve El Kaide'ye yönelik başlattığı operasyona sessizlik politikasını izlemiştir. İran, ABD'nin doğu sınırlarında yerleşmesinden sonra büyük bir endişe içerisinde olduğunu belirtmiştir. İran, ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinin ardından Amerika'yı kendisi için doğrudan bir tehdit olarak algılamıştır (Kurubaş, 2017: 23).

ADB'nin Afganistan'da bulunması Pakistan açısından değerlendirilirse şu ifadelere rastlanıyoruz; 2001 yılı sonrası kurulan yeni Afganistan ilişkilerini, Pakistan ve Hindistan ile iyi tutmak isteyecektir. Bu kapsamda Pakistan'da istikrarın sağlanması Amerika açısından büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü Amerika, Orta Asya enerjisinin Afganistan ve Pakistan üzerinden, Hint okyanusuyla dünya pazarına taşınmasını planlamıştır. ABD ve Pakistan ilişkilerinin güçlenmesi Hindistan'ı ziyadesiyle rahatsız etmiştir (Buket, 2012: 41-46).

Bu değerlendirmeler çerçevesinde Afganistan'ın sorunlarının giderilmesi çok çetin ve hatta imkânsız olarak bilinmektedir. Amerikan askerlerinin Afganistan'da bulunması İran, Rusya, Çin ve Pakistan tarafından kendi çıkarları için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bölgedeki güçler açısından Afganistan bir aktif tehdide yataklık yapmaktadır. Bu nedenle Pakistan, Afganistan'da sorun yaratmaktadır. Pakistan ile Afganistan arasındaki ikili ilişkiler hep gerilmekte ve Afganistan devleti ülke içindeki

sorunlardan da Pakistan'ı sorumlu tutmaktadır. Pakistan'ın bu politikası ABD ile arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Donald Trump ABD Başkanı seçildikten sonra, Pakistan ile arasındaki ikili ilişkiler nitekim gerilmeye başlamıştır. ABD Başkanı Trump, Afganistan ve Pakistan ile ilgili yeni stratejisini açıklarken, *“Pakistan yıllardır terörle mücadele etmek için Amerika'dan para almaktadır. Görüldüğü üzere bu ülke terör örgütlerini yok etmek yerine, teröristleri kendi sınırları içinde barındırmaktadır”* diye bir açıklama yapmıştır. ABD Başkanı Donald Trump Afganistan ile ilgili yeni stratejisini açıklarken, ABD yakın zamanda bu ülkeden ayrılmayacaktır, biz bu ülkeden ayrılırsak Afganistan'da bir güven boşluğu oluşacaktır ve bu boşluk başkaları tarafından doldurulacaktır, şeklinde konuşmuştur. Amerika Başkanının başkaları tarafından güvenlik boşluğunun doldurulması ifadesindeki amacı, bölgedeki ülkeler ve radikal grupların Afganistan'da hâkimiyeti de olabilir. Bu nedenle Amerika Afganistan'dan yakın zamanda çıkmayacaktır. Bölge güçleri Amerika'yı, Afganistan'da sıkıştırmak için her türlü müdahaleyi yapacaktır. Kısacası Afganistan hem bölgesel ve hem küresel güç aktörlerin mücadele alanına dönüşmüştür (BBC Türkçe, 2017).

3.4. Afganistan'da İstikrarsızlığı Aşmanın Yolları

Afganistan'da hüküm süren sorunların giderilmesi, ülkede daimi bir barışın hakim kılınması, istikrar ve güvenliğin sağlanması için iç kaynaklı ve dış kaynaklı nedenlerin çözülmesi elzemdir. Söz konusu iç kaynaklar ülkede devam eden ırkçılık ve iktidar mücadeleleri olarak bilinmektedir. Dış kaynaklı sorunların başındaysa sürekli global güçler tarafından işgal ve askeri müdahaleye uğraması ve Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorunu yer almaktadır.

3.4.1. İç Kaynaklı Sorunların Aşılması

Yaklaşık kırk yıldır Afganistan kaos, istikrarsızlık ve ülkede hüküm süren güven açığıyla mücadele vermektedir. Söz konusu sorunun nedenleri başında tek etnik rejimi yer almaktadır. Afganistan'da yıllardır tek etnik iktidar devam etmektedir. Dünyanın bir çok ülkelerinde bilindiği gibi, Afganistan'da da farklı etnik gruplar devletin yüksek kademelerinde yer almak için mücadele vermektedir. Merkezi etnik grubu, farklı ırklardan oluşan etnik grupların iktidar ve devletin yüksek kademelerinde

yer alamamaları için tek etnik iktidar politikasını izlemektedir. Tek grup merkezli iç siyaset ise Afganistan'ın istikrar ve güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Diğer etnik gruplar ise iktidarı elinde tutan merkezi etnik gruba karşı cephe almaktadır. Bu süreç SSCB'nin, Afganistan'dan geri çekilmesinden sonra, iç savaşların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Afganistan nüfusunun büyük bir çoğunluğu Türklerden oluşmaktadır. Afganistan Türkleri hak verilmez, hak alınır sloganıyla mücadele etmektedir. Başka etnik gruplar, Persler vs. da mücadelelerini sürdürmektedir. Böyle bir siyasetin hâkim olduğu ülkede, çözüm başkalarına hak verilmesi ve ülkenin bütün bölgelerinde dengeli kalkınmayı sağlanarak federal devlet sistemin uygulanması ve bunun yanı sıra farklı etnik grupların yaşadığı ülkelerde sorunların çözümü için dünya genelinde uygulanan üç yaklaşım bilinmektedir. Söz konusu yaklaşımlar ise, çok kültürcülük, etnik federasyonculuk ve azınlık statüsü verme şekilleri bilinmektedir (Kurubaş, 2017: 25).

3.4.1.1. Federalizm ve Federal Devleti

Federal devlet kavramı, sözcük kullanımına, zaman dilimine ve kullanan kişiye göre farklıdır. Kullanımı farklı olduğuna göre, değişik anlamlar ifade etmektedir. Sosyal Bilimlerde bir çok kavramın tanımı bilim adamları tarafından farklı olduğu gibi, “federal devlet” kavramının tanımı konusunda da değişik görüşler olması bilinmektedir.

Kökeni açısından, “federal” kelimesi sözleşme ve anlaşma anlamını ifade eden, Latince “feodus'dan” gelmektedir. Geniş anlamda ise feodus olarak değerlendirildiği zaman; Federalizm farklı grupların işbirliği amacıyla, birlik teşkil etmeleri anlamına gelmektedir. Söz konusu federal birlik, kamu hukuku ve siyaset bilimi çerçevesinde, sınırlı anlamda belirli bir siyasal örgütlenme anlamını da ifade etmektedir. Bu nedenle federasyon kavramını ve federal devletin herkes tarafından makul görülerek kabul edilmesi öngörülmüştür. Federal devlet sistemi kapsamında, devletin kişiliği, federal merkezi hükümetin tek dış egemenliğe sahip olma özelliğiyle ortaya çıkmaktadır. Her eyalet işleri konusunda bağımsız bir otoriteyle yönetilirken, federal devletin bütün resmi işleri tek başkana bağlıdır (Naeim, 2017: 3).

Federalizmin tanımı ilk defa, Wheare tarafından 1946 yılındaki “federal goverment” adlı çalışmasında yer almıştır. Wheare tarafından tanımlanan federal

devlet tanımı modern literatürün temel alt yapısını oluşturarak, siyaset biliminde çalışan akademisyenlerin, söz konusu federal devlet çalışmalarında yaygın bir çıkış noktası olarak bilinmektedir. Wheare, söz konusu federalizmi şu şekilde tanımlamıştır; *“Federal ilke ile yetkililerin bölerek genel de bölgesel hükümetleri her birinin bir alan içinde, koordineli ve bağımsız olmasını kastediyorum”* (Sakhizada, 2017: 12).

Günümüzde federalizmi kısa bir biçimde tanımlamak istersek şu şekilde tanımlayabiliriz; devletin üç unsurundan birini oluşturan olmazsa olmaz şeklinde tanımlanan egemenlik unsuru, gücünün büyük bir kısmını üstün olan otorite tarafından kullanıldığı ve aynı otoriteye bağlı olan devletlerin egemenliklerinin bir kısmından vazgeçerek fedakarlık ettiği devlet şeklindedir. Başka bir tanıma göre birden fazla eyaletin, kendi siyasi statüsünü koruma şartıyla Federal hükümetin merkezi otoritesine bağlı olduğu bir devlet topluluğu şeklinde tanımlanması mümkündür veya federalizm, federal bir Anayasayla siyasi iktidarın bir kısmını bölgelere dağıtımındadır (Sakhizada, 2017: 12). Söz konusu Afganistan istikrarsızlık sorununun gidermek için, federal devlet sistemi bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Afganistan’da farklı etnik gruplar, farklı geleneklerle varlıklarını devam ettirmektedir. Aynı zamanda merkezi etnik grubu tarafından baskı altında, dillerini, mezheplerini ve geleneklerini yaşatmaktadırlar. İktidar etnik grubu tarafından, farklı etniklerin yaşadığı bölgelerde kalkınma eşit bir şekilde sağlanmamıştır. Bu nedenle zaman zaman merkezi etnik grup ile farklı etniklerin arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Bütün etnik gruplar kendilerini tanınması ve değerlerini yaşatabilmeleri için mücadele etmektedir. Bu nedenle en uygun çözüm ise federal sistem olarak bilinmektedir. Afganistan farklı bölgelere ayrılarak, bölgelerin yönetimi, bölge halkından seçilmesi ve eşit kalkınmanın sağlanması ve iç sorunların çözümü olarak sunulmaktadır. Aynı zamanda güçlü bir merkezi hükümet tarafından içişlerinde gözlem edilmesi ve dışişlerinde, bütün bölgeler merkezi hükümetin kararlarına bağlı kalması, Afganistan’ın kalkınması için de olumlu sonuçlar doğuracaktır.

3.4.1.2. Çokkültürcülük

Afganistan farklı etnik ve kültürlere sahip olmasıyla, zaman zaman kültür çatışmalarının sebebiyet verdiği istikrarsızlık sorunu yaşanmaktadır. Bu nedenle yıllardır Afganistan'da devam eden istikrarsızlığın iç nedenlerinden kültürel çatışmalarının çözümü olarak, çokkültürcülük yaklaşımı incelenmektedir. (Kurubaş, 2017: 25) göre çokkültürcülük, 1970'lerde Kanada'da ortaya atılmıştır. Daha sonra İngiltere ve tüm Avrupa kıtasında yayılmıştır. Günümüzde Avrupa'da uygulanmakta olan azınlık rejimiyle çokkültürcülük arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Çokkültürcülük yaklaşımı Afganistan toplumu için de bir çözüm olarak işlevsel boyut taşımaktadır. Afganistan'da farklı etnik gruplar, çeşitli mezhep, dil ve geleneklerle varlıklarını sürdürmektedir. Ama farklı etnik gruplar, uzun zamandır iktidarda olan etnik grubu tarafından asimilasyon politikalarına maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle farklı etnik gruplar, kültür, dil, mezhep ve geleneklerini yaşatmak için mücadele vermektedir.

“Çokkültürlü bir toplum, iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun bulunduğu toplum olarak tanımlanırken, “Bütün milliyetler, toplumsal birlikler ve kültürel topluluklar için riski en aza indirme talebi” diyebileceğimiz çokkültürcülük, “tekleştirilmiş bir ulusal kimliğe inananlar, kültürlerinin izini etnik kimliklerinde arayanlar ve dinlerini kültürleri olarak görenlerden oluşan üç tarafın arasında adalet ve eşitlik durumunu nasıl sağlayabileceğimizi” soran bir bilmece olarak tezahür eder” (Erincik, 2011: 226).

Kurubaş'a (2017: 21-12) göre, ulus-devletler beraberinde, azınlıklara yönelik baskıları da getirmiştir. Ulus-devletlerin iç politikalarına göre azınlıklar, ülkede istikrarsızlığın en büyük nedenlerinden olarak algılanmaktadır. Bazen azınlıklarla ulus-devletler arasında çatışmalar da yaşanmaktadır. Bu çatışmalar ise uluslararası sistem açısından da sorunlara yol açmıştır. 1945 öncesi uluslararası aktörler, azınlıklar üzerinden başka bir devletin işlerine müdahalede bulunmuştur. İnsan haklarına göre azınlıklar sadece politika aracı olmaktan çıkartarak, özen gösterilen bir konu haline gelmiştir. Aynı zamanda azınlık haklarının korunması, insan hakları ve demokrasinin bir parçası olarak da bilinmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili bölgesel ve küresel

alanlarda, normatif düzenlemeler yapılmıştır. Azınlık sorunu ulusal olduğu kadar, uluslararası sistemi de etkilemektedir. Söz konusu soruna ulusal çözüm bulunmadığı için, uluslararası düzeyde çözülmeye çalışılmıştır.

Afganistan’da yıllardır devam eden etnik, mezhep ve kültürel çatışmalara son vermek için farklı çözümler bulunmaktadır. Değinildiği gibi bütün etnik grupların kültür, mezhep ve geleneklerinin tanınması ve saygı gösterilmesi için federal sistemin uygulanması ile ülkenin bütün eyaletlerinde, kültürel ve mezhebi alanlarda eşit yatırımların yapılması ile çokkültürcülük sisteme başvurulması, ülke içerisinden kaynaklanan sorunlara çözüm olabilecektir. Bu yaklaşımlar dışında, sorunun çözümü için farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan Etnik Federasyonculuk ve Azınlık Statüsü verme yaklaşımlarına değinmeye fayda vardır. Etnik Federasyonculuk yaklaşımı ise; SSCB tarafından uygulanmaya konulan bir çözüm olarak bilinmektedir. Bu yaklaşım kimi Sosyalist devletlerde uygulanmaktadır. Etnik Federasyonculuk yaklaşımında her etnik grubun ulus olabilme kabiliyetine göre ayrı bir idari statü verilmektedir. Günümüzde ise, Irak, Lübnan, Kıbrıs gibi ciddi etnik sorunlar yaşamakta olan ülkelerde de güç paylaşımına dayanan ortak toplumluluk modeli bağlamında uygulanmaktadır. Azınlık Statüsü verme yaklaşımı ise sadece Avrupa kıtasına ait bir yaklaşımdır. Azınlık Statüsü anlayışında ya sadece azınlık hakları verilmekte ya da etnik temelli özerk bölgeler oluşturulmaktadır (Kurubaş, 2017: 25).

3.4.2. Dış Kaynaklı Sorunların Aşılması

Afganistan istikrarını olumsuz etkileyen dış faktörlerin en önemlisi ise, Afganistan ve Pakistan arasındaki sınır anlaşmazlığı olarak bilinmektedir. Aynı zamanda ABD ve NATO güçlerinin Afganistan’da bulunması, bölgedeki devletler açısından tehdit olarak algılanmaktadır. Bölgedeki devletlerin ABD’ye karşı geliştirdiği politikalar, Afganistan istikrarını negatif etkilemektedir.

3.4.2.1. Afganistan ve Pakistan Arasındaki Sorunun Çözümü

Dış kaynaklı sorunların başında Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorunu gelmektedir. Afganistan ve Pakistan, Birleşim Milletler tarafından belirtilen bir heyet aracılığıyla sorunu incelenerek bir sonuca ulaşması, Pakistan ile arasındaki sınır açığını kapatması önemlidir. İki ülke arasındaki sınır sorunu, Pakistan’ın,

Afganistan'ın içişlerine müdahalesini beraberinde getirmiştir. Pakistan'ın, Afganistan'ın iç siyasetine karışmasını önlemek için, iki ülke arasındaki sınır sorununun çözülmesi önemlidir.

Mevzu bahis Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorunu Pakistan'ın kuruluşundan bu yana devam etmektedir. Afganistan ile Pakistan arasındaki sorun, 1893 yılında İngilizler tarafından, Afganistan ve Hindistan arasında belirtilen sınır çizgisinin getirdiği sorunlardır. 1947 yılında Pakistan'ın, Hindistan'dan ayrılması ve 20 Ekim 1949 yılında Pakistan'ın Birleşmiş Milletlerde üyeliği onaylanırken, Afganistan ret oyu kullanarak, Pakistan'ın kuruluşuna karşı çıkmıştır. Kabil bir gün sonra ret oyunu geri çekerek, Pakistan'ı resmen tanımış ve akabinde iki devlet arasında diplomatik ilişkiler başlatılmıştır. Afganistan Kralı, Zahir Şah, Britanya devletine başvurarak, Durand Sınır çizgisinin ötesindeki Peştun kabilelerinin siyasi kaderlerinin belirlenmesi için, ayrı devletlerinin olmasını istemiştir. Ama Britanya tarafından ret edilince sürekli sınır ötesindeki kabileler, Pakistan devletine karşı desteklemiştir. Değinildiği gibi bu sorun Afganistan ile Pakistan arasında bir sonuca ulaşmadan devam edecektir. BM'nin gözleminde bu sorunun çözülmesi, Afganistan sorunun çözümü için önerilmektedir (Aziz, 2018: 7-10).

3.4.2.2. Dış Aktörlerin Afganistan'dan Çekilişi

Amerika'nın Afganistan'da bulunması ülkedeki güven açığı ve istikrar sorununun devam etmesine neden olmaktadır. ABD'nin Afganistan'dan geri çekilmemesi bölgedeki devletlerin endişelerini artırmaktadır. Amerika, Afganistan'ın batısında yer alan İran'ın bölgedeki gücünü zayıflatma ve nüfusunu azaltma politikasını ciddi bir şekilde takip etmektedir. Dolayısıyla İran ABD'nin Afganistan'da asker bulundurmasından büyük bir endişe duymaktadır. Bu nedenle İran, Amerika için her türlü sıkıntı yaratma çabasından hiçbir yerde geri adım atmayacaktır. Afganistan olsun veya Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan fark etmez. İran, ABD'nin, Afganistan'da bulunmasını, milli güvenliği için bir tehdit olarak görmektedir.

Son yıllarda İran'ın Ortadoğu'da yayılcı politikaları ABD ve bölgedeki müttefiklerini endişelendirmiştir. 2015 yılında İran ve 5+1¹² ülkeleri arasında imzalanan nükleer anlaşma, İran'ın bölgede daha farklı bir biçimde önünü açmıştır. Söz konusu nükleer antlaşması bir kazan kazan anlaşma olsa da, İran'ın uzak menzilli füzeleri ve Ortadoğu'nun en kritik noktaları, Suriye, Irak, Yemen, Lübnan ve Afganistan'da nüfusunun artması, başka bir tabirle ordu kurması, batı, Suudi Arabistan, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin aynı safta yer almasını sağladı. Bu nedenle ABD ve müttefikleri, İran'ı sıkıştırmak ve durdurmak için yeni bir strateji oluşturdular ifadelerini kullanmak pek yanlış değildir, bu strateji ABD'nin 2017 yılında nükleer anlaşmasından çıkmasıyla uygulanmaya başlamıştır. Stratejinin çerçevesi belli olmazsa da, İran karşıtı eksenin hamlelerine göre şunu anlamak mümkündür; Amerika, İran'ın Bölgedeki ağlarını zayıflatmak için Irak'ta bir takım girişimlere bulundu. Eğer Yemen, Suriye ve Lübnan'daki gelişmeleri izlersek bunu görmek zor değildir. Ama İran'ın içerisinde de ekonomik operasyonlara devam etmektedir, daha somut bir şekilde şu ifadeyi kullanmak yanlış olmayacaktır; Batı Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı uyguladığı stratejinin benzerini İran'a karşı uygulamakta olduğunu söylemek mümkündür. ABD, İran'a karşı ekonomik yaptırımlar uygulayarak, İran'ın bölgedeki yayılcı politikasını önlemeyi amaçlamaktadır. ABD Başkanı, Trump Afganistan'da asker bulundurması ile ilgili açıklamasında; Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'da terörle mücadele etmek için bulunmaktadır. Bu görevi, Afganistan ordu ve silahlı kuvvetlerini teçhiz ederek sürdürecektir. Afganistan devleti bu mücadeleyi müttefiklerinin desteğiyle başarabilir ama yardım edilmezse Afganistan'da bir güven boşluğu oluşacaktır ve bu boşluğu ya bölgedeki güçler ve/veya radikal gruplar dolduracaktır. Açıklamasına bulunmuştur (BBC Türkçe, 2017).

Afganistan'da güven açığı ve istikrarsızlık sorunlarının nedenleri kapsamında Rusya, İran, Çin, Pakistan ve doğu ekseni ve ülkede bulunan Batı eksenli güçlere işaret edilmesi mümkündür. Genel olarak değerlendirildiğinde ABD'nin Afganistan'da

¹² Mevzu bahis 5+1 devletleri "ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa ve Almanya olarak bilinmektedir. İsmi geçen devletler 2015 yılında İran'ı Nükleer silah yapmasını önlemek için bir anlaşma yapmışlardır. Ama 2017 yılında ABD'de Trump başkan seçildikten sonra bu anlaşmadan çekilerek, İran'a karşı yeniden ambargo başlatmıştır.

bulunması yukarıda zikredilen devletlerin çıkarlarına zarar vermektedir. Bölgedeki büyük devletler Afganistan'da köktenci grupların bulunmasından ve radikal grupların güçlenmesinden büyük endişe duymaktadırlar. İran dini lideri, Ayetullah Hamanai, Tahran'da bir konuşmasında; Amerika DEAŞ militanlarını Suriye ve Irak'tan Afganistan'a taşımasıyla, bölgedeki varlığına meşruiyet kazandırmaktadır. ifadesini kullanmıştır. Çin, Doğu Türkistan'da yaşayan ve yıllardır bu devletin zulmüne maruz kalan Uygur Müslümanların, başka Müslüman ülkelerde eğitim alarak bu ülkede karşı eylemler gerçekleştirmesinden endişe duymaktadır. Bu nedenle son yıllarda Çin Pakistan'la ilişkilerini geliştirdi. Çin, Pakistan'da yaklaşık kırk milyar dolar yatırım yaptı. Pakistan, sınırları içinde yaşayan Uygurları Çin'e teslim edilmesi konusunda anlaşmıştır. Bu nedenle Pakistan, Uygur Türkleri Çine geri göndermektedir. Çin Devleti, Uygurlara karşı ciddi bir asimilasyon politikası uygulamaktadır. 2014 yılı öncesi genelde Afganistan'ın güneyinde terör örgütleri faaliyet göstermiştir. Son yıllarda terör örgütü, DEAŞ ve Taliban Örgütü Kuzey Afganistan'da güçlenmektedir. Silahlı örgütlerin güneyden kuzeye intikal edilmesi Orta Asya Cumhuriyetleri ve özellikle Rusya'yı endişelendirmektedir.

SONUÇ

Çalışmada; Afganistan’da uzun yıllardır devam eden istikrarsızlık, güvenlik açığı, ABD’nin bölgeye müdahalesi ve etkileri incelenmiştir. Söz konusu istikrarsızlık, SSCB’nin Afganistan işgalinin beraberinde getirdiği çözülmesi güç bir sorun olarak vurgulanmıştır.

Sovyetler 10 yıllık savaşın ardından 1989 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kaldı ve Sovyetleri Afganistan’ı terk etmeye zorlayan en kuvvetli amil ülkedeki 25 etnik grubun, ortak düşman olarak kabul ettiği Sovyetlere karşı ABD desteğini de arkalarına alarak savaşmaları oldu. Bu etnik gruplar ortak düşmanın ülkeyi terk etmesinin ardından etkinlikleri korumak için farklı amaçlar edinerek ülkeyi yönetme tekeline eline almak istedi. Silahların bol savaşmanın da kolay olduğu Afganistan’da ortaya çıkan bu yeni siyasi amaç iç savaşın temel gerekçesi olarak kabul edildi.

Afganistan’da devam eden etnik çatışmalardan kaynaklanan iç savaş 1996 yılı Taliban örgütünün ülkenin %90’na egemen olmasına kadar devam etmiştir. Bu bağlamda Taliban örgütünün Afganistan’da egemen olabilmesi için başta Pakistan olmak üzere birçok körfez ülkesi ve ABD’nin desteğine ihtiyaç duyulmuştur. ABD, Sovyetlerin Afganistan’ı terk etmesi için Pakistan’ı adeta bir cephe ülkesine dönüştürmüş ve Sovyetlere karşı savaşan mücahitlere Pakistan aracılığıyla destek sağlamıştır. ABD, SSCB’nin Afganistan’dan çekilişinin ardından devam eden iç savaş döneminde de Moskova’da Sovyetlerle, iç savaşı sürdüren gruplara yardım edilmemesi hususunda anlaşma yapmıştır. Ancak ABD, Taliban’ı güçlü bir aktör olduğunu fark edince, ideolojik olarak bu örgütle uyuşmamasına rağmen Taliban’ı desteklemiş ve iş birliği yapmıştır. Taliban ABD desteğine rağmen ABD’li petrol şirketleri ile değil, El Kaide ile organik bağı bulunan şirketlerle çalışmaya ağırlık vermiştir. Netice itibariyle 2001 yılı Amerika’da meydana gelen eylemler Afganistan için bir dönüm noktası olmuştur.

Söz konusu Afganistan istikrarsızlığın tetikleyici faktörleri neler olduğu konusunda, ülkedeki etnik çatışmalar ve mezhep ayrılığın olduğunu söylemek mümkündür. Afganistan’da etnik çatışmalar büyük kutuplaşmalara yol açmıştır. Bu nedenle egemen güçler Afganistan’a müdahale edebilmek için devam eden

kutuplaşmaları bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda Afganistan istikrarsızlık sorununun en başta gelen nedenleri, etnik çatışmalar ve mezhep ayrılıkların yanı sıra ülkede yolsuzluklar ve uyuşturucu ticaretinin artmasıdır. Uyuşturucu üretimi ile ticaretinin de iç ve dış boyutu olduğu bilinmektedir. Afganistan'da yılda 100 milyar dolarlık uyuşturucu ticareti yapılmaktadır. Bu rakamın sadece %3'ü üreten yerel halkın cebine ve geri kalanı yabancı güçlerin hesabına geçmektedir.

2001 yılı ABD müdahalesi sonrası, ülkede yabancı aktörlerce görev dağılımı yapıldı. ABD, Afganistan Milli Ordu ve Almanya ise milli polisin teşkilatı ve eğitimini üstlenmiştir. Afganistan'ın hukuk sistemi İtalya gözetiminde geliştirilmiştir. İngiltere, Afganistan'da uyuşturucu üretimine karşı mücadeleyi üstlenmiştir. Ama garip olan ise uyuşturucu üretiminin sürekli artış göstermesidir. 2017 yılında Afganistan'ın batısında yer alan Hilmand vilayetinde İngiliz askerlerin bulunmasına rağmen, ülke genelinde üretilen uyuşturucunun yaklaşık %75'i bu bölgeye aittir. Yolsuzluk konusu da aynı çelişkileri içinde barındırmaktadır. Yabancı Aktörler tarafından Afganistan'da terör örgütlerine karşı mücadele ve ülkenin kalkınması için yüzlerce milyar dolar borç ve büyük miktarlarda karşılıksız yardım yapılmıştır. Afganistan'da mevcut durum değerlendirildiği takdirde bu paraların %10'u bile harcanmamıştır. Bu nedenle yabancı aktörlerin Afganistan'da bulunması da ülke istikrarını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorunu, ülkedeki istikrarsızlığın devamına sebebiyet veren en başat faktör olarak sayılmaktadır. Afganistan'da istikrarsızlık ve güven açığının aşılabilmesi için federal devlet sistemin uygulanması, çok kültürlü yapının yönetim sisteminde adil bir oranda temsil edilmesi, Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorununun çözümü ve yabancı aktörlerin ülkeden çekilmesi olarak vurgulanmıştır. Etnik çatışmaların bitirilmesi için ülkede federal devlet sistemini uygulanması ve gücün eyaletlerle paylaşılması uygun bir seçenek olarak bilinmektedir. Farklı etnik grupların ağırlıkta oldukları bölgelerde, kendilerinden birisinin yönetime gelmesi güvenliğin sağlanması açısından uygun olduğu bilinmektedir. Federal devlet sistemi uygulanınca, bütün etnik grupları çok kültürcülük çerçevesinde kendi geleneği ve kültürlerini yaşatabilmeleri konusunda herhangi bir baskı olmadan varlıklarını sürdürebilirler.

Afganistan'da istikrarın sağlanmasına ciddi engel olarak bilinen faktörler dönemden döneme değişkenlik göstermiş. Farklı kaynakların incelenmesi sonucunda, Afganistan'ın, terör örgütlerinin güvenlik limanına dönüşmesinde, ülkenin kendilerine yönelik tehdit kaynağı olarak tanımlayan aktörlerin büyük oranda rollerinin olduğu bilinmektedir. ABD "Afganistan-Sovyet" savaşında Pakistan ve Suudi Arabistan üzerinden Sovyetlere karşı savaşan mücahit gruplara her türlü desteği sağlamıştır. Desteklerinin karşılığında SSCB'nin sıcak sülardan uzaklaştırılmasını ve karşısındaki Doğu Blokunun Soğuk Savaş'ta yenilgisine kanaat getirmiştir. Bu bağlamda Afganistan'da hüküm süren istikrarsızlık ve güven açığı Sovyetlerin müdahalesiyle beraber başlatılan bir sorundur, fakat bu sorunun temelini oluşturan sebepler farklıdır. İlk başta Sovyet ordusunun Afganistan'da bulunması sorunun merkezinde yer alarak karşısında mücahitler ve arkasında bulunan güçleri bulundurarak sorunun devam etmesine yol açtı. Daha sonra komşu ülkelerin çıkar savaşı, Sovyetlere karşı savaşan, adını alan mücahit grupları sorunun devamına katkıda bulundular. Ama sonuçta ABD'nin desteklediği Taliban iktidara getirildi. Taliban, Orta Asya enerjisini Afganistan ve Pakistan'dan Hint Okyanusuna ulaştırılması için, bir bekçi olarak ülke yönetimine getirildi. Ama daha sonra bu ülkede istikrarsızlığın devamına sebebiyet veren nedenlerin kaynağı olarak tanımlandı. Amerika, Orta Asya enerji ve doğalgazını kolay bir şekilde Afganistan ve Pakistan'dan Hint Okyanusu yoluyla dünya piyasasına ulaştırılması için Taliban yönetimini desteklemiştir. Taliban yönetimi iktidara geldikten sonra bu ortaklıktan daha fazla isteklerde bulunarak, Batılı şirketlerden daha ziyade Ladin merkezli şirketlere önem vermeye başladı. Bu nedenle 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen eylemler, ABD'nin Orta Asya ve Güney Asya stratejisine bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. El Kaide Güney Asya'da büyük bir güce sahipti. ABD El Kaide engelini ortadan kaldırılmasını hedefledi ve nitekim öyle oldu. ABD terörle mücadele ideasıyla Afganistan'a müdahale etti daha sonra, sorunların temelinde yer aldı.

Afganistan'da hakim olan ortama göre, muhalif gruplar ve bölgedeki güç aktörlerine göre, ABD'nin Afganistan'da askeri güç bulundurması sorunu daha da derinleştirmiştir. Muhalif güçler (Taliban), Afganistan devletiyle barış masasında oturmak istemiyor, çünkü onlara göre ülke işgal edilmiş ve Afganistan devleti de

işgalcilerden yanadır. Amerika'nın Afganistan'da bulunması başta İran olmak üzere Çin, Rusya ve Pakistan tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çin ve İran 11 Eylül'de gerçekleşen terör saldırısı sonrası, Afganistan'ı bir tehdit olarak biliyorlardı. Bu nedenle Amerika'nın Afganistan müdahalesine susma politikası izlediler. Bu ülkeler bir radikal devletin Amerika tarafından giderilip yerine daha büyük bir tehdidin yerleşmesine ihtimal vermiyorlardı. Çünkü ismi geçen ülkeler ABD'nin Afganistan'da uzun bir zaman kalmasını ve ülkenin coğrafi konumu ve stratejik öneminden faydalanarak, bölgedeki ülkelerin ekonomik ve siyasi faaliyetlerini olumsuz etkileyeceğini düşünmüyorlardı. Taliban ve El Kaide sonrası ABD'nin bölgeden geri çekilmesini düşünüyorlardı. Bu konuda kanıt olarak Rusya'nın geçici olarak, Amerika'nın Özbekistan, Tacikistan hava üslerini, Afganistan operasyonunda kullanması için onay verdiğini söylemek mümkündür. Çünkü daha sonra, Amerika'nın bu ülkelerde yardımlarını iki katına çıkartmasına rağmen, Rusya'nın etkisi altında olan Orta Asya ülkeleri Amerika'nın kendi ülkelerinde asker bulundurmasını istemediler. Amerika 2001'in hemen akabinde ilerlediği Orta Asya'dan Rusya'nın müdahalesiyle geri adım atmak zorunda kaldı.

Donald Trump'ın başkan seçilmesinden sonra, Amerika ve Pakistan ilişkilerinde meydana gelen gerilim, Pakistan'ın Afganistan doğrultusunda izlediği politikayı alt ve üst ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü Trump başkan seçildiğinden itibaren, Pakistan'a saldırmaya başladı. Trump açıklamalarından birinde Hindistan, Amerika'nın Afganistan stratejisinde ortağımızdır ifadesini kullandı. Bu açıklamalar Hindistan Başbakanı, Narendra Modi'nin ABD ve İsrail ziyaretlerinden sonra gerçekleşti. İlginç olan şu ki; yaklaşık kırk yıl sonra ABD ve Hindistan arasında benzeri olmayan sözlerin alışverişine tanıklık ettik. Böyle bir girişimlerde sebebiyet veren nedir? Sorusunu yanıtlamak istersek o zaman tek ihtimal var o da Pakistan'ın Şanghay İşbirliği Örgütüne (ŞİÖ) üye olması ve dahası ekonomik ilişkiler boyutundan bakılırsa Çin'e yaklaşması batıdan uzaklaşmasını ifade etmek mümkündür.

ABD'nin bu yaklaşımı Afganistan'ın barışa giden yoluna bir engel daha oluşturmuştur. Hindistan ile Pakistan arasındaki sınır anlaşmazlıkları, iki ülke arasındaki gerilimlere benzeri sorun Afganistan ile Pakistan arasında da yıllardır devam etmektedir. Ayrıca Afganistan'la Pakistan komşu olmalarına rağmen,

Afganistan, Pakistan'ı atlayarak Hindistan ile dostluk anlaşmalar ve Hindistan'ın, Afganistan'ın yeniden yapılanmasında yardımları, Pakistan için endişe verici bir konudur. ABD'nin Afganistan ve Güney Asya stratejisi, Pakistan açısından, ABD'nin Afganistan'da asker buldurması ve yeni stratejik ortağı Hindistan tarafından çevrelendiği anlamına gelmektedir. Amerika'nın Afganistan ve Güney Asya stratejisi Afganistan barışını belirsiz ortama girmesine neden oldu. Afganistan barışı için ABD ve Pakistan'ın rolü çok ehemmiyetlidir. Afganistan barış sürecinde Pakistan'ın katkısı ve yardımı olmadan, bu ülkede barışın sağlanması pek mümkün değildir. Bu değerlendirmelere göre şöyle bir sonuca varmak mümkündür; ABD, Afganistan'dan yakın zamanlarda askerlerini tamamını geri çekmeyecektir. NATO ile doğu bloku (ŞİÖ)'nün ekonomik ve siyasi olarak çatışması olan bölge Afganistan'dır. Şanghay İşbirliği Örgütü, Afganistan ortamından endişe duymaktadır. Söz konusu (ŞİÖ)'ne üye ülkeler, Afganistan'ı kendileri için terör ihraç edebilecek bir ülke olarak değerlendirmektedir. Afganistan Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında çatışma arenası haline gelerek, şimdi ise, NATO ile ŞİÖ arasında siyasi ve ekonomik alanlarda çatışmaya maruz kalan bir ülke olarak değerlendirilmesi muhtemeldir. Böyle bir durumda, Afganistan hem NATO hem de ŞİÖ ile işbirliğini gerçekleştirmesi önemlidir. Eğer Afganistan bu stratejiyi gerçekleştirebilirse o zaman Pakistan'ın da, Afganistan barış sürecinde katkısı olabilir. Ayrıca Afganistan'ı kendileri için bir tehdit olarak algılayan, Çin ve Rusya'ya da güven ışığı olabilir. Bu bağlamda Afganistan'da askeri müdahalede bulunan ve ülkede askeri güç bulduran ABD'nin bu ülkeyle net bir stratejisinin olmadığını ifade etmek mümkündür. Çünkü ABD Başkanı Bush döneminde Afganistan'da bulunmasının amacı terörle mücadele idi. Barak Obama döneminde terörle mücadele ve ülkenin yeniden kalkındırılması da stratejisinde dahil edildi. Obama, Amerika askerlerinin 2014 yılında Afganistan'dan geri çekeceğini açıkladı. Ama 2015 yılında tekrar iki ülke arasında, ABD'nin ülkede asker buldurması hususunda anlaşama imzalandı. Donald Trump Afganistan stratejisini açıklarken, eğer Amerika Afganistan'dan çıkarsa bölgede bir güvenlik açıklığı oluşacaktır. Bu nedenle biz Afganistan'da radikal grupların yeniden hakim olmasına izin vermeyiz ve Afganistan'ı terk etmeyiz ifadesini kullanmıştır. Trump'ın bu açıklaması Afganistan adına ortaya koyduğumuz bütün problemlerin belki şekil değiştirerek uzun yıllar devam edeceğinin sinyallerini vermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmadi, A. (2011). *Dini tarihi ve sosyolojik boyutuyla Taliban hareketi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Acet, G. S. ve Doğan, F. (2017). 11 Eylül olayları sonrası ABD-Afganistan ilişkileri. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 59-76.
- Ak, T. (2013). *Ulusal güvenlik-çevresel güvenlik ekseninde silahlı kuvvetler çevre ilişkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akın, A. (2018). Küresel terörizm: küresel terörizm ve yaygın özellikleri, <http://stratejikanaliz.com/kuresel-terorizm/>, (Erişim Tarihi: 22.02.2018).
- Aljazeera Türk. (2011). ISAF: Afganistan'daki uluslararası güç, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/isaf-afganistandaki-uluslararası-guc>, (Erişim Tarihi: 09.12.2017).
- Alp, A. (2015). *1979 İran devrimi ve terörizm*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ansari, J. (1998). *Afganistan bağıcılığı*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Askarzada. E. (2018). *Afganistan'ın siyasal ve toplumsal dönüşümlerinde siyasal partilerin ve siyasal grupların rolü (1979-2017)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sitki Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Ateş, D. ve Pektaş, A. (2018). Uluslararası ilişkilerde kırılğan devlet söylemi: nedenler ve yaklaşımlar, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 39, 1-14.
- Aydın, A. (2010). *Afganistan'da Taliban hareketinin ortaya çıkışı ve mezhebi görüşü*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Aydın, A. (2015). Küresel mücadele politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD ve Çin, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 1-11.
- Aziz, Z. (2018). *Hamit Karzai ve Muhammed Eşraf Gani dönemlerinde Afganistan-Pakistan ilişkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bayraktar, G. (2008). *Orta Asya ve Türkiye’nin güvenlik stratejileri*, (1. Baskı). İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- BBC Türkçe. (2010). Portre: Hamid Karzai, https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2009/08/090814_profile_karzai, (Erişim Tarihi: 08.02.2017).
- BBC. (2018). Donald Trump: Afganistan'dan hızlı çekilme boşluk yaratır, <https://t24.com.tr/haber/donald-trump-afganistandan-hizli-cekilme-bosluk-yaratir,423047>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).
- Ahmetbeyoğlu, A. (2002). *Afganistan üzerine araştırmalar*, (1.Baskı). İstanbul: İstanbul Tarih ve Tabiat Vakfı Tatav Yayınları.
- Bilgin, k. (2015). *Savaş analizinde Clauswitz’in esas üçlemesi; Afganistan’da Taliban kalkınması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kara Harp Okulu/Savunma Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birdişli, F. (2014). *Teori ve pratikte uluslararası ilişkiler güvenlik*, (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: barış, güvenlik, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1-47.
- Burget, F. A. ve Erol, M. (2003). İniş ve çıkışlarıyla ABD-Pakistan ilişkilerinin son elli yılı ve 11 Eylül, *Stratejik Analiz*, 3(33), 41-46.
- Burhani, J. (2015). *Din ve siyaset ilişkileri bağlamında Afganistan’da rejim değişikliği (1973-2001)*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Büyükbaş. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a müdahalesi ve Afganistan'da oluşturulan yeni yönetim*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*, (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çınarlı, Ö. (2016) İran'ın Afganistan'daki iç savaşa yönelik dış politikası, *Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 75-84.
- Dalby, S. (2008). Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 5(18), 179-195.
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Stratejileri*, (1. Baskı). İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2017). Trump'ın Afganistan ve Mısır stratejisi, <http://www.star.com.tr/yazar/trumpin-afganistan-ve-misir-stratejisi-yazi-1249066/>, (Erişim Tarihi: 25.12.2017).
- Demirel, Y. S. (2012). *Egemenlik kavramı ve klasik egemenlik anlayışının yeni sınırları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu/Savunma Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dilek, C. A. (2014). Başarısız devletler (failed states) endeksi açıklandı, sürprizler var, 21. *Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <http://www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/3372/2014-basarisiz-devletler-failed-states-endeksi-aciklandi-surprizler-var>, (Erişim Tarihi: 25.06.2017).
- Dilik, S. (1991). *Sosyal Güvenlik*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Doğan, N. (2005). NATO'nun örgütsel değişimi, 1949-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa Atlantik güvenlik örgütüne, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(3), 69-108.
- Ekinci, S. (2011). *Devlet dönüşümünün güvenlik alanına yansımaları: Türkiye'de güvenlik yönetimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Enerji Günlüğü, (2018). TAPİ'nin Afganistan ayağı kuruluyor, İstanbul, <https://enerjigunlugu.net/icerik/26183/tapinin-afganistan-ayagi-kuruluyor.html>, (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- Erdal, S. (2010). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin ulus-devlet egemenliğine etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erincik, S. (2011). Kimlik ve çokkültürcülük sorunu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 219-241.
- Erkul, İ. Ç. (2011). *Soğuk Savaş'ın üç kırılma noktası: Kore, Vietnam ve Afganistan savaşları, savaşların sonuçları, günümüze ve uluslararası ilişkilere etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erol, M. S. (2001). ABD'deki terör saldırıların bölgesel yansımaları: Türkistan, *Stratejik Analiz*, 2(18), 26-28.
- Eryiğit, S. (2014). *Genel istihbarat-suç istihbaratı ayrımı: Türk hukukunda suç istihbaratı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harp Akademileri/Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Euronews, (2018). Afganistan TAPİ projesi ile kalkınacak, <https://tr.euronews.com/2018/02/28/afganistan-tapi-projesi-ile-kalkinacak>, (Erişim Tarihi: 07.09.2018).
- Gözler, k. (2016). *Devletin Genel Teorisi*, (7. Baskı). Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.
- Güdül, S. (2008). *Uluslararası Terörizmin egemenlik-otorite ilişkisi açısından analiz: Lübnan 1967-2006*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündüz, S. (2001). *Afganistan Taliban ve Ladin*, (1. Baskı), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Güner, A. U. (2008). *Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algılamaları ve bir güvenlik sorunu olarak başarısız devletler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Hacaoğlu, T. (1999). Afganistan’da Politika, *Avrasya Dosyası*, 4(3), 62-70.
- Hashimi. S. M. (2017). *Afganistan’da Cumhuriyet sonrası (1973-2015) din–siyaset ilişkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Haya, B. (2014). *Uluslararası alanda 11 Eylül sonrası Afganistan*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Hayat, N. (2016). *Afganistan’da yönetim ve demokrasi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. Köse Hızır Murat), (8. Baskı), İstanbul, Küre Yayınları.
- Husaini, S. (2013). *Terorizm ve rawand dawlatsazi dar Afganistan 2014*, (Afganistan’da terörizm ve ulus inşa süreci 2014), Kabil: Entisharart Khorasan, (Horasan Yayınları).
- İenyurt, A. H. (2013). İran’ın Afganistan üzerindeki artan nüfuzu, http://www.bilgesam.org/incele/204/-iran'in-afganistan-uzerindeki-artan-nufuzu/#.WjPFCIV1_IU, (Erişim Tarihi: 13.06.2017).
- İkizler, A. (1998). *Devletten sosyal devlet (devlet için insandan insan için devlete geçiş)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jalal, A. (2015). *Uluslararası Hukuk açısından Afganistan suyolları*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kantaröğlu, A. (2016). *Birey sağlığı, toplum sağlığı ve uluslararası sağlığın güvenlik kavramı çerçevesinde değerlendirmesi: Türkiye’deki Suriyeli mülteciler örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Atılım Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükcan, T. (2009). Terörün sosyolojisi: toplumsal kökenleri anlama imkânı, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(24), 33- 54.

- Kurubaş, E. (2017). *Asimilasyondan tanınmaya, uluslararası alanda azınlık sorunları ve Avrupa yaklaşımı*, (1.Baskı). Ankara: Küre Yayınları.
- Kuyucu, M. (2007). *Şiddetin İslamileştirilmesi ve Taliban örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Meşe, İ. (2006). *Ulus-Devlet olma yolunda tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk siyasal kimlikleri ve modernleşme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mete, T. (2011). *Batı'da siyasal düşünceler tarihi*, (2. Cilt). İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Muhasebe7news, (2918). Trans-Afganistan boru hattının Türkmenistan ayağı tamamlandı, [https://www.muhasebenews.com/trans-afganistan-boru-hattinin-turkmenistan-ayagi-tamamlandi/](https://www.muhasubenews.com/trans-afganistan-boru-hattinin-turkmenistan-ayagi-tamamlandi/), (Erişim Tarihi: 22.10.2018).
- Muhtat, Q. (2011). *SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgalinden 2001 ABD müdahalesine giden süreçte uluslararası ortamda Afganistan'ın konumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Musbahzadah, S. M. B. (2009). *Tarikh siyasi mukhtasar Afghanistan*, Mashhad: Marandiz Yayınları.
- Mynet, FETÖ Japonya'da da çok aktif ve büyük tehdit oluşturuyor, <http://www.mynet.com/haber/dunya/cavusoglu-feto-japonyada-da-cok-aktif-ve-buyuk-tehdit-olusturuyor-3107353-1#>, (Erişim Tarihi: 22.12.2017).
- Naeim, O. M. (2017). *Federal devlet modelinin Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde uygulanabilirliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Okyar, O. (2014). Teröre destek ve dindarlık ilişkisi: PKK örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 4(1), 187-209.
- Öğün, B. (2011). ABD'nin Orta Asya siyaseti, *21. yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Ankara, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari->

merkezi/2011/06/25/6210/abdnin-orta-asya-siyaseti, (Erişim Tarihi: 25.06.2017).

Öğüt, S. (2013). Başarısız devlet kavramının incelenmesi, *Marmara Üniversitesi, Hukuk Anabilim Dalı Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Dergisi*, 19(3), 163-177.

Oğuz, E. (1999). *Afganistan*, İstanbul: Cep Kitapları Yayınları.

Öktem, E. (2007). *Terörizm insancıl hukuk ve insan hakları*, İstanbul: Der Yayınları.

Örnek, S. (2012). On bir Eylül olayları ve Afganistan operasyonu, *Yalova Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 107-134.

Özalp, N. O. (2014). Uluslararası ilişkilerde başarısız devletler sorunsalı ve bu sorunsalı uluslararası hukuka etkileri, *İÜHFİM*. 72(1), 349-362.

Özcan, A. B. (2004). *Uluslararası güvenlik sorunları ve ABD'nin güvenlik stratejileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özdikmenli, İ. ve Oval, Ş. (2008). Irak savaşı sonrasında liberal dünyanın yapay ikiliği, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(19), 89-118.

Özel, C. (2014). *Asya'da güvenlik sorunları ve yansımaları, Afganistan ve Pakistan'da yaşanan sorunlar ve bu sorunların uluslararası güvenliğe etkileri*, BİLGESAM Yayınları, 129-156.

Özel, C. (2018). *Afganistan'ın yeniden inşasında Türkiye'nin yumuşak güç stratejisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Öztürk, Ö. (2008). *El Kaide'nin düşünsel aryoresi ve öznenin radikal söylem içinde sabitlene süreci*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Pamukoğlu, O. (2007). *İnsan ve devlet/arada sıkışıp kalanlar*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.

- Pierson, C. (2015). *Modern Devlet*, (Çev. Burcu Erdoğan ve Neşet Kutluğ)., (2. Baskı). İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi.
- Polat, İ. (2006). *11 Eylül terör saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, Afganistan müdahalesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Rahimi, M. K. (2018). *Afganistan'da SSCB müdahalesiyle bağslayan savaş yılları ve barışı koruma çabaları (1979-2014)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üngiversitesi/Sosyal Bgilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Rizazade, H. (2012). *Soğuk Savaş sonrası yeni ulus-devlet inşa süreci ve beluç sorununun geleceği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rustemova, S. (2006). *Küresel Terörizm*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sabah Gazetesi, (2009). Obama Afganistan stratejisini açıkladı, https://www.sabah.com.tr/dunya/2009/12/02/obama_afganistan_stratejisini_acikladi, (Erişim Tarihi: 12.09.2018).
- Sakhizada, K. (2017). *Afganistan'da federal sistem*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Salihy, M. A. (2014). *Afganistan'da iktidar mücadelesi ve dış müdahaleler 1973-2014*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sancak, K. (2013). Güvenlik kavramı etrafındaki tartışmalar ve uluslararası güvenliğin dönüşümü, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 6, 123-134.
- Saracı, M. (2007). Uluslararası Hukukta terörizm, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1049-1078.
- Saray, M. (1998). *Dünden bugüne Afganistan*, (1. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Sarıkaya, F. (2006). *Küreselleşme sürecinde milli güvenlik kavramı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Seren, M. (2017). Afganistan’da güç savaşlarında yeni dönem, *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/afganistanda-guc-savaslarinda-yeni-donem/738489>, (Erişim Tarihi: 21.08.2017).
- Shafaq, N. (2016). *1989’da Sovyetlerin çekilmesinden sonraki dönemde Afganistan’daki sosyolojik unsurların Afgan siyasetine etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Soyyer, A. Y. (2002). *Bir İdeolojinin İzdüşümü Taliban*, (1. Baskı). Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Sönmez, S. F. (2017). Turizm, terörizm ve siyasi istikrarsızlık, *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(1), 110-137.
- Şama, E. (2017). 11 Eylül ve 15 Temmuz, *Milli Gazete*, <http://www.milligazete.com.tr/makale/1423758/ekrem-sama/11-eylul-ve-15-temmuz>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).
- T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2017). https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-236898;jsessionid=K-M8GZmdX0-bSKpv0O7NR8_CD-VSxKcz_UZZqpyDWSK6Oq9YaU-M!3487174, (Erişim Tarihi: 23.04.2018).
- Töre, S. (2017). *Başlangıçtan günümüze Afganistan Tarihi*, (1. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Turna, E. (2011). *Terör örgütlerinin taraftar kazanmalarında propagandanın rolü, Türk El Kaidesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türcan, T. (1991). *İslam hukukunda devletin egemenlik unsuru ve egemenlikten yetkileri batı ve Türk hukuku ile mukayeseli bir inceleme*. (Yayınlanmamış

- Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (2019). Yeni bir jeopolitik modele doğru. http://www.tasam.org/trTR/Icerik/51383/yeni_bir_jeopolitik_modele_dogru, (Erişim Tarihi: 28.03.2019).
- Türk, Ç. (2018). *Uluslararası terörizm; PKK örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Türkoğlu, M. E. (2014). *Avrupa Birliği İslam ülkeleri ilişkileri bağlamında dini radikalizm El Kaide örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi/Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uygun, N. (2012). *Uluslararası tahkim ve egemenlik*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uygun, O. (2017). *Devlet Teorisi*, (3. Baskı). İstanbul: Levha Yayıncılık.
- Varol, M. A. (2002). *Afganistan Gerçeği*, İstanbul: Yöntem Yayınları.
- Yalçın, A. (1988). *Afganistan Örneği*, Ankara: Yeni Forum Yayınları.
- Yergebekov, M. (2010). *Ulus-Devlet inşa sürecinde sinema: bağımsızlık sonrası kazak sineması örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldızgil, B. (2016). *El Kaide terör örgütü ve küresel uzantıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2014). ABD'nin Orta Asya stratejisi, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/abd/2014/03/10/7436/abdinin-orta-asya-stratejisi>, (Erişim tarihi, 10.11.2017).
- Yılmaz, S. A. (2005). *Afganistan'da kadının sosyal statüsü ve din eğitimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.